

*APRENDRE A ESTIMAR
SENSE PREJUDICIS*

*EINES I MATERIALS CURRICULARS
PER A L'EDUCACIÓ AFECTIVA I SEXUAL*

Rafaela Subías de la Fuente

CURS 2004-2005

Por ejemplo, es sabido que los niños carecen de sexo: razón para prohibírsele, razón para impedirles que hablen de él, razón para cerrar los ojos y taparse los oídos en todos los casos en que lo manifiesten, razón para imponer un celoso silencio general. Tal sería lo propio de la represión y lo que la distingue de las prohibiciones que mantiene la simple ley penal: funciona como una condena de desaparición, pero también como orden de silencio, afirmación de inexistencia, y, por consiguiente, comprobación de que de todo eso nada hay que decir, ni ver, ni saber.

Michel Foucault

Historia de la sexualidad

1. La voluntad de saber

ÍNDEX

Agraïments	7
1. Introducció	8
2. Marc teòric	9
2.1. Diferents models d'educació sexual	10
2.1.1. Què suposa educar la sexualitat?	11
2.1.2. Cal implicar-se personalment	12
2.1.3. El model de sexualitat dominant	13
2.1.4. Com es transmet aquest model?	14
2.1.5. Com intervenir-hi?	14
2.2. El constructivisme i la ciència escolar	14
2.3. Els estudis de gènere	17
2.4. La pubertat i l'adolescència	19
2.4.1. Dades sobre activitat sexual en aquest període	21
2.4.2. Esdeveniments que poden provocar estrès en l'etapa adolescent	23
3. Objectius	23
4. Metodologia	25
5. Disseny de la part experimental	28
5.1. Context d'aplicació	28
5.2. Instruments dissenyats per a la recollida d'informació	28
5.2.1. Entrevistes	28
5.2.1.1. Disseny de les entrevistes	29
5.2.1.2. Descripció de les entrevistes realitzades	31
5.2.2. Qüestionaris	31
5.2.2.1. Aplicat al nivell de quart de l'ESO	31
5.2.2.2. Aplicat al nivell de primer de l'ESO	37
5.2.3. Taller amb alumnes de segon cicle de l'ESO	38
5.2.3.1. Accions prèvies per situar la intervenció	38
5.2.4. Activitats amb alumnes de primer cicle de l'ESO	39
5.2.5. Anàlisi de les idees sobre l'amor	39
5.2.6. Taller amb famílies	40
6. Resultats obtinguts en la part experimental	41
6.1. Dades obtingudes a partir de les entrevistes	41
6.1.2. Anàlisi de les dades obtingudes	41
6.2.1. Les categories obtingudes	42
6.2.2. Anàlisi detallada de cadascuna de les categories	42
6.2. Dades obtingudes a partir dels qüestionaris	57
6.2.1. Preguntes recollides, agrupades per temes	71

6. 3. Desenvolupament del taller amb alumnes de segon cicle de l'ESO	75
6.3.1. Sessió I amb el grup A i B	75
6.3.2. Sessió II, amb el grup B	77
6.3.3. Sessió III, amb el grup B	80
6.3.4. Sessió IV, amb el grup B	85
6.3.5. Sessió II, amb el grup A	89
6.3.6. Sessió III, amb el grup A	92
6.3.7. Sessió IV, amb el grup A	94
6. 4. Desenvolupament de les activitats amb alumnes de primer cicle de l'ESO	102
6.4.1. Metodologia d'intervenció	102
6.4.2. Programació de les sessions I, II i III	103
6.4.3. Sessions I, II i III	105
6.4.4. Programació de les sessions IV, V i VI	109
6.4.5. Sessió IV	113
6.4.6. Sessió V	117
6.4.7. Sessió VI	121
6.4.8. Sessió VII	122
6.4.9. Programació de les sessions, VIII,IX, X, XI	125
6.4.10. Sessió VIII	127
6.4.11. Sessió IX	128
6.4.12. Sessió X	130
6.4.13. Sessió XI	133
6.4.14. Programació Sessió XII	134
6.4.15. Sessió XII	136
6.4.15. Programació de la sessió XIII	140
6.4.16. Sessió XIII	145
6.4.17. Programació de la sessió XIV	149
6.4.18. Sessió XIV	151
6.4.19. Programació de la sessió XV	153
6.4.20. Sessió XV	
6.4.21. Programació de la sessió XVI	157
6.4.22. Sessió XVI	158
6.4.23. Sessió XVII	161
6.5. Valoració de les sessions	163
6.5.1. Valoració de l'alumnat	163
6.5.2. Valoració de les professores	166
6. 6. Anàlisi de les idees sobre l'amor	169
6.6.1. Descripció de l'activitat	170
6.6.2. Marc teòric per a l'anàlisi	170
6.6.2.1. Les concepcions de Sternberg	170
6.6.2.2. Les concepcions sobre l'atracció i les eleccions en l'amor	174
6.6.3. Un nou model de relacions	174
6.6.4. Anàlisi de les històries d'amor produïdes per l'alumnat	176
6.6.4.1. Resum dels relats	175
6.6.4.2. Els models i les formes d'amor presents en els relats	179
6.6.4.3. Un altra forma de mirar els relats	179

6. 7. Descripció del taller amb les famílies	184
6.7.1. Programació de la sessió I	184
6.7.2. Sessió I	186
6.7.3. Programació de la sessió II	189
6.7.4. Sessió II	190
6.7.5. Sessió III	195
7. Valoració i continuïtat de l'experiència	197
8. Reflexions finals i prospectiva	197
8.1. Les limitacions de les famílies	198
8.2. Calen programes de suport a les mares adolescents	199
8.3. Sobre la urgència de l'educació sexual	200
8.4. Les noies, subjectes de desig sexual	201
8.5. Sobre el respecte a la diferència per l'orientació sexual	202
9. Relació de materials continguts en els annexos	204
10. Bibliografia	205

AGRAÏMENTS

Aquest estudi ha estat possible gràcies a la llicència retribuïda concedida pel Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya que m'ha possibilitat portar a terme el meu projecte amb plena dedicació.

També vull esmentar totes les persones que m'han ajudat o encoratjat en el desenvolupament del meu treball:

L'Ana Rodet i la Núria Solsona, que amablement m'han facilitat una còpia del seu projecte, perquè em servís de guia per a la confecció del meu. La Carme Altés, la Dolors Ferrer i l'Eulàlia Lledó han fet les correccions lingüístiques al projecte inicial. A aquesta última també li dec els suggeriments per a l'anàlisi de les històries d'amor descrites per l'alumnat.

El professor Gerard Martínez Criado, del Departament de Psicologia Evolutiva i de l'Educació de la Universitat de Barcelona, que ha acceptat la supervisió d'aquest treball, i m'ha proporcionat ajuda i orientació. També vull agrair-li, particularment, que hagi confiat en el meu criteri.

Les meves companyes i els meus companys de l'IES Eugeni d'Ors, que m'han facilitat l'experimentació en el centre. Molt especialment, la professora Maria Lloret amb la seva generositat en oferir-se a compartir l'aula amb mi, quan inicialment no estava previst així, i el Jesús Royo amb les seves correccions.

Totes les alumnes i els alumnes que han respost desinteressadament a les meves demandes: entrevistes i sessions de treball; que m'han facilitat textos i dibuixos. De tots ells i de totes elles he rebut energies i afecte.

La meva parella, César, ha mecanografiat les transcripcions de les entrevistes, i la meva filla, Eva, ha col·laborat en el buidat de les enquestes i la realització dels gràfics. Tots dos m'han donat ànims, afecte i comprensió quan el descoratjament m'envaïa.

La meva amiga, Inés Massot, que sempre ha respost a les meves demandes i m'ha fet costat en els moments més difícils, llegint part del treball, aportant un munt d'idees i ajudant-me en la seva compaginació.

Sense el seu ajut i el seu recolzament, aquest treball no hagués estat possible; a totes i a tots, gràcies.

1. Introducció

Aquest treball sorgeix de la necessitat de millorar les actuacions que es porten a terme a l'IES Eugeni d'Ors de l'Hospitalet de Llobregat en matèria d'educació afectiva i sexual. Al llarg de la meva experiència docent impartint crèdits de l'esmentada matèria, vaig sentir la necessitat d'anar modificant la metodologia i els recursos, d'incorporar noves perspectives de treball, com són la recerca d'estratègies que em facilitessin un apropament més gran a l'alumnat, un millorament de les meves relacions amb ell i un coneixement més acurat de la seva realitat i les seves expectatives. Tanmateix vaig sentir la necessitat de proporcionar a les emocions, els sentiments i les relacions un espai cada vegada més gran en les meves classes. Aquests han estat els elements motivadors de la meva tasca i l'experiència que relato pretén ser una petita aportació a totes aquelles persones que dintre de la comunitat educativa se sentin motivades a impulsar experiències en aquesta línia de treball.

Malgrat que darrerament està molt acceptada la idea de la necessitat d'educació sexual, normalment aquesta és una tasca que no s'assumeix en els centres i la seva concreció resta indeterminada. Aquest treball pretén proporcionar un exemple modest però real de com es poden treballar a l'aula alguns aspectes relacionats amb aquesta àrea i de les dificultats amb les quals ens podem trobar.

El treball es basa fonamentalment en la recollida de les idees de l'alumnat i té, per tant, un caire eminentment experimental.

En aquestes pàgines podreu trobar el següent:

- ✓ El resultat d'unes entrevistes realitzades, majoritàriament, amb alumnat del primer cicle de l'ESO.
- ✓ Un model de qüestionari per recollir les idees de l'alumnat del segon cicle de l'ESO.
- ✓ La proposta i l'experimentació d'un taller adreçat al segon cicle de l'ESO.
- ✓ El relat i la valoració d'algunes sessions experimentades en una aula de primer de l'ESO.
- ✓ L'anàlisi d'unes històries d'amor realitzades per l'alumnat
- ✓ El contingut i el resum de les sessions d'un taller realitzat amb les famílies.

2. Marc teòric

Els marcs teòrics que prenc com a referència són els següents:

- ✓ Les experiències sobre educació afectiva i sexual.
- ✓ Els estudis sobre l'adolescència.
- ✓ El constructivisme i la ciència escolar.
- ✓ Els estudis de gènere.

2.1. L'Educació afectiva i sexual

He volgut tenir presents un seguit de fets socials que ens afecten en aquest àmbit:

- ✓ El fet que la sexualitat humana no apareix a la pubertat, sinó que és present en totes les etapes de la vida, amb característiques i formes d'expressió diferents segons l'estadi evolutiu. Convé no oblidar, per tant, que les noies i els nois, al llarg de la seva escolarització plantegen necessitats educatives concretes en aquest camp.
- ✓ La contradicció que suposa que els mitjans de comunicació (cinema, literatura, revistes, televisió...) creïn un ambient cada vegada més erotitzat i la dificultat de les famílies, del professorat i de la gent adulta en general, per acceptar que el jovent sigui sexualment actiu.
- ✓ Les diferències en els models socials de comportament sexual associats al gènere, on ens trobem amb el model masculí, agressiu i genitalista, i el femení, passiu i supeditat a les exigències masculines.
- ✓ L'existència d'un problema social a l'entorn de la pràctica de la sexualitat entre el jovent, si atenem les darreres dades estadístiques. Segons les dades del Departament de Sanitat i Seguretat Social (1997-1999), en l'informe *Indicadors de salut maternoinfantil a Catalunya*, la taxa d'embarassos per mil, de dones menors de 18 anys, va passar de 3,5 a 6,7 entre 1987 i 1999. Tanmateix, segons dades de l'Institut d'Estadística de Catalunya, en l'informe del 2001, *Les dones a Catalunya: dades estadístiques*, les interrupcions voluntàries d'embarassos l'any 1999, de noies entre 15 i 19 anys, van ser 15.841, que representen un 14,7 % del total.

Les poques intervencions educatives als centres escolars, que no augmenten en proporció a les necessitats, mentre, paradoxalment, continuen disparant-se les xifres

d'adolescents embarassades, els comportaments sexuals de risc i la violència de gènere.

Una nova concepció social de l'ensenyament, que es planteja com a objectiu fonamental la formació d'una ciutadania responsable, en la qual l'educació en els valors i les actituds cobra especial importància.

L'existència d'una gran diversitat d'idees, mites i creences entre el jovent, que varien segons l'edat, o el grup de pertinença social, cultural o ètnic.

El concepte massa freqüent de traduir educació sexual per informació sobre el fet reproductiu, tot deixant de banda altres aspectes que representen la base per a la comunicació i el benestar personal, oblidant que un model exclusivament informatiu de tipus biològic no promou actituds més responsables; ho demostra el fet que les xifres d'embarassos entre adolescents o la violència en les relacions no han desaparegut, malgrat viure en la societat de la informació.

Segons Barragán (1991:50) *"...l'objectiu de l'educació afectiva i sexual és la construcció d'un model explicatiu de la sexualitat humana, obert i crític. No es tracta només de diagnosticar com viuen aquests aspectes nois i noies, es tracta de realitzar un treball que convidi al canvi de mentalitats i d'actituds"*. Cal, per tant, educar en el sentit ampli de la paraula, lluny de concepcions que confonen aquest fet amb transmissió d'informació.

Un breu repàs històric a l'educació en el nostre país ens evoca èpoques no massa llunyanes en les quals l'obscurantisme i la manca de llibertats limitaven les intervencions en aquesta matèria. Cal recordar, per exemple, que l'escola mixta va ser permesa a la Llei General d'Educació, el 1970, i que és obligatòria només des dels anys 80. Els anys de la transició van possibilitar un altre model d'escola en el qual la coeducació i l'educació sexual eren objecte d'atenció per part del moviment educatiu i es van començar a fer algunes experiències, tot i que en moltes ocasions eren motiu de polèmica o de controvèrsia dins i fora de la comunitat educativa.

Molts centres de planificació familiar a Catalunya van desenvolupar iniciatives capdavanteres pel que fa a la formació i informació del jovent i van proporcionar eines i recursos per iniciar aquesta tasca a moltes institucions educatives, però, tot i constituir aportacions valuoses, en poques ocasions s'adaptaven a les necessitats de l'aula.

2.1.1. Diferents models d'educació sexual

Resumint i simplificant una mica els diferents plantejaments que es poden produir a l'entorn de l'educació sexual, segons les categoritzacions fetes per Bolaños (1993), López Sánchez (1995) i Marías (2000), podem parlar de diferents models en l'orientació

per encarar-la, que s'han anat succeint en el temps. L'evolució d'aquests models en alguns casos exemplifica la situació del tema a nivell social. L'aparició dels més desenvolupats no suposa l'eliminació ni la superació dels anteriors. Podem trobar col·lectius en els quals convisquin persones que siguin partidàries d'enfocaments diferents dels exposats aquí:

- ↪ Un model de negació del fet sexual en la infantesa i el jovent. El silenci i la inhibició a l'entorn del fet sexual és la pràctica preferida d'aquesta forma de pensament que es basa en la conveniència de no avançar-se a les necessitats, de no desvetllar misteris o, fins i tot, en el perill que pot representar un "excés" d'informació ja que pot incitar a una pràctica prematura.
- ↪ Un model biològic, centrat en el fet reproductiu, pretesament asèptic, en el qual s'obliden o s'amaguen les pulsions, els sentiments, el plaer o els conflictes ètics que estan presents en les relacions sexuals.
- ↪ Un model preventiu, basat fonamentalment en la transmissió d'informació, que fa èmfasi en els perills que acompanyen la pràctica sexual, molt proper a l'adoctrinament que, ignorant de la complexitat que sovint acompanya el fet sexual, pretén aconseguir objectius per mitjà de mètodes que resulten molt poc efectius entre el jovent, com ara la prescripció de normes i pautes de conducta sexual.
- ↪ Finalment, un model integral, que analitza el fet sexual a nivell biològic, psíquic i social, els objectius bàsics del qual són l'acceptació positiva de la identitat sexual pròpia i el reconeixement i respecte de l'altra, deslligades ambdues d'elements discriminatoris de gènere, i la vivència d'unes relacions interpersonals equilibrades i satisfactòries (Bolaños i altres, 1993). La seva metodologia intenta connectar amb les concepcions de l'alumnat i busca que aquest construeixi, per mitjà de l'entrenament de la raó dialògica, els seus propis codis de conducta.

És en aquest últim model exposat en el qual s'enquadra la meua intervenció.

2.1.2. Què suposa educar la sexualitat?

La sexualitat és una dimensió fonamental de la persona, en la qual estan implicats altres aspectes com l'afectivitat, el plaer, el benestar, l'autoestima i la relació amb altres persones. Comprèn, també, una dimensió moral en tant que inclou valors, i una vessant cognitiva ja que s'ha de tenir en compte "allò que vull i allò que considero convenient o desitjable".

Si bé s'entén que la sexualitat és present en la persona al llarg de la seva vida i que la necessitat d'educació és constant en l'infant, és cert que a la pubertat es produeixen un seguit de canvis que converteixen en més necessària, si més no, aquesta intervenció educativa.

2.1.3. Cal implicar-se personalment

Educar sexualment comporta una implicació personal ineludible, ja que suposa examinar-se i autointerrogar-se sobre un seguit d'aspectes. Eva Bach (2004) ens planteja algunes preguntes pertinents: “Quina educació sexual he rebut? Quins missatges m'han donat? Quines coses m'han estat permeses? Quines prohibides? Quines han estat les meves experiències? Com les he viscudes? Quines ajudes m'hagués agradat tenir? Quines vaig tenir? On les vaig buscar? Quines em van resultar més efectives? Quines menys?”

2.1.3. El model de sexualitat dominant

Actualment, el model dominant el podríem qualificar com a reproductiu, masculí i genitalista.

Analitzem cadascun d'aquests aspectes:

Per què un model reproductiu? El model reproductiu, suposadament “natural”, ofereix una cobertura ideològica a la sexualitat dominant. Les postures més conservadores hi veuen un seguit d'avantatges que els permeten defensar les seves concepcions més retrògrades.

Si considerem els missatges que rebem, l'educació familiar, l'escolar, la dels mitjans de comunicació i la publicitat, ens adonem que aquest model està configurat de la següent forma (López Soler, 2003):

Models Presentats	Models Exclusos
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reproducció ▪ Persones adultes ▪ Heterosexuals ▪ Instint ▪ Genital (centrat en el coit) ▪ Matrimoni 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plaer ▪ Nois i noies ▪ Homosexuals ▪ Sentiments ▪ Erotització del cos ▪ Altres formes de relació

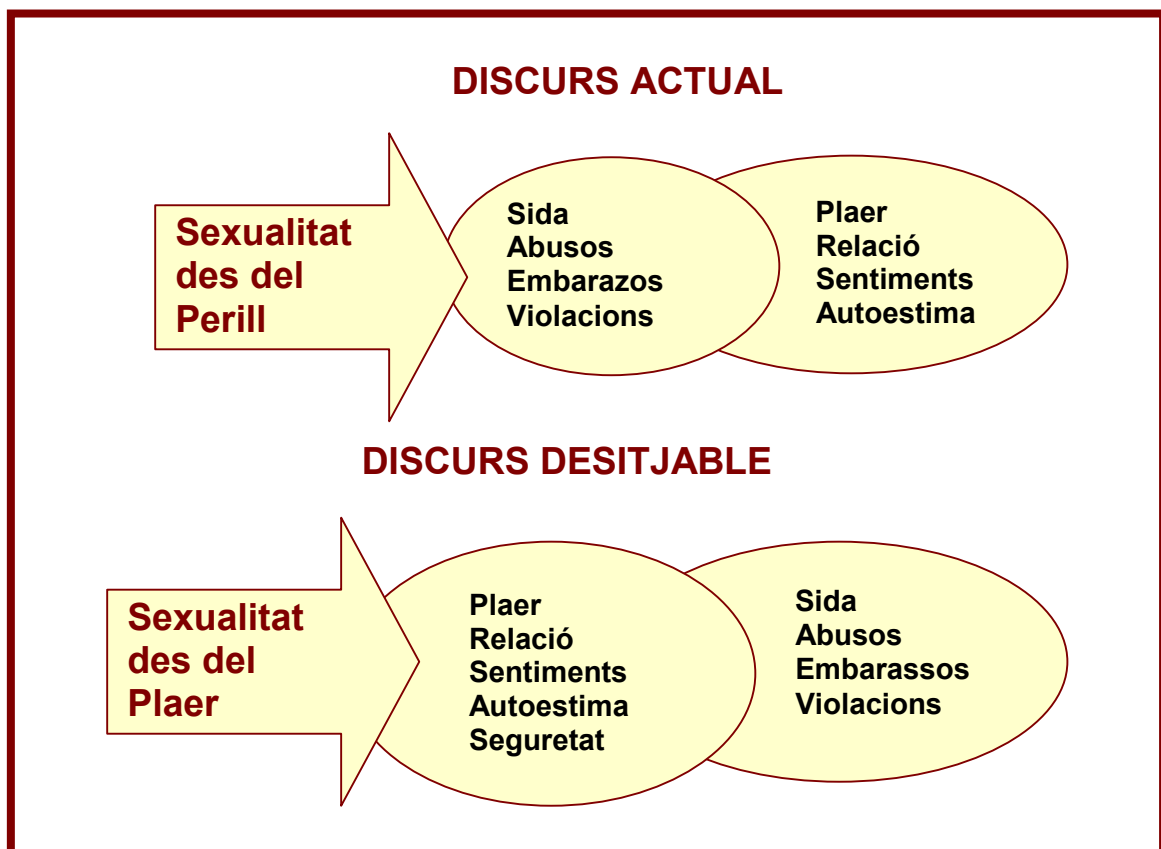
A més hem de considerar que la nostra societat pretén imposar com a universal el model masculí (fet que es denomina androcentrisme), prenent aquest com a

representant de tota l'espècie. Les normes i les conductes que s'esperen i exigeixen a homes i dones són molt diferents i venen marcades per una major permissivitat i estimulació de les iniciatives sexuals en els nois, i una demanda de control o inhibició en el cas de les noies.

Aquest discurs, avalat a més per tot un seguit de missatges socials, constitueix un greu atemptat al desenvolupament de la sexualitat de les noies. L'esquema que es presenta a continuació pretén resumir aquesta idea:

Nois i Homes	Noies i Dones
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Estimulació de l'activitat ▪ Fora de la parella ▪ Pren la iniciativa ▪ Subjecte 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Inhibició, repressió ▪ Dintre de la parella ▪ Espera ser demanada ▪ Objecte

Podríem dir, a més, que aquest discurs d'avui es fa des de la por, en un intent de controlar al màxim l'expressió de la sexualitat per part del jovent.



Font: Adaptació de López Soler, Nieves (2003)

2.1.4. Com es transmet aquest model?

L'exemple quotidià, els mitjans de comunicació, les normes i les expectatives són elements que ajuden a la transmissió dels models de conducta en general. La família i l'ensenyament juguen un paper de primer ordre en la legitimació del model.

2.1.5. Com intervenir-hi?

Les motivacions que sovint manifestem les persones adultes envers la sexualitat estan lligades a la prevenció de multitud de perills que considerem lligats a l'activitat sexual.

És molt comú que al voltant dels canvis puberals proporcionem uns quants consells, recomanacions i prohibicions. En el cas de les noies, sovint es concreten en unes quantes advertències sobre com s'han de prevenir en la relació amb els nois, com per exemple: "A partir d'ara has d'anar amb compte amb els xicots, perquè pots quedar-te embarassada". En molts casos hi ha amenaces al voltant d'aquest fet que no estimulen el diàleg ni el plantejament de dubtes sobre el tema.

S'ha de tenir present la revisió crítica dels papers atribuïts a homes i dones socialment i també la legitimació del desig sexual de noies i nois.

L'objectiu fonamental de la nostra intervenció és que cada adolescent prengui consciència del seu Jo sexual, que aprengui a conèixer-lo i comunicar-se millor, a la vegada que desenvolupa una actitud positiva i de respecte cap a ell o ella mateixa i cap a les altres persones.

2. 2. El constructivisme i la ciència escolar

El terme *constructivisme* ens indica una forma de concebre tant l'aprenentatge com l'ensenyament i també una manera d'indagar la realitat. Aquests plantejaments comporten pensar l'aprenentatge d'una forma activa i dinàmica, ja que es parteix del fet obvi que l'escola fa accessible a l'alumnat aspectes de la cultura que són fonamentals per al seu desenvolupament personal i no només en l'àmbit cognitiu. La persona que ensenya assumeix el paper de guia i de medidora entre qui aprèn i la cultura (López Gorriç, 1997).

La idea que l'alumnat és una *tabula rasa* sobre la qual el professorat pot deixar la seva empremta ja fa temps que està qüestionada a l'ensenyament. En tota activitat humana, hom fa hipòtesis prèvies, té alguna idea sobre el que es planteja fer, és a dir, té *coneixements previs*, i aquestes concepcions incideixen en l'activitat que desenvolupa; encara que si l'experiència entra en contradicció amb els plantejaments inicials, aquests no es modifiquen necessàriament.

D'acord amb un plantejament constructivista i aplicant els seus pressupostos a l'educació sexual, Barragán i Bredy (1993) plantegen que l'aprenentatge no es produeix per mera transmissió de coneixements, sinó en un procés gradual i lent en el qual qui aprèn estructura la informació que rep i elabora els seus propis conceptes. Aquesta activitat permet la transformació gradual de les seves idees inicials. La interacció entre iguals i la contrastació amb altres idees de la gent adulta, ajudaran en aquest procés.

Són molts els autors i les autores que han assenyalat que les idees prèvies, a més, es caracteritzen per estar sotmeses a una certa regularitat i estabilitat en la seva construcció i per la dificultat en la seva modificació (Pozo i Gómez Crespo, 1998; Novak i Gowin, 1984; Osborne i Freyber, 1991, entre d'altres). Es planteja, per tant, la pertinència de saber detectar aquests coneixements també en l'educació afectiva i sexual. El fet que moltes vegades l'alumnat no es manifesti, no vol dir que no tingui idees respecte d'aquest tema, sinó que, com diuen Barragán i Bredy (1995:20), *"El que succeeix és que moltes vegades la dificultat resideix en el fet que no es fan servir els mètodes adequats per a detectar aquestes idees."*

Sembla convenient, per tant, concedir un lloc preferent, en la planificació del *currículum*, als coneixements anteriors de l'alumnat. En l'elaboració dels continguts cal considerar tant l'estructura de la disciplina com les idees de l'alumnat, qüestió que pot obligar a revisar el punt de partida de l'ensenyament. Driver, Guesne i Tiberghien, (1989:195) fan un seguit de recomanacions en aquest aspecte, que es poden fer servir a l'aula per facilitar l'expressió i el treball amb les idees prèvies dels i de les alumnes:

- *"Proporcionar a l'alumnat ocasions, perquè posin de manifest les idees pròpies"*. Entenen que qualsevol mitjà pot servir, com ara un dibuix, una dramatització...
- *"Introduir fets discrepants"*. Es tracta de crear un conflicte conceptual, establint un joc constant entre assimilació/acomodació, equilibri/desequilibri/reequilibri, encara que això no assegura que es construeixi un esquema nou.
- *"Plantejament socràtic de preguntes"*. Pot ajudar a posar en relleu la possible manca de coherència del seu pensament i a construir les seves idees de forma més adequada.
- *"Estimular la formulació d'un conjunt d'esquemes conceptuals"*. Fugir de la síndrome de la "resposta correcta" i estimular l'alumnat perquè consideri el conjunt de possibles interpretacions dels fets i tracti d'avaluar-les per ell mateix. Al marge de com es puguin introduir aquests conceptes, l'alumnat els ha de donar sentit per ell, ja

que el fet de comunicar-li quelcom a una persona no significa que interpreti allò que es pretén.

- "*Practicar l'ús de les idees en un conjunt de situacions*". Allò que l'alumnat aprengui amb una experiència determinada pot restringir-ho al context concret en el qual s'ha desenvolupat. És important proporcionar-li oportunitats, perquè comprovi l'àmbit i els límits d'aplicació dels resultats de les seves experiències. D'aquesta forma li creixerà la confiança en les idees noves i les considerarà útils.

Cal tenir present, igualment, la incidència de les emocions en l'aprenentatge i la modificació de les creences. En una interessant aportació de Frijda, Manstead y Bem (2000) (a Moreno i Sastre, 2002: 27), aquests autors distingeixen entre creences i coneixement; plantegen que les primeres es recolzen fortament en les emocions, mentre que el segon té un fonament més sòlid ja que es basa en realitats constatables. El fet que les nostres creences estiguin fonamentalment influenciades per les emocions té com a conseqüència que resulti molt difícil modificar els esquemes de coneixement. Quan aquesta modificació incideix té un gran impacte emocional.

El projecte de treball es basa, també, en un concepte de *ciència escolar* (Isquidrosi, 1996) que inclou tres característiques. La primera característica de la ciència escolar implica tenir en compte les idees que té l'alumnat sobre els coneixements que es volen treballar a l'aula; la segona comporta un procés de transposició didàctica, i la tercera inclou la necessitat d'implicar l'alumnat en un procés micetogènic i d'autoregulació dels aprenentatges.

La primera característica coincideix amb els corrents exposats anteriorment i no m'estenc, per tant, a fonamentar la seva pertinència. De tota manera, cal recordar que, moltes vegades, s'ha identificat l'avaluació inicial amb el tractament dels coneixements previs. La diferència no és només de matís, ja que l'avaluació inicial es realitza en començar un tema nou i, en canvi, un tractament adequat de les idees de l'alumnat requereix que aquestes es tinguin presents en tot el procés d'ensenyament-aprenentatge.

La segona característica, la de la transposició didàctica, es considera central a l'hora de decidir quins coneixements seran objecte de treball a l'aula. Qualsevol branca del coneixement ha de seguir un conjunt de transformacions adaptatives que li permetin tenir un lloc com a objecte d'ensenyament. En altres paraules, no es pot pretendre ensenyar qualsevol àrea als centres d'educació secundària tal com estan estructurades

les disciplines universitàries. Contràriament al que pot semblar, els coneixements que s'han ensenyat al llarg de la història no han estat sempre els mateixos, han estat àmpliament modificats i axiomatitzats en funció de les necessitats didàctiques i socials. La transposició didàctica és una de les armes més importants contra el fracàs escolar en l'ensenyament dels conceptes i ens permet parlar de la necessitat de caracteritzar la ciència escolar.

D'acord amb la tercera característica, s'entén la regulació dels aprenentatges com l'adequació dels procediments utilitzats pel professorat a les necessitats i progressos de l'alumnat, i l'autoregulació com el sistema per aconseguir que l'alumnat vagi construint el seu sistema personal d'aprendre i adquireixi la màxima autonomia possible. El treball en grups cooperatius ofereix un marc idoni per desenvolupar les estratègies necessàries que possibilitin satisfer les necessitats de noies i nois amb estils cognitius i recursos diferents, i amb procedències i entorns culturals diversos.

2. 3. Els estudis de gènere

"Com a professionals de l'ensenyament cal preguntar-nos com podem contribuir des de l'escola a aconseguir una societat més justa pel que fa a la igualtat entre les persones." (Departament d'Ensenyament, 1997:5).

Els conceptes de sexe i de *gènere*¹, tot i que estan íntimament relacionats, anomenen realitats molt diferents. Són nombrosos els estudis que des de diferents camps, com la psicologia, la biologia, la història, la sociologia o l'antropologia, per citar-ne alguns, han tractat d'apropar-se al sistema sexe/gènere. En el tema que ens ocupa resulten pertinents els estudis realitzats per López Sánchez (2001), en els quals s'analitza l'adquisició de la identitat sexual i dels rols sexuals, o els que des de l'antropologia (Mead, 1983) mostren que el dimorfisme de sexe no defineix els comportaments socials o els rols de gènere, sinó que aquests són fruit de la socialització i, per tant, diferents en cada cultura i època.

Actualment, hi ha un cert consens a pensar que un dels camps on l'educació es fa més necessària i urgent és dins la coeducació, l'educació de les emocions, dels afectes i de

¹ "Sota el substantiu *gènere* s'agrupen tots els aspectes psicològics, socials i culturals de la femineïtat/masculinitat, reservant-se *sexe* per als components biològics i anatòmics i per designar l'intercanvi sexual en si mateix" (Dio, E., 1985: 85).

la sexualitat². Les dades sobre la violència en les relacions, la violència contra les dones o els embarassos en adolescents, incideixen a posar l'èmfasi en els dèficits que la nostra societat pateix en aquest camp. Els treballs interdisciplinaris d'investigació (Grau, 2001) realitzats sobre la violència de gènere incideixen a posar en relleu que cal, sobretot, qüestionar els rols que la nostra societat atribueix a dones i homes. L'escola com a part d'aquesta societat està obligada a contribuir al seu qüestionament.

Igualment, cal recordar que la identitat de gènere és un procés en permanent construcció, no és estàtic ni monolític, ja que està sotmès tant a tensions internes inconscients com als canvis en les circumstàncies externes. Necessitem construir-nos una identitat personal per estabilitzar la nostra personalitat, però no podem oblidar que es tracta d'un reeiximent precari, sotmès a canvis (Garaizabal, 2002). L'adolescència és, en aquest sentit, i cal no oblidar-ho, un període de grans canvis: en el cos, en la sexualitat, en els estudis, en les relacions familiars, en les formes de relació... Potser és també un moment adient per replantejar els models de comportament de gènere. *"Aquesta independència del procés d'individuació es troba gràcies a les capacitats formals de raonament, els processos científics d'anàlisi i certa autonomia de raonament enfront de l'ambient dominant, tot propi de l'adolescència, que permetrà una més gran capacitat crítica, juntament amb una major obertura a altres possibilitats."* (Félix López, 1988, a Altable, 2000:69)

L'educació afectiva sexual ofereix una oportunitat idònia per abordar les jerarquies entre els gèneres i les conseqüències socials que aquestes comporten. L'androcentrisme present en la nostra cultura afecta també les concepcions sobre el comportament sexual i afectiu que correspon a dones i homes. Cal qüestionar els papers adjudicats a cadascun dels sexes en matèria de sentiments, afectes i sexualitat i cal, per sobre de tot, proporcionar elements a l'alumnat perquè, de forma lliure, pugui triar el seu model de comportament sexual. Distanciar-se dels models sexuals agressius presents a la nostra societat, resistir-se a les modes o les pressions de grup amb una visió personal i crítica per part del nostre jovent, requereix d'un esforç compartit que l'escola no pot defugir.

² Aquesta proposta s'inspira i se suma als plantejaments del col·lectiu canari Harimaguada (1993) i de les professores Maria José Urruzola (1991) a Euzkadi, Charo Altable (2000) al País Valencià, d'Isidre Marías (2000) a Catalunya i de Lameiras, Rodríguez, Ojea i Dopereiro (2004), les quals constitueixen algunes de les propostes més suggerents que contemplin aquests aspectes i les diferències de gènere en l'educació sexual.

Nombroses investigacions, fruit de l'anàlisi de la presència d'actes de violència contra les dones en tots els nivells socioculturals de les societats actuals, han arribat a la conclusió que aquest fet està íntimament lligat amb les relacions de desigualtat social, laboral i sexual que avui afecten les dones. Segons Grau (2001), *"les definicions culturals sobre el que significa ser dona, home, nen o nena, conjuntament amb la concepció sobre la família, tenen relació directa amb el problema de la violència familiar ja que proporciona el marc més general en el qual es produeix el problema."*

És necessari trencar amb un model androcèntric de sexualitat que adjudica als nois un paper actiu i agressiu i a les noies actituds passives i de supeditació a les demandes masculines. El plegament per part de les noies a un model masculí de sexualitat, predominantment genitalista, afectat pels tòpics d'urgència i manca de control, pot tenir relació amb els embarassos no desitjats.³

Es planteja, llavors, la necessitat de promoure l'assertivitat entre les noies, el reconeixement del seu dret a manifestar les seves preferències sexuals, el seu dret a dir no, i a la vegada convidar els nois a la pràctica de l'empatia, l'expressió de les emocions i la cura d'altres, perquè renunciar a l'expressió dels afectes significa mutilar una part d'ells mateixos.

2. 4. La pubertat i l'adolescència

La primera qüestió a aclarir és que la pubertat és un concepte biològic que es defineix com una etapa marcada per uns canvis a nivell físic i fisiològic, fàcilment observables, produïts per l'activació de les hormones sexuals que provoquen, entre d'altres coses, la maduració dels òrgans sexuals. Té, per tant, un període fàcilment delimitat pel començament dels canvis i l'esmentada maduració dels òrgans sexuals.

L'adolescència, en canvi, és un concepte social. La seva duració canvia d'unes societats a unes altres i es defineix com una etapa de la vida que marca la transició de la infància a la vida adulta. Varia molt d'unes societats a d'altres, i fins i tot dintre de cada societat canvia segons l'època. Per posar un exemple, l'adolescència no s'entén de la mateixa forma ni comprèn el mateix període de temps ara que en la dècada dels anys 70 del segle passat. En aquell temps, la necessitat d'independència i d'incorporació al món laboral delimitava clarament el començament i la fi de l'adolescència. La família era viscuda pel jovent com una limitació de les llibertats personals, especialment en el cas

³ Segons un estudi realitzat per Oliva i altres (1993), en relació al primer coit s'extreuen dos grans conclusions: són els nois els qui prenen la iniciativa en la primera relació coital i aquest primer coit, la majoria de vegades, no es planifica. Un 63%, tant de nois com de noies, reconeixen no haver-ho previst.

de les noies, i aquest fet impulsava la recerca de l'autonomia personal, calia guanyar-se la vida i fer projectes propis. Els canvis actuals, no només en matèria de permissivitat, sinó també en matèria econòmica (manca de treball o treball precari, dificultats per trobar habitatge...), han limitat aquestes possibilitats i han fet menys desitjable l'allunyament de la protecció familiar.

Els canvis més importants que es produeixen en aquest període són:

A nivell físic: Canvis fisiològics generals tals com l'augment d'estatura i pes, i un seguit de metamorfosis que culminaran amb la maduració dels òrgans sexuals i la capacitat de resposta fisiològica a l'estimulació sexual.

És important tenir en compte que hi ha diferents ritmes de creixement i de maduració i que aquest pot ser un motiu de preocupació. En el cas dels nois, pot representar un problema el fet de tenir un desenvolupament més lent respecte al ritme dels seus companys; en el cas de les noies, el fet d'avançar-se amb referència a les seves companyes o tenir un cos de dona madura massa aviat pot representar ansietat, vergonya i malestar. Els sentiments d'incertesa solen acompanyar aquests processos i és convenient tenir-ho present per fer intervencions abans, durant i després dels canvis, sempre considerant els sentiments que poden generar.

A nivell psicològic: Apareix el pensament hipotètic deductiu. Poden fer hipòtesis, raonar a propòsit d'elles i extreure'n conclusions. Comencen a distingir entre el que és real i el que és possible. Aquest pensament permet tenir una visió crítica de la realitat, poden posar en qüestió allò que se'ls presenta com a inamovible (família, sistema social, escola...). El jovent és capaç de qüestionar l'ordre establert tant a nivell social com familiar.

La relació amb les persones de la seva mateixa edat, la relació amb el grup, cobra especial importància i es generen forts sentiments de pertinença i fidelitat amb ell. Fora de la colla, sense el seu reconeixement, no se senten res. A la vegada, experimenten la necessitat de tenir més autonomia i d'adquirir una identitat pròpia.

L'egocentrisme (Coleman, 2003) és una característica constant de l'adolescència i convé tenir aquest fet en compte.

Sexualitat: Pot ser un moment de confusió pels grans canvis que s'han esdevingut respecte al seu cos. La menarquia o primera menstruació, en el cas de les noies, i les primeres ejaculacions, en el cas dels nois, són els fets més destacats com a elements

que poden crear inquietud i ansietat. Malgrat aquest fet, poques i pocs adolescents arriben a aquestes edats amb prou informació per afrontar els canvis sense prejudicis. Una actitud oberta i comunicativa per part de la família o del professorat pot evitar moltes angoixes i malentesos.

Les fantasies d'experiències heterosexuales o homosexuals són un fet habitual en aquesta etapa, i el desig es mostra més clar i específicament orientat a les experiències sexuals. És un moment adient per clarificar la seva orientació sexual.

2. 4.1. Dades sobre activitat sexual en aquest període

Les experiències sexuals en aquestes edats poden ser la masturbació, els petons, les carícies per tot el cos, fins a la realització del coit.

L'edat mitjana d'iniciació del jovent a les relacions sexuals segons dades de l'INJUVE, fruit d'una enquesta realitzada el 2000 amb una mostra de joves entre 15 i 29 anys, de tota Espanya, és que la proporció de jovent sexualment actiu havia augmentat un 58% respecte al 1995. Malgrat tot, aquesta dada, encara és menor que la de la generació de 1992 en la qual era activa una població que representava un 65% del total.

Els nois continuen essent més actius que no pas les noies, malgrat que la diferència tendeix a ser menor. L'edat mitjana en la qual tenen experiències els nois és de 17,5 anys, mentre que la de les noies és de 18,8 anys.

Del conjunt de la mostra, un major percentatge afirma tenir relacions sexuals estables: un 30,7% diu que no manté cap tipus de relació, un 40,9% ho fa amb parella estable, un 11,3% amb diferents persones conegudes, un 5% amb persones poc conegudes i un 12% no contesta. Les diferències més significatives per gènere indiquen que hi ha més noies que afirmen no mantenir cap tipus de relació (33,3% enfront del 28% de nois) i que són també més les que diuen mantenir relacions amb parelles estables (43% enfront del 38%).

A mesura que augmenta l'edat, disminueix el percentatge de joves que diuen no mantenir relacions sexuals.

Pel que fa a l'ús de preservatius, afirmen que sempre en fan ús un 38%, algunes vegades un 12,4%, mai un 11,6% i no contesta un 37,2%.

Aquestes xifres posen de manifest que l'activitat sexual del jovent és una realitat que no podem defugir i que els nostres esforços han d'orientar-se a facilitar una informació honesta que faci possible una elecció més lliure, satisfactòria i segura, en lloc de dirigir les nostres energies a tractar inútilment de controlar o endarrerir les seves experiències.

Orientació del desig sexual: L'orientació del desig sexual adquireix gran importància en aquesta etapa ja que la identitat personal es relaciona amb la recerca de la identitat sexual; convé tenir present que és també en aquestes edats quan el jovent pot descobrir la seva orientació sexual preferent. Fins el moment, existeixen dues explicacions teòriques de la conducta sexual: la biologicista, que es fonamenta en aspectes genètics i hormonalmentals i l'ambientalista que se centra en aspectes relacionats amb l'entorn. Totes dues posicions no permeten explicar la totalitat de factors que incideixen en la conducta homo o heterosexual i potser el més encertat seria considerar que és la confluència de diverses causes en cadascuna de les persones. Quan es facin servir exemples a l'aula o es faci al·lusió a les opcions sexuals, cal nomenar sempre les homosexuals ja que aquesta és la via per la qual les noies i els nois amb identitats lèsbiques o gais poden sentir-se acceptades i acceptats.

Tanmateix, cal concedir molta importància a mantenir una actitud oberta, contrària a les postures homòfobes, ja que tant la família com l'escola són instàncies educatives que tenen una gran influència en la formació d'una moral oberta i tolerant amb la llibertat sexual.

2. 4. 2. Esdeveniments que poden provocar estrès en l'etapa adolescent

Segons diferents estudis, els i les adolescents han d'afrontar un seguit de canvis que comporten un fort estrès. Segons Graber Brooks-Gunn (a Coleman, 2003:20) aquests són:

- ✓ Pubertat primerenca
- ✓ Acumulació de fets importants o esdeveniments significatius simultanis
- ✓ Problemes de salut mental quan s'han de saltar fites
- ✓ Falta de "*bondat d'ajustament*" entre el context i les transicions, com per exemple un ambient escolar pobre en la transició.

Pels mateixos autors, el pas a l'edat adulta suposa "*una anticipació entusiasta del futur*" i comporta la següent barreja de sentiments:

- ✓ Un sentiment de tristor pel que s'ha perdut.
- ✓ Un sentiment d'ansietat en relació amb el futur.
- ✓ Un reajustament psicològic important.
- ✓ Un grau d'ambigüitat de la posició social que s'ocupa durant la transició.

En definitiva, l'edat adulta comporta atracció, però existeix un sentiment de tristor per l'etapa anterior que s'ha perdut. Si els moments d'estrès i els reptes són tan grans, com és que el jovent pot fer-hi front sense que hi hagi una crisi generalitzada? La *teoria de la focalització* planteja que els i les adolescents fan servir l'estratègia de fer front a aquests problemes un per un, és a dir, de forma focalitzada i no tots a la vegada.

S'han fet estudis (Coleman, 2003) amb joves d'11, 13, 15 i 17 anys, en aspectes com autoimatge, estar en solitud, relacions heterosexuales, relacions amb les famílies, amistats i situacions de gran grup. Les actituds cap a aquestes circumstàncies i les relacions que provoquen canvien en funció de l'edat, però els resultats van posar en relleu que les preocupacions sobre diferents qüestions arriben al punt màxim en diferents moments del desenvolupament adolescent. Aquest aspecte ens ajuda a entendre com funciona el *model focal*: determinats patrons de conducta són més freqüents a una edat determinada, però cap d'ells no és específic d'una etapa. Els patrons es poden solapar. No hi ha límits fixos entre els estadis. L'èxit a l'hora d'encarar aquestes qüestions resideix en el fet d'afrontar-les d'una en una; els problemes sorgeixen quan s'ha de fer front a més d'un aspecte a la vegada.

“El modelo focal propone que el joven es un agente en su propio desarrollo, y dirige la transición adolescente –cuando es posible- ocupándose de una cuestión cada vez.” Cal reconèixer el paper actiu del jovent. Cal centrar-se no tant en els problemes com en els processos que ajuden al seu afrontament amb èxit, i en els models adaptatius (Coleman, 2003: 24-29).

De l'estudi d'aquesta etapa de desenvolupament es conclou que, contràriament a la idea existent que l'adolescència és una època de confrontació i conflicte amb les figures familiars, les dades recollides contradiuen aquest judici ja que el grau de satisfacció de les relacions amb les famílies és alt entre el jovent. Les situacions conflictives i problemàtiques són minoritàries (Coleman, 2003).

3. Objectius

Els objectius del present treball neixen d'un seguit d'interrogants formulats en la pràctica quotidiana i, fonamentalment, entorn d'una pregunta eix:

Per què l'alumnat continua aferrant-se a les seves teories explicatives malgrat la informació rebuda?

- Fem servir una metodologia adequada?
- Recollim i tractem adequadament les seves concepcions?
- Es tenen presents les diferències de cultura i de gènere?
- Per què l'alumnat continua realitzant pràctiques de risc en les seves experiències sexuals, malgrat haver rebut informació sobre com practicar el sexe segur?
- La seqüenciació de la programació s'adequa a les seves demandes?

- En quines situacions l'alumnat es pot expressar amb més llibertat?
- Es pot facilitar l'expressió de les seves idees per mitjà d'instruments o dinàmiques d'aula?
- La interacció entre iguals afavoreix aquesta línia de treball?

Amb la guia d'aquestes preguntes ens formulem els objectius:

Primer objectiu. Esbrinar què saben i què volen saber els i les alumnes de l'ESO sobre la sexualitat i les relacions afectives. Associat a aquest objectiu s'enquadren totes les accions encaminades a la detecció i al tractament posterior dels *coneixements previs*⁴ de l'alumnat. La primera i gran dificultat que ens trobem a les aules és que aquestes idees puguin aflorar. Un eix del projecte serà la recerca de situacions i instruments que facilitin la lliure expressió de les idees.

Segon objectiu. Contribuir a la revisió crítica dels rols de gènere i la prevenció de la violència de gènere, incorporant en els continguts actitudinals els que fan referència a l'anàlisi de les creences, coneixements i representacions que les i els adolescents tenen sobre els papers socials que corresponen a homes i dones en aspectes com l'amor i la sexualitat. Es pretén, d'aquesta forma, promoure un canvi en el model relacional.

Tercer objectiu. Fer algunes propostes que ajudin a minvar les pràctiques sexuals de risc entre el jovent.

Quart objectiu. Iniciar canals de comunicació amb les famílies.

Cinquè objectiu. Proposar materials de suport per al professorat i materials educatius complementaris per treballar la sexualitat a l'aula en el primer cicle de l'ESO.

⁴ A la bibliografia consultada he trobat moltes formes d'anomenar els coneixements previs (idees prèvies, concepcions errònies, idees autònomes, idees alternatives, ciència intuïtiva etc.). Encara que no són estrictament intercanviables, ja que darrera de cadascuna hi ha una concepció diferent respecte de la seva naturalesa i possibilitats de canvi (Pozo i Gómez, 1998:96), faré servir indistintament alguns d'aquests mots.

4. Metodologia

La metodologia que s'ha fet servir s'inscriu en el marc de la investigació-acció en tant que es pretén com a objectiu fonamental “*un estudi d'una situació social amb la finalitat de millorar-ne la qualitat de l'acció dintre d'ella mateixa*” (Elliott, 1993, a Latorre Beltrán, 2004). Segons Kemmis (1988, a Latorre Beltrán, 2004) la investigació-acció és una forma d'indagació autoreflexiva realitzada pels subjectes participants per tal de millorar les pròpies pràctiques, la seva comprensió i les situacions en les quals es duen a terme.

Les metes de la investigació-acció són, per tant, la millora i la comprensió de la pràctica i la millora de la situació en la qual té lloc. En aquest cas es pretén reflexionar sobre la pràctica quotidiana de l'educació afectiva i sexual en un centre d'ensenyament amb la intenció de millorar-la.

Es pretén, per tant, aquesta millora de la pràctica, partint del canvi i de l'aprenentatge que es pot realitzar, i analitzant les conseqüències dels canvis. Es tracta no tant d'aconseguir generalitzacions com de qüestionar i problematitzar les pràctiques a l'aula i els valors que les legitimen amb la finalitat d'explicitar-les.

Així, segons Latorre (2004), el que resulta propi de la investigació-acció és que aquesta es construeix de forma *cíclica*, és a dir, repetint passos similars en seqüències similars; *participativa*, en tant que els subjectes implicats són participants actius del procés d'investigació; *qualitativa*, ja que fa servir preferentment el llenguatge per sobre dels nombres, i *reflexiva*, ja que la reflexió crítica sobre el procés i els resultats és part important de cada cicle. En la present recerca s'ha completat una primera part del cicle i resta, per a següents experimentacions, una segona repetició del cicle amb l'experimentació i ampliació de la proposta final.

Però, segons el mateix autor, el tret que defineix la investigació-acció d'altre tipus d'investigacions és que incorpora l'acció amb la finalitat de millorar una pràctica social, la seva pretensió és aconseguir una millora en consonància amb els valors que s'expliciten en l'acció.

Si indagar significa un compromís d'aprendre alguna cosa nova, la investigació-acció hi afegeix la idea que s'aconseguirà un canvi, tant respecte a la comprensió com en el terreny pràctic. Significa que hi ha una disposició a canviar la pròpia comprensió, i que hi ha una disposició a assumir els canvis.

Els passos que s'han seguit per realitzar el treball han estat els següents:

a) Definir els objectius:

- ✓ Indagar sobre les concepcions de l'alumnat al voltant de temes com: els rols de gènere, l'homosexualitat i la violència contra les dones.
- ✓ Experimentar a l'aula una metodologia participativa per mitjà de la qual l'alumnat expressi les seves concepcions i construeixi els seus propis aprenentatges.
- ✓ Fer minvar les pràctiques de risc entre l'alumnat del segon cicle de l'ESO.
- ✓ Crear canals de comunicació amb les famílies de l'alumnat.

b) Estructurar el pla d'acció:

Les accions que es van planificar es descriuen àmpliament en l'apartat 5, la part experimental, i aquí només s'enumeren: qüestionaris amb l'alumnat de quart de l'ESO, entrevistes amb l'alumnat fonamentalment del primer cicle, taller de sexualitat amb l'alumnat de quart de l'ESO, taller de sexualitat amb les famílies del centre i experimentació en un crèdit variable amb el primer curs de l'ESO.

c) Seleccionar la mostra:

La mostra amb la qual es portarien a terme les accions es va seleccionar d'entre l'alumnat de l'IES Eugeni d'Ors de L'Hospitalet. Les entrevistes es van realitzar fonamentalment entre els nois i les noies del primer cicle, encara que també es van entrevistar un parell d'alumnes del segon cicle.

d) Aplicar el pla d'acció:

El calendari de l'aplicació del pla d'acció va ser el següent:

Primer trimestre del curs 2004-2005

- Revisió bibliogràfica.
- Realització de les entrevistes.
- Programació dels tallers amb l'alumnat de quart de l'ESO.
- Programació del taller amb les famílies.

Segon trimestre del curs 2004-2005

- Experimentació dels tallers de sexualitat amb els dos cursos de quart de l'ESO.
- Desenvolupament del taller amb les famílies del centre.
- Anàlisi de les entrevistes.
- Anàlisi dels qüestionaris de l'alumnat de quart de l'ESO
- Programació de les activitats per a l'experimentació d'un Crèdit Variable d'Educació Afectiva i Sexual amb el primer cicle de l'ESO.

Tercer trimestre del curs 2004-2005

- Experimentació amb un grup de primer de l'ESO.
- Ajustament de la programació del primer cicle de l'ESO.
- Redacció de la memòria final.

e) Recollir la informació:

La recollida d'informació es va realitzar a partir de les següents fonts:

- ✓ Qüestionaris
- ✓ Diaris d'aula de l'alumnat
- ✓ Valoracions de l'alumnat
- ✓ Treballs d'aula de l'alumnat
- ✓ Diaris de la professora
- ✓ Observacions d'aula

f) Interpretar els resultats:

Per a la interpretació dels resultats es va fer una anàlisi de tota la informació recollida i es va intentar relacionar amb els objectius plantejats i el marc teòric. En cada apartat de la part experimental es descriu àmpliament la metodologia que es va seguir.

5. Disseny de la part experimental

5. 1. Context d'aplicació

El treball que aquí es presenta es va plantejar per ser desenvolupat a l'IES Eugeni d'Ors de L'Hospitalet. Aquest centre es va crear coincidint amb la data de generalització de la Reforma Educativa, està situat al barri de Collblanc-Torrassa de L'Hospitalet de Llobregat, i les famílies del centre tenen escassos recursos econòmics. El barri, des de fa uns quants anys, ha incrementat la seva població amb la immigració procedent, fonamentalment, d'Amèrica Llatina. La immigració procedent del Marroc o dels països de l'est d'Europa té una presència molt més minsa. La composició de l'alumnat del centre, des del punt de vista ètnic, reflecteix aquesta realitat plural.

5. 2. Instruments dissenyats per a la recollida d'informació

5. 2. 1. Entrevistes

L'objectiu que es planteja amb les entrevistes és extreure informació de les concepcions de l'alumnat sobre un seguit de temes relacionats amb el programa, amb una doble finalitat:

- Dissenyar instruments d'avaluació i recollida de dades més realistes.
- Elaborar materials que contemplin les concepcions de l'alumnat.

En definitiva, el que es pretén és crear vincles de connexió amb una realitat propera a la de l'alumnat.

Les entrevistes poden ser estructurades, semiestructurades i obertes. En aquest cas es va triar la forma semiestructurada, ja que permet una adaptació més flexible a les característiques i condicions amb què es dur a terme cada entrevista.

Pel seu desenvolupament, es va considerar la proposta de Sebastián Rodríguez (1993), de posar en joc les següents habilitats per part de la persona que fa l'entrevista:

❖ **Habilitats verbals centrades en la persona entrevistada:**

Preguntes que motivin a ampliar les respostes: del tipus: “què?, com?, per què?, podries?, creus que?”

Preguntes tancades: amb poques paraules per part de qui entrevista. Iniciar la frase amb “estàs?, fas?, ets?”

Parafrasejar: repetir amb paraules diferents el contingut del missatge, ja que promou un sentiment de sentir que hom escolta i fa que hagi de tornar enrera i detallar amb més amplitud les seves opinions.

Confrontar: assenyalar contradiccions o incongruències que es puguin veure en els missatges.

❖ **Habilitats no verbals** que contribueixen a generar un clima d’atenció i d’escolta comprensiva per part de qui entrevista, i que es van fer servir, van ser les següents:

Silenci: davant d’una resposta que pugui tenir molts significats, pot incrementar les respostes verbals.

Gests d’assentiment amb el cap: juntament amb expressions verbals del tipus “Mm”, “Ajà”, etc. Indueixen a continuar parlant.

Expressió facial serena: serena, no de sorpresa; d’absència de crítica.

Posició del cos: una petita inclinació endavant del cos indica que s’està prestant atenció.

Situació espacial: un enfocament creuat que correspon a una posició asimètrica i no frontal, amb una distància d’un metre i mig, afavoreix el clima d’atenció.

Moviments de les extremitats: els excessius moviments de les mans o d’algun tipus d’objecte, actuen com a elements de distracció.

5. 2.1.1. Disseny de les entrevistes

Presentació: S’inicia l’entrevista amb una presentació on s’explica a alumna o alumne que es pretén dissenyar uns materials per a un programa d’educació afectiva i sexual, i que ens interessa saber com pensen les i els alumnes respecte d’un seguit de temes. El contingut de les entrevistes es va estructurar al voltant dels següents temes:

Identitat de gènere: *com es perceben nois i noies?, quines diferències troben entre els sexes?, a què les atribueixen?*

Et sembla que les noies us assembleu en la forma de ser i actuar?

En quines coses?

I els nois, s’assemblen entre ells en la forma de ser i d’actuar?

En quines coses?

Creus que les noies i els nois tenen aspectes semblants? Quins?

Creus que tenen coses diferents? Quines?

Creus que pot haver-hi alguna forma de canviar això? Com?

Violència contra les dones: analitzar la percepció que tenen del problema; a quines causes atribueixen les actuacions violentes; com creuen que es pot actuar.

Has sentit parlar de maltractaments contra les dones? On?

Saps què són?

Un insult és un maltractament?

Obligar-les a fer coses que no volen ho és?

Controlar la forma de vestir, les amistats o les sortides ho és?

Qui els realitza? Són persones conegudes o desconegudes?

Per què creus que es fan?

Creus que es podria fer alguna cosa a l'escola al respecte?

Educació sexual: si n'han tingut, si els agradaria, amb qui en parlen, què voldrien saber, què saben.

Has rebut classes d'educació sexual?

Amb qui parles d'aquests temes?

Què creus tu que n'esperen les noies o els nois?

Quines coses saps sobre la sexualitat?

T'agradaria que a l'escola es treballés l'educació sexual? T'hi apuntaries?

Sobre quins temes t'agradaria que es parlés?

L'amor:

Com definiries l'amor?

Creus que es pot triar la persona de qui t'enamores?

Com seria la teva parella ideal?

T'has enamorat alguna vegada?

L'homosexualitat: si saben què és, si coneixen algú, quina opinió en tenen.

Saps què és l'homosexualitat?

Què en penses?

Com reaccionaries si la teva millor amiga/amic et digués que és lesbiana o gai?

Què en penses del fet que puguin adoptar criatures les persones homosexuals?

5. 2. 1. 2. Descripció de les entrevistes realitzades

En total es van realitzar tretze entrevistes individuals, set a noies, sis a nois i una de grup a quatre alumnes del primer cicle de l'ESO. L'elecció de les i els alumnes es va fer de forma aleatòria, comptant sempre amb el consentiment de les professores i els professors responsables, ja que es tractava d'evitar sessions de pati o bé hores fora d'horari escolar amb la intenció de no generar resistència entre l'alumnat.

Els aspectes previs que es van considerar van ser que l'entrevista s'havia de celebrar en un lloc tranquil, on no pogués haver-hi interferències ni interrupcions, es va informar dels objectius i es va garantir la confidencialitat en tot moment.

Els enregistraments es van fer per mitjà d'una gravadora de so, sempre amb el consentiment de les persones entrevistades. En tres de les entrevistes no es va gravar, en dues ocasions per problemes amb la gravadora i en un altre cas, perquè la noia entrevistada així ho va demanar. En aquestes sessions no gravades directament es va prendre nota en la mateixa entrevista i, en finalitzar, se'n va fer un resum per tractar retenir el màxim d'informació possible.

Les transcripcions es van fer el més ràpidament que es va poder amb la intenció de recuperar el més fidelment possible el màxim d'informació.

5. 2. 2. Qüestionaris

Es van fer servir dos qüestionaris en els dos nivells de l'ESO en els quals es van fer les dues intervencions, una en el marc d'un taller i l'altra en el d'un crèdit variable. La finalitat dels esmentats instruments era avaluar les fonts d'informació de l'alumnat i les seves actituds respecte a un seguit de temes que posteriorment es farien servir en el desenvolupament de les sessions i en la programació d'activitats posterior.

5. 2. 2.1. Aplicat al nivell de quart de l'ESO

El primer està adreçat a l'alumnat de quart. L'enquesta s'aplica a dos grups per separat. En total són vint-i-dos nois i vint-i-una noies. De les enquestes de les noies, no es comptabilitza la d'una noia xinesa que no té coneixement de la llengua i la d'una altra noia que invalida l'enquesta per la via de fer comentaris irrespectuosos al costat de cada pregunta.

La tutora del grup em presenta i jo explico que estic fent un treball sobre educació afectiva i sexual i que m'interessa conèixer la seva realitat i els seus interrogants abans de començar les sessions. També comento que probablement part del resultat dels

qüestionaris serveixi per millorar les intervencions amb altres grups i que no tot pugui repercutir en les sessions programades enguany amb elles i ells.

Explico que primer han de complimentar una enquesta anònima i, posteriorment, formular preguntes sobre les relacions sexuals.

La consigna que es fa servir abans de començar és la següent: “L’enquesta és anònima. Per assegurar això només cal posar creus en les preguntes. Aquesta informació ens servirà per orientar els tallers que us hem comentat que farem per tal que siguin adequats a la vostra realitat i també per tenir un major coneixement de les vostres opinions, que ens serviran per preparar intervencions futures”.

Es reproduïx a continuació el model de qüestionari:

1. **Noi** **Noia**

2. Les meves fonts d’informació sobre temes de relacions afectives i sexuals són:

FONT D’INFORMACIÓ	Sempre	A vegades	Mai
1. Amigues o amics			
2. Mare o tutora			
3. Pare o tutor			
4. Germanes			
5. Germans			
6. Altres familiars			
7. Professorat			
8. Revistes			
9. Llibres			
10. Internet			
11. Pel·lícules			
12. Programa de T.V.			
13. Altres (metge CAP)			

3.- Els temes que més t'interessen són:

TEMES	SI	NO
1. Com es fa per lligar		
2. Saber coses sobre l'amor i l'enamorament		
3. "La primera vegada"		
4. Com es fa per gaudir sexualment		
4. Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)		
5. Com es fa per evitar l'embaràs		
6. Sobre el cos i la maduració sexual		
7. Com evitar malalties		
8. Sobre l'embaràs		
9. Sobre els sentiments		
10. Altres		

4.- Indica amb quines afirmacions estàs d'acord:

AFIRMACIÓ	SI	NO
1. Les noies no estan gaire interessades en les relacions sexuals		
2. A totes les noies els agrada el mateix respecte al sexe		
3. Sovint els nois només pensen en sexe		
4. A tots els nois els agrada el mateix en les pràctiques sexuals		
5. El més important en les relacions sexuals és arribar a l'orgasme		
6. Aconseguir intimitat i afecte amb una persona és molt gratificant		
7. L'amistat entre un noi i una noia és molt difícil d'aconseguir		

5.- Si hagués de puntuar el meu cos de l'1 al 10, em posaria un:

6.- El grau de satisfacció respecte als següents aspectes del meu cos és:

PART DEL COS	Molt	Poc	Gens	PART DEL COS	Molt	Poc	Gens
1. Cara				6. Malucs			
2. Cabell				7. Color de la pell			
3. Pit				8. Cul			
4. Alçada				9. Pes			
5. Complexió				10. Cames			

7.- Indica si estàs d'acord amb les següents afirmacions:

AFIRMACIONS	SI	NO
1. Per mantenir relacions sexuals amb una persona necessito sentir amor per ella		
2. Mentiria sobre els meus sentiments per aconseguir tenir relacions sexuals		
3. Per mantenir relacions sexuals només necessito sentir atracció sexual		

8.- Al llarg de la meua vida he tingut les següents experiències sexuals:

EXPERIÈNCIA	SI	NO
1. Petons		
2. Abraçades		
3. Carícies pel cos		
4. <i>Petting</i> ⁵		
5. Masturbació		
6. Relacions amb penetració (coit)		
7. He patit alguna agressió sexual		

⁵ El *petting* és una pràctica sexual que fa servir les carícies per tot el cos, incloses les zones genitals, amb la qual es pot gaudir plenament, però que evita la penetració vaginal o anal.

9.- Indica si estàs d'acord o en desacord amb aquestes frases:

AFIRMACIONS	SI	NO
1. El patiment forma part sempre de les relacions amoroses		
2. Si abans dels divuit anys no has tingut relacions sexuals, és que tens algun problema		
3. No es pot preveure quan ni com es mantindran relacions sexuals		
4. Quan una persona s'enamora, la raó no hi pot intervenir		
5. Puc decidir quina mena de persona em convé per tenir relacions		
6. El millor de les relacions sexuals és l'aventura, la imprevisió		
7. L'amor és una qüestió de química o com una mena de raig que et travessa i no pots fer-hi res.		

10.- Les persones que més m'atrauen són o es comporten així:

CARACTERÍSTIQUES	SI	NO	CARACTERÍSTIQUES	SI	NO
1. Decidides, amb iniciativa			10. Descarades		
2. Divertides			11. Són líders		
3. Coquetes, que s'insinuen			12. Destaquen en els esports		
4. Callades, tímides			13. Atractives físicament		
5. Responsables			14. Sinceres		
6. Destaquen en els estudis			15. Una mica "gamberres"		
7. Una mica agressives			16. Amoroses		
8. Atrevides			17. Dures		
9. Tendres			18. Orgulloses, inaccessibles		

11.- A quina edat creus que els nois i les noies comencen a mantenir relacions sexuals?

Edat dels nois

Edat de les noies

12.- Indica amb quines afirmacions estàs d'acord:

AFIRMACIONS	SI	NO
1. Les noies mai no han de prendre la iniciativa en les relacions sexuals		
2. L'homosexualitat masculina i femenina són opcions personals respectables		
3. Si una noia s'interessa per la sexualitat és que és una "fresca"		
4. Tindria problemes amb una amiga o amic que fos homosexual		
5. S'ha d'insistir una mica per aconseguir que una noia vulgui tenir relacions sexuals		
6. Un noi sempre està disposat a tenir relacions sexuals		

13.- Quins d'aquests mètodes consideres que són eficaços per evitar l'embaràs?

MÈTODE	SI	NO	No el conec
1. Practicar la <i>marxa enrera</i>			
2. Pitjar després de fer el coit			
3. Fer-se rentats vaginals			
4. El mètode <i>Ogino</i>			
5. Posar-se crema o òvuls espermicides			
6. El preservatiu o <i>condó</i>			
7. Fer l'amor dempeus			
8. Saltar amb força després de fer el coit			
9. Practicar el <i>petting</i>			

Aquí pots escriure les preguntes que vulguis formular sobre sentiments, afectes i relacions sexuals. (Procura fer la lletra entenedora).

(S'ha de deixar prou espai per tal que puguin escriure)

5. 2. 2. 2. Aplicat al nivell de primer de l'ESO

QÜESTIONARI INICIAL

1.- Assenyala amb una creu:

- Noi
 Noia

2.- Aquest crèdit l'he demanat:

- En primera opció
 En segona o tercera
 No l'he demanat

3.- Dels temes de sexualitat en parlo o me n'informo:

- Amb les amigues o els amics
 Amb el meu pare o tutor
 Amb la meva mare o tutora
 Germanes o germans o altres familiars
 En llibres
 En revistes
 En programes de televisió
 En pel·lícules
 En Internet
 Altres (especifica quins):

4.- Crec que tinc suficient informació sobre els següents temes:

5.- M'agradaria aprofundir i saber més coses sobre: (Pots començar fent la pregunta així: Com és que...? Què passa quan...? És veritat que...? Vull saber si...? Per què...?)

6.- Els temes que més m'interessen són:

TEMA	Molt	Poc	Gens
Sobre la masturbació en noies i en nois			
Saber coses sobre l'amor i l'enamorament			
Sobre "la primera vegada"			
Sobre com millorar l'autoestima			
Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)			
Sobre el cos i la maduració sexual			
Sobre com evitar malalties			
Sobre les emocions i els sentiments			
Sobre l'abús i la violència en les relacions			
Altres			

5. 2. 3. Taller amb alumnes de segon cicle de l'ESO

L'objectiu fonamental de la intervenció en aquest taller és la prevenció de conductes de risc entre l'alumnat d'aquestes edats. A l'inici del curs es documenten un parell de casos d'embarassos en alumnes del centre que, juntament amb la incidència d'embarassos en exalumnes de l'ESO, ens fa pensar en la necessitat de fer una intervenció prioritzant aquesta etapa. Les actuacions s'encabeixen en les sessions de tutoria i seran unes activitats complementàries d'unes altres dues que ja estaven programades en la tutoria: una visita al CAP de la zona per realitzar un taller d'anticoncepció de dues hores de duració i la realització d'un taller sobre la SIDA, d'unes altres dues hores, a càrrec d'una persona experta que no forma part del professorat del centre.

5. 2. 3. 1. Accions prèvies per situar la intervenció:

✓ Amb la finalitat de tenir més informació, mantinc una reunió amb la psicòloga del centre. Ella m'informa d'alguns aspectes que ha anat recollint en les seves intervencions individuals. Així em comenta que algunes alumnes del centre mantenen relacions sexuals sense protecció, però que manifesten que ho fan sotmeses a la pressió de grup, especialment dels nois, i que confessen no escoltar els seus desitjos o desatendre les seves necessitats, expressat d'aquesta forma: "Jo no en tenia ganes, però ell ho volia". És a dir, sembla que les alumnes es pleguen als desitjos masculins i alhora s'exposen als perills d'embarassos no desitjats o el contagi de malalties. D'altra part es constata l'existència de molta competitivitat entre les noies: "Si no ho faig jo, ho fa X, hi ha molta competència", "Tothom ho fa sense preservatiu". També ha constatat, en les seves intervencions amb alumnes, que aquestes, normalment, no estan mancades d'informació sobre les precaucions per evitar exposar-se a embarassos o malalties, però que no els serveix de res ja que moltes comenten que no fan servir el preservatiu "perquè a ell no li agrada". Pel que fa als sentiments en les relacions, les noies sempre acaben enamorades, mentre que els nois no, motiu pel qual elles confessen que acaben "fetes pols". La relació amb les famílies és un aspecte que en la major part dels casos no ajuda gaire ja que generalment no hi ha comunicació, i quan n'hi ha, és en forma d'advertències, sense una orientació per als conflictes emocionals. Un altre aspecte a considerar és la influència dels models materns en les decisions de les alumnes. Moltes d'elles són filles de mares molt joves o provenen de cultures en les quals la maternitat adolescent és una constant .

Prèviament al disseny de les sessions, ens reunim les dues tutores dels dos grups de quart i jo, i acordem el contingut i les dates dels tallers. Prioritzem donar resposta a les necessitats de l'alumnat, complementant l'actuació amb la visita al CAP i el taller sobre la prevenció de la SIDA.

5. 2. 4. Activitats amb alumnes de primer cycle de l'ESO

L'experimentació amb alumnat de primer de l'ESO es planteja amb la finalitat de contrastar en la pràctica algunes de les activitats dissenyades en el programa pensat pel primer cycle de l'ESO, que es reproduïx íntegrament en la segona part de la memòria.

La intervenció es fa en el marc d'un crèdit variable ofertat en el tercer trimestre del curs i compta amb sis nois i nou noies d'aquest nivell. La selecció s'ha fet d'entre la demanda lliure per part de l'alumnat, que té el vistiplau de les famílies i que ha estat molt més nombrosa que la resta de crèdits. La presentació i les primeres sessions d'organització del crèdit són portades a terme per la professora Maria Lloret, del Departament de Ciències Naturals. El fet que aquesta professora comptés amb un coneixement previ de l'alumnat, ha facilitat la comunicació amb el grup.

Algunes de les activitats plantejades tenen com a finalitat experimentar per primera vegada activitats de tipus vivencial, relacionades amb la percepció del cos, la relaxació, visualitzacions i jocs de dinàmica relacional.

Pretenem, igualment, posar en pràctica la dinàmica de treball en grup com a forma de facilitar la comunicació, l'expressió lliure d'idees i el contrast d'opinions.

La presència de dues professores a l'aula permet fer una sessió dividint el grup per sexes, i així tractar alguns dels temes relacionats amb vivències pròpies de cada sexe pel que fa als canvis experimentats en la pubertat.

5. 2. 5. Anàlisi de les idees sobre l'amor

A partir de les històries d'amor confeccionades per un grup d'alumnes de l'ESO, s'analitzen les seves concepcions sobre les relacions amoroses i s'apunten algunes línies de treball amb l'alumnat. El mateix treball es va realitzar en un crèdit variable d'educació afectiva i sexual, amb un grup de primer de l'ESO en el curs anterior i, en aquell cas, les històries van ser recollides en un llibre que es va confeccionar a la mateixa classe. Eren les primeres sessions del crèdit i n'havien dedicat algunes a

l'autoconeixement i al coneixement del grup, i també a indagar les concepcions de l'alumnat sobre la sexualitat i l'afectivitat. Aquesta última paraula era la gran desconeguda per al conjunt de la classe i, tot i que es va explicar com allò que fa referència als afectes, a l'estima, als sentiments, en la portada que va confeccionar una alumna que es va oferir voluntària per fer la tasca, apareix "Educació efectiva i sexual", i així s'hi va quedar com a recordatori que el títol no era massa entenedor per a la canalla. L'activitat es va desenvolupar a casa i les indicacions van ser que s'havia de fer una història d'amor amb format de còmic. Així, es recomanava escriure la història en un full i, posteriorment, dividir-la en tantes vinyetes com calgués. Es podien fer diàlegs o narrar la història en tercera persona. Per tal de motivar el treball, es va explicar al grup que amb les històries faríem un llibre i que l'analitzaríem un grup de professores que estàvem reflexionant sobre l'educació sexual (Veure Annex 2).

5. 2. 6. Taller amb famílies

Tot i que en el centre existeix una experiència acumulada al llarg de vuit cursos d'impartir crèdits variables d'educació afectiva i sexual, mai no havíem portat a terme una actuació adreçada a intercanviar punts de vista amb les famílies.

La consciència de la importància de la implicació familiar en la tasca educativa sobre la sexualitat adolescent va motivar la planificació d'un taller amb les mares i pares del centre, que es plantejava com a objectiu fonamental respondre a les demandes d'orientació sobre el tema. La família juga un important paper com a primer agent socialitzador i per tant l'hem de considerar coprotagonista del procés formatiu que es porta en el centre. Durant molts cursos, havíem constatat, com un aspecte preocupant, la manca de diàleg entre el nostre alumnat i les seves famílies en la temàtica sexual, i la substitució d'aquest per altres vies d'informació com la televisió, les revistes, Internet, però mai havíem desenvolupat cap iniciativa en aquest terreny. A més, en aquest curs, la incidència d'alguns casos d'embarassos entre adolescents alumnes i exalumnes del centre va fer més peremptòria aquesta actuació.

Es va programar un taller de tres sessions amb un contingut vivencial i participatiu i, a la vegada, informatiu.

La convocatòria va ser adreçada a tots els pares i mares del centre i va ser lliurada al propi alumnat a través de les tutories. No es va poder assegurar, amb aquesta modalitat de lliurament, que la invitació al taller arribés a totes les famílies, ja que moltes vegades hem comprovat que els nois i les noies no transmeten convenientment els avisos als seus pares i mares.

6. Resultats obtinguts en la part experimental

6. 1. Dades obtingudes a partir de les entrevistes

6. 1. 2. Metodologia d'anàlisi de les dades obtingudes

Les entrevistes transcrits es troben reproduïdes en l'annex 2 del present document. Totes elles van ser realitzades en castellà per ser aquesta la llengua familiar de l'alumnat, i d'aquesta forma es va pretendre estimular l'espontaneïtat i la proximitat comunicativa per assegurar extreure'n el màxim d'informació possible. A cada entrevista se li ha adjudicat una lletra D (Dones) o una H (Homes) i un número. Es compta amb vuit entrevistes de noies, una d'elles realitzada amb un grup de quatre, i sis entrevistes de nois.

Per a la seva anàlisi, vaig realitzar varies lectures en profunditat, que m'han permès agrupar les respostes per temàtiques. Posteriorment, vaig seleccionar les categories més rellevants. Quan se cita textualment una entrevista, es fa una anotació de la lletra i número a la qual correspon amb la finalitat de facilitar la seva identificació.

Els nois i les noies d'aquestes edats no van resultar subjectes fàcils d'entrevistar. Moltes vegades contestaven amb monosíl·labs o no trobaven raons per a les seves argumentacions. Resulta difícil esbrinar quina part pot ser atribuïble a la imperícia de l'entrevistadora, a la inadequació de les preguntes o a la barreja de totes dues coses. Un altre aspecte que va dificultar l'extracció de conclusions és el fet que algunes preguntes apareixen només en algunes de les entrevistes. La raó és que algunes d'elles van sorgir en el decurs de la mateixa entrevista i no estaven previstes, d'altres es van obviar, perquè l'entrevista s'havia de finalitzar per raó de temps i, en altres casos, per oblit de l'entrevistadora. No obstant, quan les respostes resulten singulars o significatives per a l'estudi es prenen en consideració.

Una qüestió que va incidir negativament en l'aplicació de les entrevistes va ser la quantitat excessiva de temes a tractar. En aquest sentit es recomana reduir els temes i, per contra, ampliar el temps de dedicació a cadascun d'ells, amb la finalitat d'aprofundir en l'extracció d'informació.

Les conclusions, per tant, poden estar mediatitzades per aquestes qüestions. No obstant, en el seu conjunt, es poden considerar com un punt de partida per a una futura continuïtat de la recerca.

Les opinions recollides es presenten agrupades primerament per categories i subcategories.

6. 2. 1. Les categories obtingudes

En el següent esquema es pot observar la totalitat de les categories analitzades:

- A. Visió que nois i noies tenen de l'altre sexe.
- B. Opinions sobre si les noies tenen coses en comú entre elles i els nois entre ells.
- C. Avantatges de ser noia i avantatges de ser noi.
- D. Inconvenients de ser noi i inconvenients de ser noia.
- E. Missatges discriminatoris rebuts sobre les tasques que nois i noies poden o no poden fer en funció del seu sexe.
- F. Creences sobre el fet que homes i dones puguin desenvolupar les mateixes activitats.
- G. Idees sobre la responsabilitat de les tasques domèstiques.
- H. Ideals de parella per a nois i noies.
- I. Actitud davant l'homosexualitat.
- J. Font d'informació dels maltractaments a les dones.
- K. Creences sobre les causes dels maltractaments.

6. 2. 2. Anàlisi detallada de cadascuna de les categories

- A. Respecte de la visió que nois i noies tenen de l'altre sexe, s'han obtingut les següents respostes:

Com les noies veuen els nois	Com els nois veuen les noies
<p>Els veuen diferents de les noies:</p> <p>“Los chicos tienen más capacidad [poder] sobre las chicas [...] Somos diferentes en la forma de ser, las mujeres.” (D 1)</p> <p>“Difíciles, menos maduros. No son tan responsables como las chicas.” (D 4)</p> <p>Troben que els nois s'assemblen molt entre ells:</p> <p>“Sí se parecen mucho [los chicos], siempre están con el fútbol. A veces, se pelean con unos, con otros..., más que nosotras. [...] Porque ellos son más agresivos que nosotras. [...] Porque ellos, están</p>	<p>Les veuen diferents dels nois:</p> <p>“No son tan vergonzosas [se refiere a hablar en público].” (M 1)</p> <p>“Somos diferentes en la forma de ser. Las mujeres..., bueno, los hombres somos más burros: <i>yo lo puedo hacer mejor</i>. Las mujeres se cierran un poquito y no dicen a veces lo que piensan. Sí, un niño dice: <i>yo soy el más fuerte</i>.” (M 2)</p> <p>“Una chica es una cosa delicada, se tiene que tratar con sencillez.” (M 6)</p> <p>Las chicas son más tímidas en decir y hacer las cosas.” (M 3)</p>

<p>acostumbrados a tratarse así, entre ellos, y nosotras no estamos acostumbradas.” (D 2)</p> <p>“Sí, ellos se parecen más entre ellos, no son..., me parece más a mi que se parecen entre ellos. No les veo tantas diferencias, aunque hay algunos que son más callados, que se portan bien en clase, pero después, por lo demás, me parece que se parecen más.” (D 5)</p> <p>Els defineixen amb característiques negatives a l’entorn de la sexualitat:</p> <p>“Porque los hombres son unos caraduras. Porque mi papá, porque a mí me abandonó con dos años y a mi mamá con veinticinco o por ahí, porque estaba con otra mujer y mi mamá no lo sabía y le mintió y le dijo: <i>Bueno me voy a una discoteca, pero mi mamá dijo, nada, que era con otra.</i>” (D 8-3)</p> <p>“[Hablando de sexualidad] Pero los chicos, algunos, son muy guarros, pero muy guarros.” (D 8-3)</p> <p>“En el tema ese [la sexualidad], algunos se aprovechan de las chicas. Primero la hacen y después la dejan.” (D 8-1)</p> <p>“[Sobre la sexualidad]Si te he visto..., no me acuerdo. Son muy mujeriegos. Pueden estar con una y con otra, no les importa nada.” (D 8-2)</p> <p>“No sé, los chicos son más morbosos que nosotras. Yo creo que más a las chicas les interesará los embarazos no deseados, las enfermedades y esas cosas, cómo prevenir. Eso a los chicos no les interesa, directamente pasan.” (D 6)</p>	<p>Troben que destaquen acadèmicament:</p> <p>“Aparte que las chicas ponen más empeño, son más estudiosas que los chicos. [...] Porque se imaginan lo que quieren en el futuro, cosa que algunos chicos no. Y quieren ya ir a por ello y por eso se esforzarán tanto”. (M 4)</p> <p>Consideren que a totes els agrada el mateix:</p> <p>“[Las chicas se parecen entre ellas] Sí, porque, a lo mejor, a una le gusta un cantante en concreto, y a la otra también. El Fernando Alonso, ése, les gusta a todas.” (M 5)</p>
---	--

Es destaca que quan les noies descriuen els nois, predominen les opinions negatives sobretot en els aspectes relacionats amb la sexualitat, i aquestes s’intensifiquen quan l’entrevista es realitza en grup. En el cas dels nois, les descripcions sobre les noies apunten la timidesa i la delicadesa, juntament amb un predomini de les noies en els aspectes acadèmics.

- B. Opinions recollides sobre si les noies tenen coses en comú entre elles i els nois entre ells.

Opinen si les noies s'assemblen entre elles i els nois entre ells (Noies)	Opinen si els nois s'assemblen entre ells i les noies entre elles (Nois)
<p>Troben semblances entre elles: “Sí. Cosas que nos pasan por la edad que tenemos. Suele pasarnos más o menos lo mismo.” (D 3)</p> <p>“[Las chicas se parecen entre ellas] En la forma de pensar. Hay muchas chicas que les gusta lo mismo, la ropa, la forma de vestir...[En el carácter] No todas, la mayoría creo que se parecen.” (D 4)</p> <p>“Yo creo que sí [que las chicas se parecen entre ellas] que nos gusta ser mozas, nos gusta vestir bien y arreglarnos y estas cosas. [Los chicos] Que a casi todos les gusta el deporte, les gustan los videojuegos y esas cosas, las cosas de chicos.” (D 6)</p> <p>Destaquen les diferències: “Umm, no, hay muchas diferencias, comportamientos, maneras de pensar o, no sé... Por ejemplo, también la manera de vestir de unas o si van maquilladas. [Los chicos] Sí, ellos suelen parecerse más entre ellos, no son..., me parece a mí, que se parecen entre ellos. No les veo tantas diferencias, aunque hay algunos que son muy callados, que se portan bien en clase, pero después, por lo demás, me parece que se parecen más.” (D 5)</p> <p>“No, en absoluto, [las chicas no se parecen en la forma de ser ni de actuar] porque hay algunas chicas que se piensan que porque van mejor vestidas...[Los chicos sí que se parecen entre ellos] Sí, porque a los chicos les gusta mucho estar jugando con una pelota, a veces más que estar con las chicas. Están mejor entre ellos.” (D 7)</p>	<p>Troben semblances entre ells: “Sí, [los chicos tienen cosas en común] como tratamos a las chicas, en la forma de hablarnos, en la confianza. [Las chicas se parecen entre ellas] Sí, lo mismo pero de las chicas. En la confianza que tienen..., en cómo hablan entre ellas y todas esas cosas.” (M 3)</p> <p>“Pues en la forma de pensar algunos [se parecen]. Pues que, a lo mejor, un ejemplo, estamos amigos en apuros, a todos se nos ocurren las mismas ideas. [Las chicas se parecen] Sí, porque a lo mejor a una le gusta un cantante en concreto y a la otra también. El Fernando Alonso, ése, les gusta a todas.” (M 5)</p> <p>“Yo creo que sí, que pensamos en las mismas cosas [los chicos].” (M 6)</p> <p>No troben semblances entre els nois: “No [los chicos no se parecen entre ellos]. Somos todos personas y somos chicos. [...] Un chico puede tener la misma forma de ser que una chica.” (M 2)</p> <p>“Algunas, [sobre si los chicos tienen cosas en común] otras no mucho. Yo por ejemplo, no tengo nada en común con ellos. [...] No, cada uno es muy diferente. En el carácter. Hay muchos que les gustan otras cosas, a otros otra muy diferente. [Las chicas] Algunas sí, algunas siempre te explican sus problemas, quien les gusta...” (M 4)</p>

Entre les noies, la forma de vestir o les preferències musicals serveixen tant per justificar les semblances com les diferències. Sembla que, especialment l'estètica, facilita l'apropament o allunyament i pot induir a la identificació entre les noies. Un aspecte destacable és que, quan les noies asseguren no trobar aspectes comuns entre elles, perceben els nois com un grup amb fortes semblances, especialment en temes com la pràctica de l'esport i una major agressivitat.

Entre els nois, destaquen en les semblances la confiança i la coincidència d'opinions i d'idees enfront de determinades situacions problemàtiques, en un altre cas es ressalten les similituds amb les noies i les diferències en funció del caràcter.

C. Respecte als avantatges de ser noia i avantatges de ser noi, s'han recollit les següents respostes:

Avantatges de ser noia (Noies)	Avantatges de ser noi (nois)	Ho veuen igual
<p>“No sé, todo. Todo, sí, porque..., no sé, sabemos comprender mejor las cosas, maduramos antes que ellos, no sé..., todo. Todo lo miramos de manera distinta a ellos.” (D 2)</p> <p>“Le veo la ventaja de que podemos ser madres.” (D 4)</p>	<p>“Que tardamos más en cansarnos, porque hay algunas chicas que se cansan más pronto que los chicos de correr, de jugar..., y nosotros tenemos algo así como un tiempo más para jugar y eso. Las chicas en casa viendo la telenovela y todo eso.” (M 3)</p> <p>“Pues puedo hacer más cosas que las chicas. Construir un edificio, los albañiles..., pues las mujeres no lo pueden hacer, no es que no puedan ellas, sino que no las dejan y, entonces, la mujer tiene que hacer otro trabajo y...” (M 5)</p> <p>“Sí, yo creo que tenemos dos ventajas: que tenemos más fuerza y que nos podemos defender mejor.” (M 6)</p>	<p>“No sé, no veo ni ventajas ni nada. Lo veo todo igual.” (M 4)</p>

Tal com es veu al quadre, les noies destaquen aspectes com una més gran maduresa o la possibilitat de ser mares, mentre que els nois fan més èmfasi en la força física i la possibilitat de fer tasques, com la de paleta, que requereixen aquesta característica.

D. Sobre els inconvenients de ser noi i els inconvenients de ser noia, les respostes recollides son:

INCONVENIENTS DE SER NOIA	INCONVENIENTS DE SER NOI	NO PERCEBEIXEN AVANTATGE NI INCONVENIENTS
<p>“No sé, que bueno, las mujeres miran más abajo que los hombres. No sé, a los hombres les dejan salir por la noche, y a las chicas, las ponen horario fijo, porque los padres están preocupados más que todo. Y en el trabajo, los chicos tienen más facilidad para entrar que una chica, no sé..., pero le ponen más pegas a una chica que a un chico, creo yo.” (D 6)</p> <p>“Que una mujer puede ser maltratada.” (D 4)</p> <p>“No veo nada negativo.” (D 2)</p>	<p>“Yo creo que igual el peso de la responsabilidad recae más sobre los chicos, que no sé..., no se les reconoce tanto el mérito como a una chica, yo creo.” (D 6)</p> <p>“De algunos son así, un poco machistas y quieren dominarnos. [Es debido a] Porque ellos son más agresivos que nosotras.” (D 2)</p> <p>“Yo creo que los celos. Los chicos tenemos muchos celos.” (M 6)</p>	<p>“Es que lo veo igual. Tanto chico como chica, lo veo igual. No veo ni ventajas ni nada. Lo veo todo igual.” (M 4)</p> <p>“¿Inconvenientes?. No, no veo ninguno.” (M 3).</p> <p>“[Inconvenientes]Tampoco.” (M 1).</p>

Bàsicament, les noies perceben la discriminació en aspectes de l'àmbit familiar, com per exemple l'horari de sortida, i també en una més gran dificultat per accedir al món laboral. Resulta igualment significatiu que una noia mencioni els maltractaments en aquesta pregunta i una altra parli del masclisme com a fet negatiu de ser noi, juntament amb el seu desig de domini sobre les dones i una més gran agressivitat.

Els nois, d'altra banda, majoritàriament no consideren inconvenients ni avantatges, encara que un noi fa referència a la gelosia com un inconvenient del rol masculí.

E. Respecte als missatges que nois i noies han rebut sobre les tasques que poden o no poden fer en funció del seu sexe, s'han recollit les següents respostes:

<p>HAN REBUT MISSATGES D'IMPEDIMENT DE FER COSES PER CAUSA DEL SEU SEXE (NOIES)</p>	<p>NO HAN REBUT MISSATGES D'IMPEDIMENT DE FER COSES PER CAUSA DEL SEU SEXE (NOIS)</p>
<p>“Sí, el año pasado en el colegio [le han dicho eso no lo hagas que es de chicos] cuando quería jugar a fútbol. Y mis padres. En el parque cuando juego. No, [no contesto] pero cuando se van sí, que no es justo que porque mi hermano sea hombre... Tendríamos que jugar los dos.” (D 1)</p> <p>“No que yo sepa, no.” (D 3)</p> <p>“Y dicen los chicos que las chicas no pueden jugar a básquet o al fútbol y todo eso.” (D 8-3)</p> <p>“Con mi hermano me pasa igual. Cuando él va a entrenar con el papa, yo digo <i>M., yo también vengo</i>, y él dice <i>Si tú vienes, ya no haremos entrenamiento, haremos un partido.</i> [...] y se pone a llorar, aunque ya tiene diez años.” (D 8-1)</p>	<p>“Me lo han dicho, a veces. Porque yo no soy machista. Yo, a veces, juego con las niñas. Los niños me dicen: <i>Estás jugando con una niña, eres una niña.</i>[...] En mi colegio iban de fuertes [los chicos grandes]. Cuando pegaban o algo, me decían que no llorara, que llorar era de niñas. [...] En mi casa, cuando iba yo a primaria. Yo tenía una amiga que siempre estábamos juntos y, un día, yo tenía unas pinturas de mi madre y yo también me quería pintar. Y mi madre me dice: <i>no te pintes que sino vas a parecer un payaso. Las niñas aún están bien pintadas, pero los hombres...</i>” (M 2)</p>

Aquesta és una resposta que costa recollir ja que gran part de l'alumnat no identifica els missatges rebuts i s'ha d'insistir una mica. En altres contextos, i al llarg d'un seguit d'anys, es va realitzar un exercici escrit en el qual es demanava a la canalla que fessin memòria de quan havien rebut missatges restrictius de les activitats que havien o no havien de fer pel fet de pertànyer a un o altre sexe. Es va constatar com les dificultats per recordar missatges discriminatoris creixia amb l'edat i com, amb el pas del temps, se superposen els missatges igualitaris amb els que discriminen, fet que pot provocar l'oblit d'aquests últims. De tota manera, aquest seria un aspecte a aprofundir en una futura continuïtat de la recerca.

Dels escassos testimonis recollits, crida l'atenció el fet que les noies reben missatges restrictius tant de les persones adultes com dels nois de la seva edat, especialment al voltant del futbol, que es defineix com el joc masculí per excel·lència.

En el cas dels nois, tot i que s'han recollit opinions en menor quantitat, es posa de manifest que realitzar activitats femenines, com pintar-se, degrada a qui les fa ja que el missatge és clar, “pareces un payaso”. Els nois més grans fan servir el tòpic “els homes

no ploren” (que sembla una forma clara de consolidar la socialització masculina) per exercir el seu domini sobre els petits i estalviar-se, així, la intervenció de les persones adultes en els conflictes.

- F. Es relacionen a continuació les creences recollides sobre el fet que homes i dones puguin desenvolupar les mateixes activitats:

<p align="center">CREUEN QUE PODEN FER LES MATEIXES FEINES I ACTIVITATS HOMES I DONES</p>	<p align="center">CREUEN QUE NO PODEN FER LES MATEIXES FEINES I ACTIVITATS HOMES I DONES</p>
<p>Li agradaria ser enginyer, i si fos noia, el mateix. Creu que noies i noies poden fer les mateixes feines. (M 1)</p> <p>“Abogado. [...] Ahí me has pillado [con la pregunta de qué querría ser si fuera chica], es que tengo que estar dentro del cuerpo de una chica para saberlo. Supongo que abogada, ¿no?. Si tuviera mi pensamiento siendo chica, abogada.” (M 5)</p> <p>[Li agradaria ser advocada i si fos noi, advocat. Argumenta així la pregunta de si poden fer les mateixes feines nois i noies]: “En parte sí, y en parte no, porque algunas mujeres no pueden hacer tanto peso como trasladar cosas y todo eso y un chico como tiene más fuerza, pues lo hace. Pero en mentalidad y todo eso las chicas estamos en igualdad con los chicos. Porque un chico puede ser abogado igual que una chica, puede ser mejor abogado que él. Y un médico igual. Pero para trabajos de peso, como la agricultura y cosas así, más los chicos por la fuerza.” (D 6)</p> <p>[Si podemos hacer los mismos trabajos mujeres y hombres] “Lo que hacen los chicos, todo. [Sobre que las chicas no pueden llevar peso] No tiene por qué, no tiene por qué, mi padre tiene una empresa de soldar teles y yo ya le he dicho: cuando sea mayor me guardas trabajo. ¡Yo quiero hacer lo que él hace!. A mí me haría ilusión. Llevo un montón de años diciéndoselo.[...] Mira, si en el colegio también hacían eso porque a las niñas no les dejaban jugar. [...]</p>	<p>[Respecto de si hay trabajos que no pueda hacer un chico] “Dependiente. Una mujer puede hacerlo igual que tú o mejor. El hombre y la mujer son iguales, creo yo. A no ser algún trabajo de mucho esfuerzo, de resistencia, ahí los hombres... Pero de amabilidad y todo eso... Por ejemplo, cuando estás de dependiente o algo eres más abierto a los clientes.” (M 2)</p> <p>[Le gustaría ser piloto de avión y si fuera chica cocinera] “No, bueno, yo creo que no [que no podemos hacer los mismos trabajos mujeres y hombres]. Porque una chica todavía no la he visto trabajar de paleta [...] Y no he visto un chico trabajar de ama de casa. [...]No sé, porque para mí las chicas les va mejor lo de cocinar y todo eso. [...] Pues ayudan más a las madres, como son mujeres entienden más. Se ayudan entre ellas. A los chicos, otra cosa más... fuerte o así.” (M 3)</p> <p>[Sobre si mujeres i hombres pueden hacer los mismos trabajos] “Yo diría que para la construcción sería muy pesado. Diría que no, porque costaría. [Sobre si un hombre puede trabajar cuidando criaturas] Si es cariñoso, sí; sino,no.” (D 1)</p> <p>“Porque las chicas no podemos cuando estamos ya mayores. Como las chicas no podemos llevar tanto peso como los chicos...” (D 8-1)</p>

<p>Cuando vamos al campo, los días del verano, vamos a un campo que hay allí en Gavà, y mis tíos juegan y eso y yo también juego y le doy con la pelota en la rodilla y con la cabeza y jugamos todos ahí, todo lo que puedan hacer ellos, también lo podemos hacer nosotras. "(D 8-2)</p>	
--	--

Destaquen, tant entre les noies com entre els nois, les diferències motivades per la consideració d'una major força física entre el col·lectiu d'homes, que condiona – segons alguns punts de vista- els treballs desenvolupats. En aquest sentit un noi arriba a formular que es basa, per fer les seves apreciacions sobre les activitats diferenciades entre homes i dones, en què no ha vist mai treballar una dona de paleta ni un home de mestressa de casa (M 3). Això ens recorda la importància que en aquestes edats té oferir models alternatius, ja que les seves generalitzacions sovint es fonamenten en les pròpies observacions quotidianes en els diferents àmbits de socialització.

- G. Les opinions recollides sobre la responsabilitat de les tasques domèstiques, es mostren a continuació:

<p>Consideren que les tasques domèstiques s'han de repartir per igual entre homes i dones</p>	<p>Consideren que les tasques domèstiques les han d'assumir les dones</p>
<p>"Pues todos igual, lo mismo las mujeres que los hombres [...] [Cosas que él hace] Cocinar no; planchar un poco; limpiar, no sé..." (M 1)</p> <p>"Tenemos que colaborar todos. Sí, porque si no se mantiene la casa, cuando llegan los días en que podemos salir por ahí todos, no podemos porque hay que limpiar. Por ejemplo, uno que barra la casa durante unos días, otro que friegue los platos. [...] Yo hago la habitación mía y de mi hermana y friego el suelo. [...] Sí, porque si colaboramos todos, se acaba más rápido, ahora si cada uno va a su bola... [Qien hace más en su casa]</p> <p>Mi padre porque pasa más tiempo en</p>	<p>"Yo creo que lo hacen mejor las madres, porque ya están acostumbradas, saben mejor lo que hay que hacer y todo. Siempre lo hacen, desde pequeñas y, claro...[...] Hombre, si no puede la mujer o se pone enferma, entonces sí, porque si no los hijos solos..." (M 6)</p> <p>"¡Las chicas! [Deben hacer las tareas de la casa] Pues que ayudan más a las madres, como son mujeres entienden más. Se ayudan entre ellas.[...] [Los chicos lo pueden hacer] Sí, cuando la chica no está, cuando no puede hacerlo, sí." (M 3)</p>

<p>casa. Pasa el aspirador a toda la casa.” (M 5)</p> <p>“Yo creo que tanto el hombre como la mujer tienen que hacer de todo, porque no veo yo por qué sólo lo tienen que hacer las mujeres.” (D 1)</p> <p>“Entre los dos [realizar el trabajo de la casa].” (D 2)</p> <p>“A mí me parece que lo tienen que hacer tanto el hombre como la mujer, a medias.” (D 3)</p> <p>[En l’entrevista grupal, tres de les noies manifesten la seva indignació per la inhibició dels homes en les tasques domèstiques. Es reproduïx el diàleg en els comentaris per tal de garantir la seva interpretació] (D 8 1), (D 8 2), (D 8 3).</p>	
--	--

Referint-se a les tasques domèstiques, segons altres treballs realitzats amb l’alumnat en diferents contextos, existeix entre les noies i gran part dels nois el convenciment que s’han de repartir per igual entre les persones que conviuen, encara que, a la pràctica, s’observen moltes diferències entre la implicació de nois i de noies, motivades fonamentalment, per una menor exigència i major permissivitat de mares i pares cap als fills, i una major demanda d’implicació a les filles. Tot i que aquesta és una pregunta que no s’ha realitzat a la totalitat de la mostra, s’opta per tenir-la en compte en l’anàlisi per la significació d’algunes de les respostes. En la resposta del noi (M 5), es pot observar com el model patern i l’experiència quotidiana de la seva llar reforcen un model igualitari. En l’entrevista grupal (D 8), es va produir espontàniament un diàleg creuat entre les noies que posa de manifest la seva rebel·lia davant de les situacions que consideren injustes pel que fa al paper d’homes i dones en el repartiment de les tasques domèstiques. El reproduïm íntegrament a continuació per l’interès de les seves argumentacions:

- (2): “Pero cuando son machistas, a mí tampoco no me va.”
 (1): “Mi hermano y mi padre son unos machistas.”
 (2): “Porque les pones los platos y todo lo tienes que hacer; ¡sí hombre!. ¿Por qué tienen piernas? Pues que se levanten.”
 (1): “Mi padre se hace a veces la comida, las patatas, mi padre sí.”
 (2): “Pues mi padre, a veces, también se pone.”
 (3): “Mi padre hace ahí como si fuera el rey de la casa.”

- (2): "Mi tío también, como si fuera el rey y mi otro tío también. ¡Ya hombre! Cuando se llega de trabajar, se pone ahí, sentado en el sofá se pone, a ver la tele. "Cariño, el café" (imitando una voz atildada). Y ahí viene la mujer corriendo. ¡Sí hombre! ¡Tiene piernas! Que se levante."
- (1): "Mi abuelo es igual."
- (3): "Mi madre está viendo la tele, y es igual."
- (2): "¡Y no les importa! Está viendo mi tía la tele y le coge el mando, le cambia."
- (3): "Y nosotras siempre tenemos que recoger la mesa, limpiar la casa, fregar los platos."

En el cas dels dos nois (M 6) i (M 3) que consideren que les tasques domèstiques són responsabilitat exclusiva de les dones, s'ha de considerar que tots dos pertanyen al col·lectiu d'immigrants llatinoamericans, entre els quals s'observa una concepció més estereotipada dels rols sexuals.

H. Les idees recollides sobre les característiques que ha de tenir la parella ideal per a nois i noies són les següents:

<p style="text-align: center;">LA PARELLA IDEAL PER A LES NOIES</p>	<p style="text-align: center;">LA PARELLA IDEAL PER ALS NOIS</p>
<p>"Simpático, cariñoso, que no fumara ni que tomara drogas." (D 1)</p> <p>"Que tengamos confianza, que hablemos de todo, lo que nos parezca bien y mal, y estar de acuerdo en la casa." (D 2)</p> <p>"Inteligente, simpático y cariñoso y amable." (D 3)</p> <p>"Respetuosa, bueno, que no haya insultos, cosas así, una persona, no sé... [El aspecto físico no importa] No. A veces te gusta alguien, sí piensas en su físico, pero muchas veces no es la persona más guapa del mundo, pero igualmente te gusta por su manera de ser." (D 5)</p> <p>"Yo creo que una persona comprensiva, que no lo vea tan, por decirlo así, chulo. Hay chicos que son así, que no sea tan matón, que no le guste andar pegando a la gente, que se resignen más, que te comprendan y que te quieran, que estén contigo, a tu lado." (D 6)</p>	<p>"Que fuera cariñosa, que no sea muy fea, vamos, aunque si fuera fea... Yo prefiero una fea, pero con buen corazón, que una rubia... esto... que una chica guapa que sea una estúpida." (M 2)</p> <p>"Pues que sea simpática, cariñosa, que se lleve bien con toda la gente, que tenga buen carácter, que tenga confianza." (M 3)</p> <p>"Lo primero que vería es como es por dentro. No me importaría nada que fuera guapo, con músculos... El aspecto físico no importa, importa lo de dentro, cómo es como persona, si es simpático. También un poquito guapo." (M 4)</p> <p>" [Respecto al amor] ¡Ah! Lo que sientes en el corazón, el flechazo. [Es] Pues ves a una persona, sentir que te has enamorado, que sientes algo hacia ella. [...] Nada más verla. [Se deben] Al físico de las chicas. [...] el físico, porque si no la conoces, no puedes saber cómo es." (M 5)</p> <p>"Una chica que sea inteligente, que sea buena y que me sea fiel." (M 6)</p>

Les coincidències entre nois i noies en les qualitats que més valoren en les seves concepcions de la parella ideal són: que siguin persones afectuoses, simpàtiques, intel·ligents i amb les quals puguin gaudir de confiança. Per la seva part, les noies afegeixen les següents característiques a la seva parella ideal: que siguin amables, respectuoses, comprensives, que puguin parlar, que les estimin i estiguin al seu costat; a més, una d'elles formula un seguit de trets per mitjà de negacions tals com *“que no lo vea tan,..., chulo.[...], que no sea tan matón, que no le guste andar pegando a la gente, que se resignen más”*, on es posa de manifest el rebuig de les actituds violentes. Tanmateix una noia apunta que per a ella no té importància l'aspecte físic.

De l'altre costat, els nois apunten que desitjarien les següents qualitats en la persona que fos la seva parella: que tingui bon cor, bon caràcter. A més, mencionen en tres ocasions la importància de l'aspecte físic i de la fidelitat com a característiques importants.

I. Aquestes són les actituds recollides sobre l'homosexualitat:

<p style="text-align: center;">ACTITUD DAVANT L'HOMOSEXUALITAT (NOIES)</p>	<p style="text-align: center;">ACTITUD DAVANT L'HOMOSEXUALITAT (NOIS)</p>
<p>Actitud d'acceptació “Mientras se quieran, estaria bien, pero si lo hicieran para disimular o algo, no.[...] Por ejemplo que dijeran que se quieren, pero en su casa pasaran uno del otro.” (D 1) “Si, no importa el sexo, creo yo, lo importante es que se quieran.” (D 2) “Que tiene derecho de querer a quien quiera, tanto si son del otro sexo como del mismo [Sobre la ley que permitirá el matrimonio y la adopción]. Bien, yo ya quería que se hiciera antes.” (D 3) “Por ejemplo si dos chicos se quieren el uno al otro, digamos. Bueno eso es un amor que tienen entre ellos y a mí eso no me parece que esté mal, como dos chicas, también. [Sobre la adopción] No me parece mal el hecho de que ellos puedan tener el derecho a tener hijos y</p>	<p>Actitud d'acceptació “A mi me parece que no importa el sexo. Si te gusta alguien de tu mismo sexo, pues es igual, le quieres y ya está.” (M 1) [La homosexualidad es] En vez de un chico querer a una chica, pues un chico quiere a un chico, una chica a una chica.[...] Cada uno es libre, si quiere con un chico, si quiere con una chica. Hay muchas personas que se ponen a decir que son unos maricas, a insultar a los homosexuales, pero es una cosa que... Si tú tienes un hijo o algo, o una hija, no le vas a obligar a que se case con el vecino. Ella es libre de escoger a quien quiera.” (M 2) “Sí [ha oído hablar de la homosexualidad] que no tienen <i>derecho</i> a sufrir, son personas humanas. [Opina] Bien, ellos sufren cuando ven que la gente les mira como diferentes. Yo creo que sufrirán</p>

eso, pero también creo que si son dos hombres pueden necesitar la influencia de una madre y si son dos mujeres, la influencia de un padre. Pero igualmente, no me parece mal que ellos puedan tener hijos.” (D 5)

“Yo creo que si esas personas se quieren, aunque sean del mismo sexo, yo creo que deberían estar juntas, porque no es...es la personas con la te sientes a gusto, no por ser hombre te va a gustar una chica que no encuentras. Pero si estás con un chico y te motiva y te sientes bien, pues creo que está bien.” (D 6)

[Como reaccionaría su familia si les dijera que es lesbiana] “A lo mejor dirían algo, pero sería mi vida, no tendrían que meterse.” (D 7)

“Es normal, es que es normal [en respuesta a una compañía que diu que no ho és] [...] Mi tío és gay. [Sobre si la adopción de criaturas por personas homosexuales determina que los niños sean homosexuales] Si todos los niños, como estuviera diciendo la M., son todos así gay, gay, gay. No hace falta que sean. Ellos pueden ser lo que ellos quieran. Si fueran igual, entonces no habría ya más gente. Porque el que ha tenido uno, el otro ya no lo puede tener.” (D 8-2)

Actitud de rebuig

[Sobre la homosexualidad] “A veces pienso que, aunque mi hermano es muy pequeño, siempre que yo le digo: *Va, dile a una chica que te gusta de salir ¿no?* Entonces, mi hermano se enfada y me pega y no sé por qué. Aparte, cuando mi madre le dice “*¿te gustan las chicas?*”, dice “*¡No!*”. Yo digo. *Eh, mare que C. es homosexual, que no queremos homosexuales en casa.* [...] Yo no estoy de acuerdo [en la adopción] porque, si por ejemplo, una pareja de chicos adopta un chico, el chico se pensará que es normal que los chicos *estean* entre chicos y de mayor lo será. [...] Esta es otra de las razones por las que mi madre no quiere que puedan adoptar los homosexuales. Por lo que ha dicho S., por lo que he dicho

cuando la gente los mira como si fueran otra clase de personas, como si fueran no humanas.” (M 3)

“Que no era nada malo [la homosexualidad], que son personas normales y que no debe discriminárselas ni nada. [...] Porque antes mi madre no estaba convencida de que yo era. Porque se lo dije y no se lo creía mucho, que soy muy jovencito. Pero yo le decía que sí y le dije ya. Y ya, cuando le dije que hablé con todas las profesoras y todo, me lo preguntó bien y yo le dije que sí. Me dice: *Bueno, yo te aceptaré igualmente; sigues siendo mi hijo.* Y me aceptó. Luego, ya se lo dije a mi padre y mi padre también me aceptó.” (M 4)

“Pues yo opino [sobre la homosexualidad] todo lo bueno, porque si siguen siendo personas y quieren a quien ellos quieran, no hay que oponerse. [...] Que hacen bien [adoptando] porque ya que no pueden tener, adoptar es lo mejor que hay, creo yo.” (M 5)

“Este año cogí cabeza. Ya sabes el problema que tuve con X [un chico al que agredió, juntamente con otros compañeros, porque le tildaban de afeminado]. Entonces hablé con M [una profesora que intervino en el conflicto] y me dijo: *Si tú sigues así, no serás persona.* Ahora tengo respeto, me quedó claro.” (M 6)

yo y porque sí. Si siempre está con chicos lo normal es que sea gay, y entonces tendrá un chico que también será gay y otro y otro, y entonces...” (D 8-1)	
--	--

Destaca, en les opinions recollides, l'acceptació gairebé total del fet homosexual tant si es tracta de noies com de nois. Només en el cas d'una noia (D 8-1) es manifesta una actitud negativa, de rebuig. També cal remarcar que el fet que un noi o una noia tinguin persones conegudes o properes afectivament (D 8-2) que es manifesten gais o lesbianes, sembla propiciar una actitud més favorable a l'acceptació de la llibertat sexual. S'ha de considerar com la intervenció del professorat en un conflicte -enfront de la inhibició- pot actuar, si més no, com a contenció de conductes agressives i en alguns casos pot promoure un canvi d'actitud (M 6). Tanmateix, resulten interessants les respostes del noi que es manifesta gai, (M 4) que concedeix molta importància a la mediació de dues professores per a l'assumpció de la seva identitat sexual i per afavorir-ne l'acceptació per part de la seva família. Cal destacar, igualment, que hi ha un canvi significatiu d'actitud entre els nois del primer i del segon cicle de l'ESO, tal com podem veure en el testimoni d'assetjament recollit a continuació, i com hem pogut observar en les enquestes amb l'alumnat de quart i les observacions fetes pel professorat d'aquest nivell. Sembla que la necessitat de reafirmar la seva masculinitat, en els nois de 15 i 16 anys, i les pressions de grup en aquestes edats, comporta un augment de les actituds homòfobes.

Un testimoni d'un noi que es defineix com a gai

[Describeu la relació que té amb els companys] “Muy mal porque siempre están insultando..., se creen que ser gay es malo y tal como ellos dicen, se me ve la pluma. Pues lo ven com una cosa mala. Y yo, pues lo único que hago es pasar [...] Nada, pues me insultan, me discriminan, y yo nada más hago que pasar, me entra por un oído y me sale por el otro, porque ya sé que a lo largo de la vida me van a dar..., la vida te hace muchas putadas.[...] Porque se creen que eso da asco, que se piensan que es cosa mala, que por ley de vida un chico se tiene que casar con una chica y eso tampoco es. Lo ven así los chicos, machistas. [...] Sobre todo los emigrantes. Porque al venir de otro país, ellos allí en su país lo ven eso muy malo.” (M 4)

J. Les fonts d'informació sobre els maltractaments són:

N'han sentit parlar:

- “En la tele.” (M 1)
 “En las noticias, que les pegan mucho a las mujeres, que las matan...” (M 2)
 “En la tele, que ponen las mujeres que salen de los bares, que salen de las discotecas y todo eso. Los hombres *drogatas* entre ellos mismos se matan.” (M 3)
 “Ah sí [ha oído hablar], por la televisión. Que hay hombres que vienen borrachos y pegan a los hijos, y a la mujer la intentan matar y todo.” (M 5)
 “En la tele, en los periódicos [ha oído hablar de los malostratos].” (D 1)
 “Sí, en la tele [ha oído hablar de los malostratos].”(D 3)
 “De vez en cuando, porque mis padres siempre suelen a la tarde tener la tele con las noticias. Allí [en Argentina] no escuchaba, pero cuando vine acá siempre escucho y por ahí las historias que cuentan. O que los mismos hijos matan a sus padres o al hermano.” (D 5)
 “En las noticias.” (D 6)
 “Sí, en las noticias.” (D 7)

Els mitjans de comunicació, fonamentalment la televisió, sembla que són el vehicle amb què es difon més fàcilment la incidència dels maltractaments a les dones. No obstant, s’ha de considerar que aquests poden influir en el fet que considerin com a tal únicament el maltracte físic.

K. Respecte a les creences sobre les causes dels maltractaments, opinen:

CAUSES DELS MALTRACTAMENTS A DONES (NOIES)	CAUSES DELS MALTRACTAMENTS A DONES (NOIS)
<p>“Yo diría que es para vigilar. [...] Yo diría que si es verdad que las quieren, no tendrían que hacer esas cosas, maltratarlas y todo.” (D 1)</p> <p>“No sé, a lo mejor porque no se quieren o el hombre ya no quiere saber nada de ella o tiene problemas y se quita la rabia con la mujer.[...] No, si las quieren, ¿por qué las tienen que maltratar?. Las tienen que querer y respetar.” (D 2)</p> <p>“Que es todo muy machista, que discrimina a la mujer. [...] Los maltratadores dicen que son inferiores, las mujeres.” (D 3)</p> <p>“Porque, a veces, las mujeres..., también porque se emborrachan o si no, porque también se creen más superiores. Es una..., tiene una mujer como una esposa y se creen que tienen una esclava. Se creen</p>	<p>“No sé. [...] A lo mejor tienen celos de alguien [...] Es una tontería. Si estás diciendo que la quieres y la estás maltratando, no tiene sentido.” (M 1)</p> <p>“Porque los hombres nos creemos –es lo de antes-, que nos creemos muy buenos y dejamos a las mujeres de banda, un poco. Alguna razón tiene que haber para eso [los malostratos].” (M 2)</p> <p>“Sí que algunas veces las matan, luego matan a los hijos y luego se matan ellos. Por celos y cosas así. [...] Porque las mujeres les engañan con otro hombre y a él no le gusta estar así, tan bajo, y ya prefiere matarla.” (M 3)</p> <p>“Porque son más fuertes los chicos y no aguantan tanto como las chicas y por eso recurren a las manos. [...] Porque son más débiles [las mujeres].” (M 4)</p>

<p>que tienen que decidir en todo y mandar en todo.” (D 5)</p> <p>“Yo creo que, bueno, por lo que dicen los psicólogos y todo eso, porque el chico en este caso ha tenido un trauma en su infancia, más que todo, o sea que a él no le han tratado muy bien y él quiere hacer lo mismo.” (D 6)</p> <p>“Se piensan que la mujer es suya y antes prefieren hacerle daño que dejarla para otro hombre. Es lo que me dijo mi madre.” (D 7)</p> <p>“Algunos se pasan bebiendo.[...] Y algunos tienen trastornos mentales.” (D 8- 2)</p> <p>“Y otros que quieren mandar en la casa y cuando las chicas no les dejan, entonces se enfadan y... Porque la mayoría de los hombres quieren... Ellos son los mejores, ellos son los primeros. Mi abuelo está siempre, no pega, grita que no veas, pero no pega, mi padre tampoco [...].” (D 8-1)</p>	<p>“Pues que está muy mal. Si una mujer tiene mal carácter y llegas y no te quiere dar un beso o yo qué sé, tú no la tienes que pegar. A lo mejor mañana te da el doble de besos, creo yo, ¿no?. [Lo hacen] Porque en ese momento están borrachos y todo. No tienen conciencia de lo que están haciendo.” (M 5)</p> <p>“Los hombres creen que por la fuerza pueden mandar. [Ha oído hablar de malos tratos] Sí, sobre las violaciones. Todo pasa por las discotecas, se ligan allí y al salir como es por la noche...” (M 6)</p>
---	--

El poder i el desig de dominar i controlar les dones són la causes que assenyalen amb més freqüència les noies com a motiu dels maltractaments, seguides de l'alcohol i la influència de traumes infantils o la descàrrega de la ràbia.

En el cas dels nois, a més de l'alcohol, apareixen la força física, els gelos i la infidelitat com a motius que inciten els homes a maltractar les dones. Un altre noi atribueix els actes de violència contra les dones a les sortides nocturnes i a les discoteques.

En cap cas, tant per part de les noies com dels nois, es considera veritable el mite que els homes maltracten les dones perquè les estimen, un noi i una noia es manifesten directament contraris a aquesta creença (D 2) i (M 1).

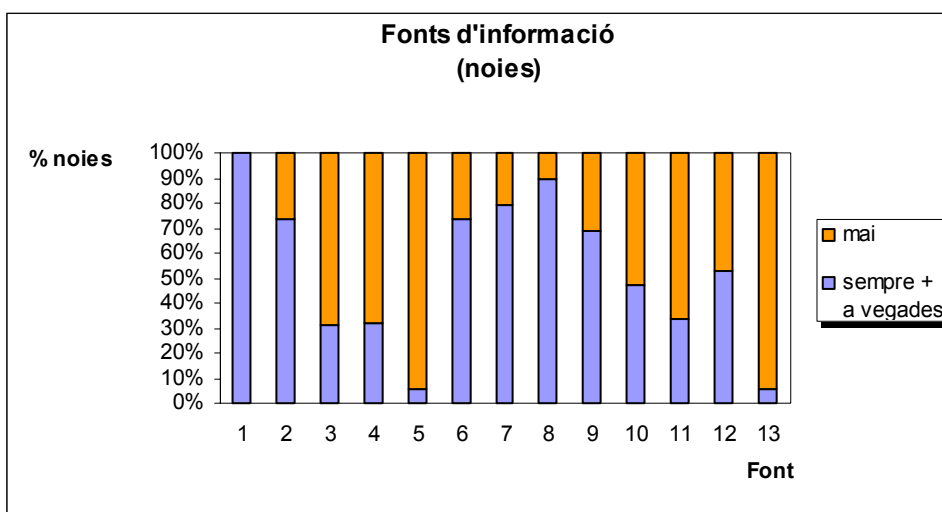
6. 2. Dades obtingudes a partir dels qüestionaris

1. Noi □22

Noia □19

2. Les meves fonts d'informació sobre temes de relacions afectives i sexuals són:

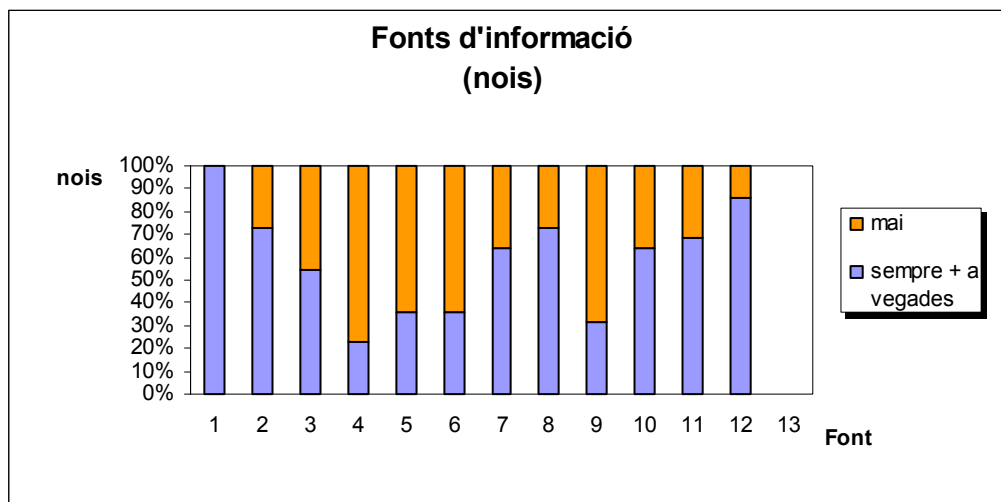
FONT D'INFORMACIÓ (NOIES)	Sempre	A vegades	Mai
1. Amigues o amics	16	3	-
2. Mare o tutora	6	8	5
3. Pare o tutor	-	6	13
4. Germanes	4	4	17
5. Germans	-	1	18
6. Altres familiars	2	12	5
7. Professorat	-	15	4
8. Revistes	-	17	2
9. Llibres	3	10	6
10. Internet	3	6	10
11. Pel·lícules	2	4	12
12. Programa de TV	2	8	9
13. Altres (metge CAP)	-	1	18



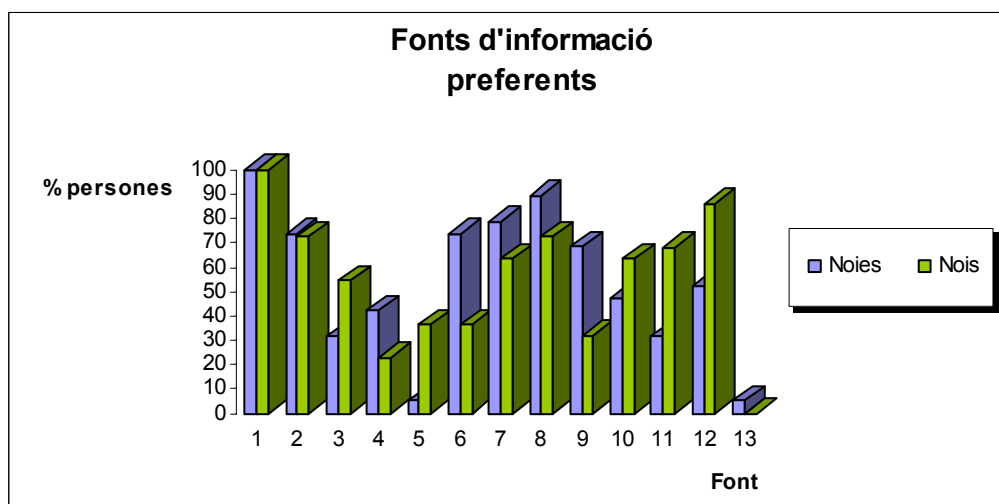
Per aquest ordre, si sumem les columnes de “Sempre” i “A vegades”, les noies tenen preferència per les següents fonts d'informació a l'hora de parlar de temes de sexualitat:

amigues, revistes, la seva mare o tutora, el professorat, altres familiars, llibres, TV, Internet, germanes, pare o tutor, pel·lícules, germans i metge de capçalera.

FONT D'INFORMACIÓ (NOIS)	Sempre	A vegades	Mai
1. Amigues o amics	12	10	-
2. Mare o tutora	4	12	6
3. Pare o tutor	4	8	10
4. Germanes	1	4	17
5. Germans	2	6	14
6. Altres familiars	2	6	14
7. Professorat	1	13	8
8. Revistes	2	14	6
9. Llibres	1	6	15
10. Internet	5	9	8
11. Pel·lícules	6	9	7
12. Programa de TV	5	14	3
13. Altres	-	-	-



Per ordre, sumant les columnes de "Sempre" i "A vegades", les fonts d'informació dels nois són les següents: amics, TV, mare o tutora, revistes, pel·lícules, Internet, professorat, pare o tutor, germans, altres familiars, llibres i germanes.

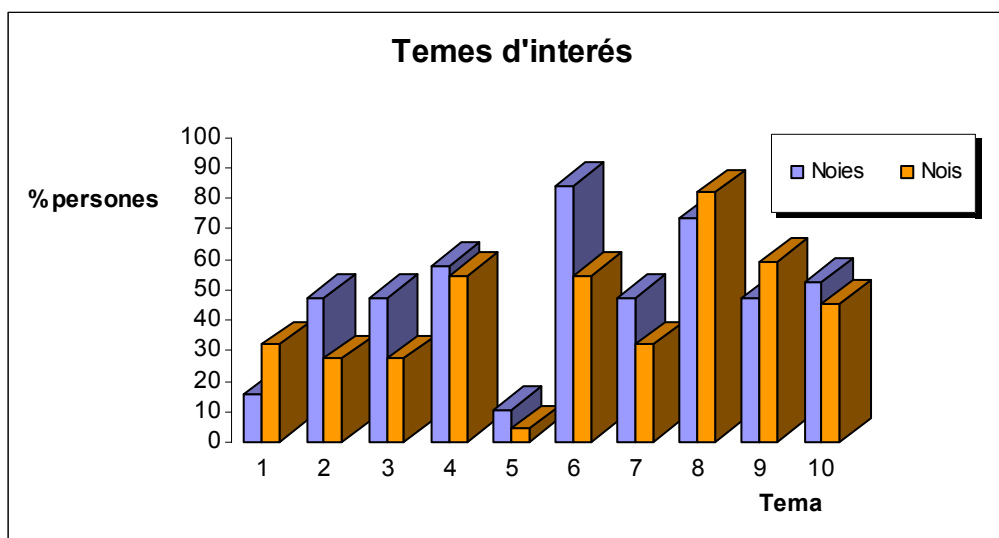


Si comparem les dues fonts d'informació, veiem que s'assemblen en alguns aspectes com són la seva preferència per les amistats (1) com a principal font d'informació, seguida, en el cas dels nois, per la Televisió (12), i en el cas de les noies, per les revistes (8). Destaca el lloc preferent del professorat en ambdós casos i l'escassa participació dels pares, de forma cridanera en el cas de les noies i preocupant en el cas dels nois. A més, observem que la televisió (12), les pel·lícules (11) i Internet (10) són fonts d'informació privilegiades pels nois, les quals només seran superades per les amistats (1) i la mare o tutora (2). Tanmateix, observem que les noies tenen menys accés a aquestes fonts d'informació.

3.- Els temes que més t'interessen són:

TEMA (NOIES)	SI	NO
1. Com es fa per lligar	3	5
2. Saber coses sobre l'amor i l'enamorament	9	2
3. "La primera vegada"	9	5
4. Com es fa per gaudir sexualment	11	1
5. Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)	2	6
6. Com es fa per evitar l'embaràs	16	2
7. Sobre el cos i la maduració sexual	9	2
8. Com evitar malalties	14	-
9. Sobre l'embaràs	9	1
10. Sobre els sentiments	10	-
11. Altres	-	-

TEMA (NOIS)	SI	NO
1. Com es fa per lligar	7	5
2. Saber coses sobre l'amor i l'enamorament	6	11
3. "La primera vegada"	6	7
4. Com es fa per gaudir sexualment	12	6
5. Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)	1	15
6. Com es fa per evitar l'embaràs	12	2
7. Sobre el cos i la maduració sexual	7	7
8. Com evitar malalties	18	1
9. Sobre l'embaràs	13	5
10. Sobre els sentiments	10	4
11. Altres	-	-

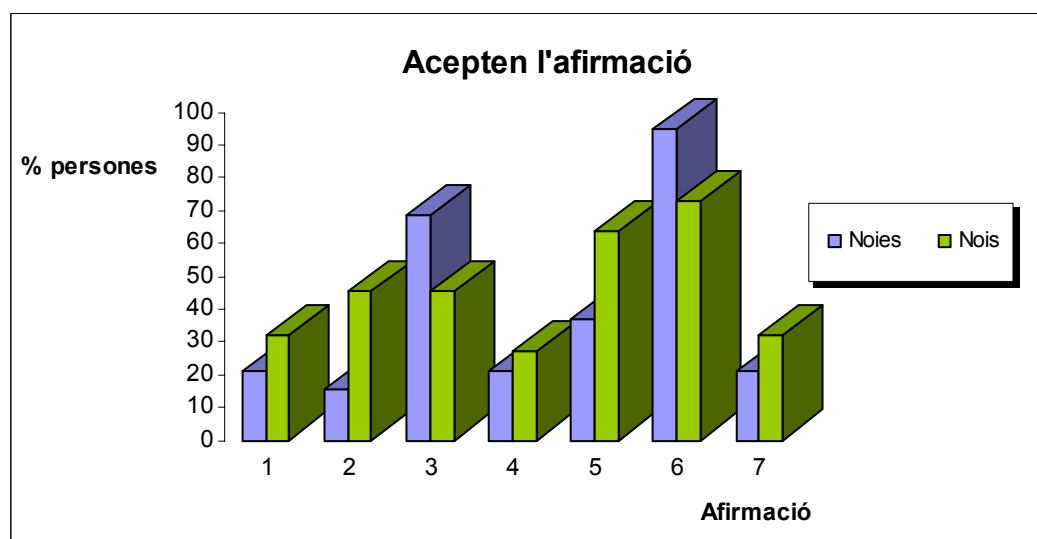


Els temes preferits en ambdós casos són "Què fer per evitar l'embaràs" (6) i "Com evitar malalties"(8), amb una preferència invertida en els dos temes; el primer, més sol·licitat per les noies i el segon, pels nois.

4.- Indica amb quines afirmacions estàs d'acord:

AFIRMACIÓ (NOIES)	SI	NO
1. Les noies no estan gaire interessades en les relacions sexuals	4	15
2. A totes les noies els agrada el mateix respecte al sexe	3	16
3. Sovint els nois només pensen en el sexe	13	6
4. A totes els nois els agrada el mateix en les pràctiques sexuals	4	15
5. El més important en les relacions sexuals és arribar a l'orgasme	7	12
6. Aconseguir intimitat i afecte amb una persona és molt gratificant	18	1
7. L'amistat entre un noi i una noia és molt difícil d'aconseguir	4	15

AFIRMACIÓ (NOIS)	SI	NO
1. Les noies no estan gaire interessades en les relacions sexuals	7	5
2. A totes les noies els agrada el mateix respecte al sexe	10	10
3. Sovint els nois només pensen en el sexe	10	10
4. A totes els nois els agrada el mateix en les pràctiques sexuals	6	15
5. El més important en les relacions sexuals és arribar a l'orgasme	14	7
6. Aconseguir intimitat i afecte amb una persona és molt gratificant	16	6
7. L'amistat entre un noi i una noia és molt difícil d'aconseguir	7	15

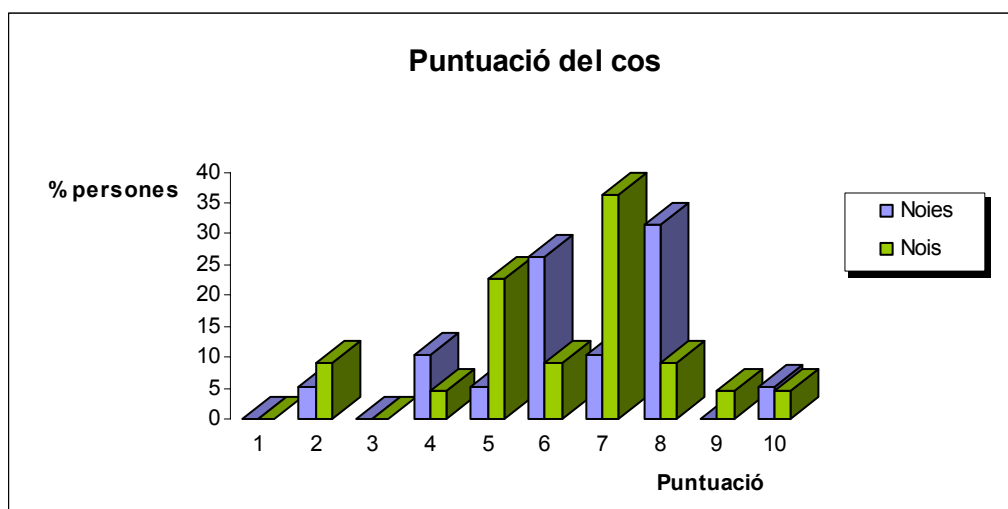


Si comparem les respostes de noies i nois, observem que les noies neguen la idea que no estan interessades en el sexe (1) amb més intensitat que no pas els nois. Per altra part, sembla que tenen una més gran sensibilitat per percebre que hi poden haver

diferències individuals, en les preferències sexuals dels nois(4), més que no pas ells en relació amb les noies, ja que en un 50% dels casos consideren que a totes els agrada el mateix respecte al sexe (2). Igualment, crida l'atenció que el 50% dels nois estigui d'acord amb l'afirmació "Sovint els nois només pensen en el sexe" (3).

5.- Si hagués de puntuar el meu cos de l'1 al 10, em posaria un :

Puntuació	noies	nois
2	1	2
3	-	-
4	2	1
5	1	5
6	5	2
7	2	8
8	6	2
9	-	1
10	1	1



Més del 75% en el cas de les noies i del 77%% en el cas dels nois, tenen un grau d'acceptació suficient, mitjà o alt, del seu cos. Un 15%, en el cas de les noies i un 13% en el dels nois presenten puntuacions per sota del 5. Les noies, d'altra part, concentren les majors puntuacions en els números 8, 6 i 7, mentre que els nois ho fan en el 7 i el 5. Globalment, doncs, podem dir que les noies manifesten un grau més alt d'acceptació que els nois, tot i que les puntuacions s'assemblen molt en tots dos casos.

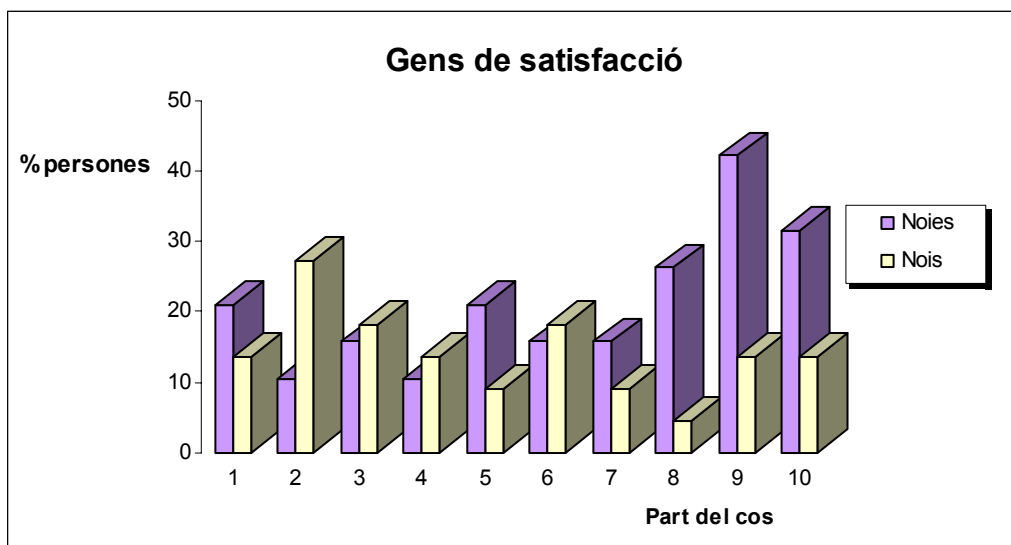
6.- El grau de satisfacció respecte als següents aspectes del meu cos és:

NOIES

ASPECTE	Molt	Poc	Gens	ASPECTE	Molt	Poc	Gens
1. Cara	6	9	4	6. Malucs	10	6	3
2. Cabell	13	3	2	7. Color de la pell	10	6	3
3. Pit	7	9	3	8. Cul	6	8	5
4. Alçada	7	10	2	9. Pes	5	6	8
5. Complexió	8	7	4	10. Cames	5	8	6

NOIS

ASPECTE	Molt	Poc	Gens	ASPECTE	Molt	Poc	Gens
1. Cara	9	10	3	6. Malucs	8	8	4
2. Cabell	10	5	6	7. Color de la pell	11	10	2
3. Pit	7	9	4	8. Cul	8	12	1
4. Alçada	6	13	3	9. Pes	9	10	3
5. Complexió	4	17	2	10. Cames	8	11	3



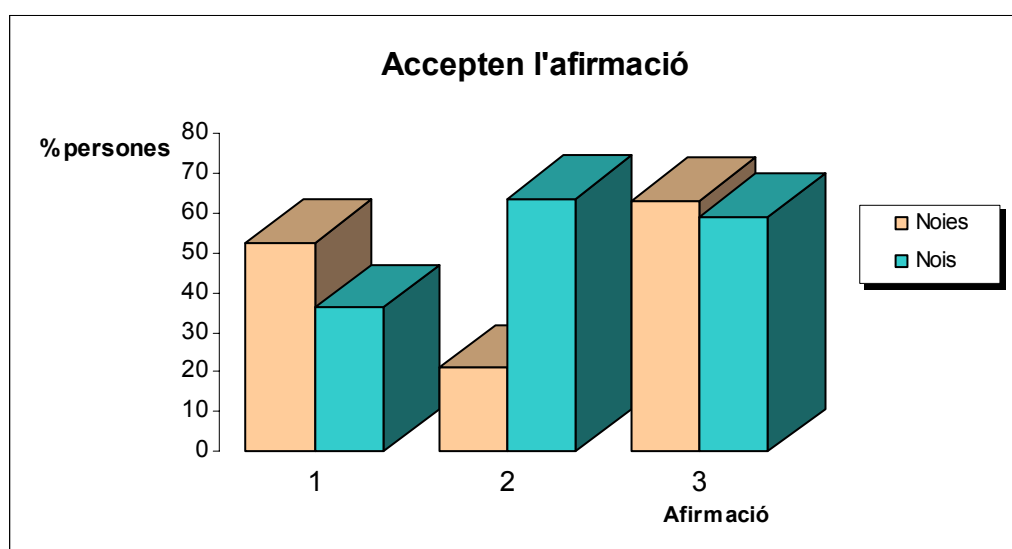
7.- Indica si estàs d'acord amb les següents afirmacions:

NOIES

AFIRMACIONS	SI	NO
1. Per mantenir relacions sexuals amb una persona necessito sentir amor per ella	10	9
2. Mentiria sobre els meus sentiments, per aconseguir tenir relacions sexuals	4	15
3. Per mantenir relacions sexuals, només necessito sentir atracció sexual	12	7

NOIS

AFIRMACIONS	SI	NO
1. Per mantenir relacions sexuals amb una persona necessito sentir amor per ella	8	14
2. Mentiria sobre els meus sentiments, per aconseguir tenir relacions sexuals	14	8
3. Per mantenir relacions sexuals, només necessito sentir atracció sexual	13	9



Les diferències entre nois i noies posen en evidència que les noies manifesten tenir més necessitat de sentir amor per la seva parella que no pas els nois (1), però aquesta pregunta entra en contradicció amb l'última (3) en què s'interroga sobre la condició única de sentir atracció sexual per mantenir relacions sexuals, a la qual nois i noies contesten majoritàriament, i de manera semblant, de forma afirmativa. La diferència més

significativa entre les respostes de noies i nois és que aquests últims no tenen massa inconvenients a mentir amb la finalitat d'obtenir relacions sexuals (2).

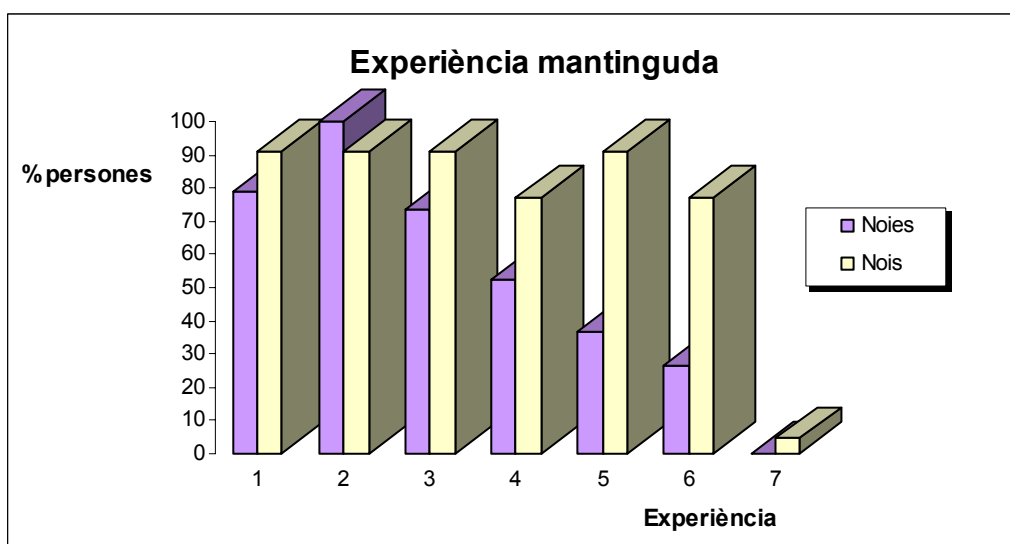
8.- Al llarg de la meua vida he tingut les següents experiències sexuals:

NOIS

EXPERIÈNCIA	SI	NO
1. Petons	20	2
2. Abraçades	20	2
3. Carícies pel cos	20	2
4. <i>Petting</i>	17	5
5. Masturbació	20	2
6. Relacions amb penetració (coit)	17	5
7. He patit alguna agressió sexual	1	21

NOIES

EXPERIÈNCIA	SI	NO
1. Petons	15	4
2. Abraçades	19	-
3. Carícies pel cos	14	5
4. <i>Petting</i>	10	9
5. Masturbació	7	12
6. Relacions amb penetració (coit)	5	14
7. He patit alguna agressió sexual	-	19



Els nois manifesten haver tingut més experiències sexuals, la qual cosa pot respondre a la realitat o pot estar deformat per la pressió que sovint senten els nois a demostrar la seva masculinitat amb l'exercici de la sexualitat. En qualsevol cas, demostra una actitud

més oberta a les experiències sexuals. Tant en el cas del *petting* (4) com en el cas de les relacions amb penetració (6), els nois manifesten una freqüència d'experiència en relació invertida a la de les noies.

9.- Indica si estàs d'acord o en desacord amb aquestes frases:

AFIRMACIONS (NOIES)	SI	NO
1. El patiment forma part sempre de les relacions amoroses	14	5
2. Si abans dels divuit anys no has tingut relacions sexuals, és que tens algun problema	1	19
3. No es pot preveure quan ni com es mantindran relacions sexuals	14	5
4. Quan una persona s'enamora, la raó no hi pot intervenir	14	5
5. Puc decidir quina mena de persona em convé per tenir relacions	17	2
6. El millor de les relacions sexuals es l'aventura, la imprevisió	13	6
7. L'amor és una qüestió de química o com una mena de raig que et travessa i no pots fer-hi res	12	7

AFIRMACIONS (NOIS)	SÍ	NO
1. El patiment forma part sempre de les relacions amoroses	15	7
2. Si abans dels divuit anys no has tingut relacions sexuals, és que tens algun problema	2	20
3. No es pot preveure quan ni com es mantindran relacions sexuals	11	10
4. Quan una persona s'enamora, la raó no hi pot intervenir	14	6
5. Puc decidir quina mena de persona em convé per tenir relacions	19	1
6. El millor de les relacions sexuals es l'aventura, la imprevisió	13	7
7. L'amor és una qüestió de química o com una mena de raig que et travessa i no pots fer-hi res	15	5

La diferència més significativa entre nois i noies és en relació amb la impossibilitat de preveure com i quan es mantenen les relacions sexuals. Els primers es manifesten d'acord amb l'afirmació en més del 50% dels casos, mentre que les noies ho fan en el 70%. Aquesta manca de previsió que manifesten en grau d'expectativa té molt a veure amb la prevenció d'embarassos i malalties de transmissió sexual, ja que l'expectativa d'imprevisió pot augmentar el risc de mantenir relacions sense precaucions. Igualment, crida l'atenció que en tots dos casos és majoria qui es manifesta d'acord amb l'afirmació "El patiment forma part sempre de les relacions amoroses". Aquest és un aspecte que pren molta importància en la conformació dels ideals amorosos, que, generalment, estan marcats pels rols de gènere. En la major part dels casos són les noies les que es presenten com a víctimes dels *conquistadors*

i els nois com a *donjuanes* que han de provar la seva masculinitat amb el nombre d'experiències sexuals.

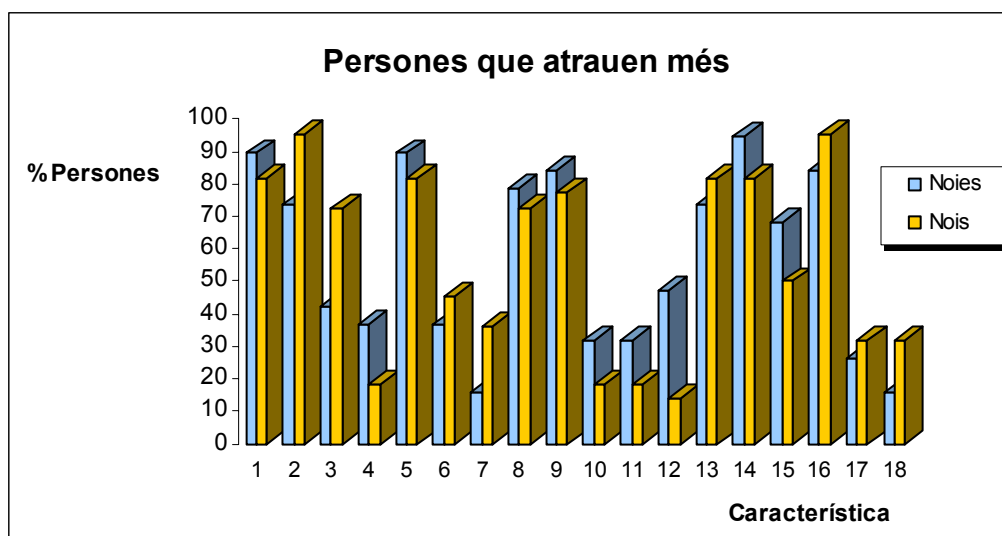
10.- Les persones que més m'atrauen són o es comporten així :

NOIES

CARACTERÍSTIQUES	SÍ	NO	CARACTERÍSTIQUES	SÍ	NO
1. Decidides, amb iniciativa	17	2	10. Descarades	6	13
2. Divertides	14	-	11. Són líders	6	13
3. Coquetes, que s'insinuen	8	11	12. Destaquen en els esports	9	10
4. Callades, tímides	7	12	13. Atractives físicament	14	3
5. Responsables	17	2	14. Sinceres	18	-
6. Destaquen en els estudis	7	12	15. Una mica "gamberres"	13	6
7. Una mica agressives	3	15	16. Amoroses	16	3
8. Atrevides	15	4	17. Dures	5	14
9. Tendres	16	3	18. Orgulloses, Inaccessibles	3	16

NOIS

CARACTERÍSTIQUES	SÍ	NO	CARACTERÍSTIQUES	SÍ	NO
1. Decidides, amb iniciativa	18	3	10. Descarades	4	18
2. Divertides	21	-	11. Són líders	4	18
3. Coquetes, que s'insinuen	16	6	12. Destaquen en els esports	3	17
4. Callades, tímides	4	16	13. Atractives físicament	18	4
5. Responsables	18	4	14. Sinceres	18	3
6. Destaquen en els estudis	10	12	15. Una mica "gamberres"	11	11
7. Una mica agressives	8	14	16. Amoroses	21	1
8. Atrevides	16	6	17. Dures	7	15
9. Tendres	17	3	18. Orgulloses, inaccessibles	7	14



En els aspectes relacionats amb l'atracció, els nois i les noies poden projectar els models dominants i els valors associats a cada gènere, segons la seva percepció. En les respostes obtingudes, podem observar el següent:

Les noies s'estimen, preferentment, persones sinceres, seguit de decidides, responsables, tendres i amoroses; a continuació destaquen les atractives físicament i divertides; per contra, rebutgen les persones orgulloses, agressives i dures.

Els nois manifesten preferència per les persones amoroses i divertides, seguit de decidides, responsables, atractives físicament, sinceres i tendres. També destaquen, amb una alta preferència, les persones atrevides i coquetes. Fonamentalment, rebutgen les persones descarades, líders, que destaquen en els esports, tímides, dures, orgulloses i una mica gamberres.

11.- A quina edat creus que els nois i les noies comencen a mantenir relacions sexuals?

Edat dels nois

Edat de les noies

NOIES: gairebé totes pensen que les noies comencen les seves primeres relacions sexuals a menys edat que no pas els nois, situant la franja d'edat entre els 14-16 anys. Hi ha una minoria que situa les primeres relacions entre els 12-13.

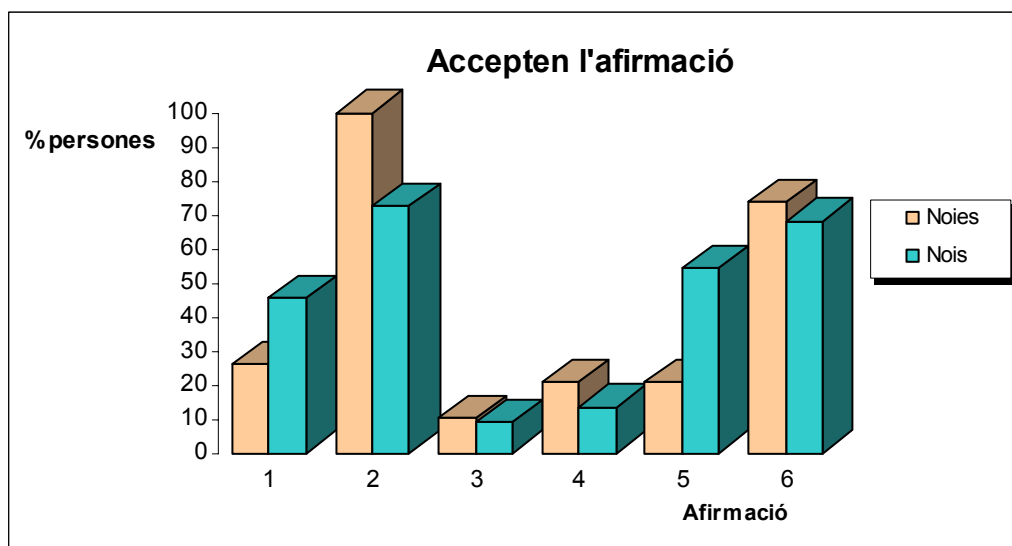
NOIS: la majoria es concentra en la franja entre els 15-17 anys, tot i que, en alguns casos, es mencionen edats entre 11 i 14 anys. Tanmateix, més de la meitat consideren que les noies han de tenir més edat que no pas els nois per tenir la seva primera relació sexual. Sembla que els nois tenen consciència d'una més gran permissivitat social cap a

la seva sexualitat, que veuria amb benevolència una experiència sexual més precoç en el seu cas.

12.- Indica amb quines afirmacions estàs d'acord

AFIRMACIONS (NOIES)	SÍ	NO
1. Les noies mai no han de prendre la iniciativa en les relacions sexuals	5	14
2. L'homosexualitat masculina i femenina són opcions personals respectables	19	-
3. Si una noia s'interessa per la sexualitat és que és una "fresca"	2	17
4. Tindria problemes amb una amiga o amic que fos homosexual	4	15
5. S'ha d'insistir una mica per aconseguir que una noia vulgui tenir relacions sexuals	4	15
6. Un noi sempre està disposat a tenir relacions sexuals	14	5

AFIRMACIONS (NOIS)	SI	NO
1. Les noies mai no han de prendre la iniciativa en les relacions sexuals	10	10
2. L'homosexualitat masculina i femenina són opcions personals respectables	16	6
3. Si una noia s'interessa per la sexualitat és que és una "fresca"	2	20
4. Tindria problemes amb una amiga o amic que fos homosexual	3	19
5. S'ha d'insistir una mica per aconseguir que una noia vulgui tenir relacions sexuals	12	10
6. Un noi sempre està disposat a tenir relacions sexuals	15	7



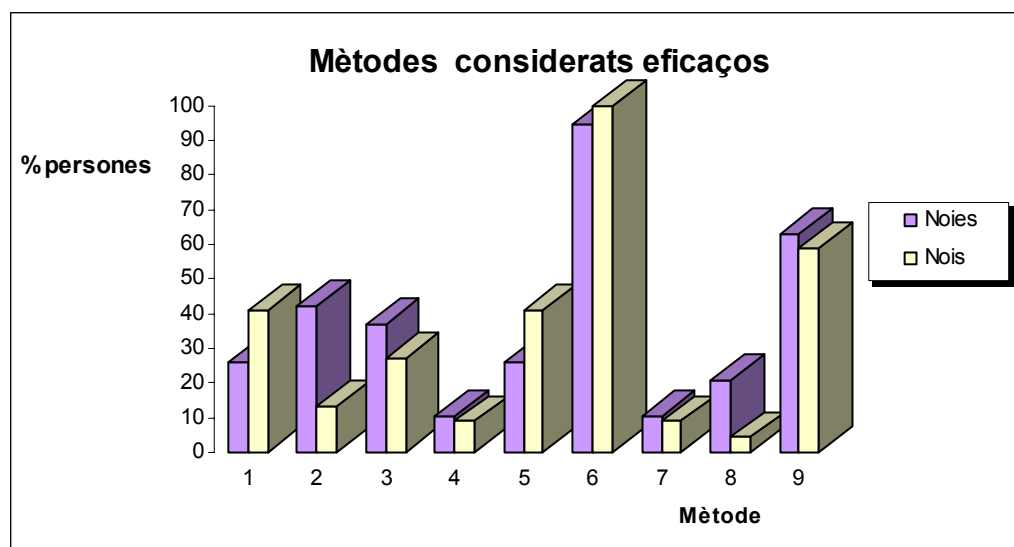
Crida l'atenció que el 50% dels nois considerin que una noia no ha de prendre la iniciativa en les relacions sexuals (1). No sabem les causes d'aquesta preferència, però pot ser deguda al fet que es viu com una amenaça el privilegi de triar que, actualment, exerceixen més majoritàriament els nois. També resulta preocupant que el 25% de les

noies estigui d'acord amb aquesta idea. Per altra part, el rebuig de l'homosexualitat (2) només es manifesta en els nois (27%). Novament la masculinitat amenaçada pot ser la causa d'aquesta diferència. Per últim, el fet que els nois considerin que s'ha d'insistir per mantenir relacions sexuals amb una noia (5) potser té a veure amb la idea que el desig sexual de les noies és més feble o que no és permès i, per tant, s'ha d'amagar, no s'ha de fer públic. La insistència aconseguiria l'acceptació.

13.- Quins d'aquests mètodes consideres que són eficaços per evitar l'embaràs?

MÈTODE (NOIES)	SI	NO	No el conec
1. Practicar la <i>marxa enrera</i>	5	9	5
2. Pitjar després de fer el coit	8	11	-
3. Fer-se rentats vaginals	7	10	2
4. El mètode <i>Ogino</i>	2	2	15
5. Posar-se crema o òvuls espermicides	5	4	10
6. El preservatiu o <i>condó</i>	18	1	-
7. Fer l'amor dempeus	2	16	1
8. Saltar amb força després de fer el coit	4	15	-
9. Practicar el <i>petting</i>	12	5	2

MÈTODE (NOIS)	SI	NO	No el conec
1. Practicar la <i>marxa enrera</i>	9	10	3
2. Pitjar després de fer el coit	3	15	4
3. Fer-se rentats vaginals	6	12	4
4. El mètode <i>Ogino</i>	2	-	20
5. Posar-se crema o òvuls espermicides	9	6	7
6. El preservatiu o <i>condó</i>	22	-	-
7. Fer l'amor dempeus	2	16	4
8. Saltar amb força després de fer el coit	1	19	2
9. Practicar el <i>petting</i>	13	7	2



Resulta molt preocupant l'aparent desconeixement i manca d'informació que nois i noies tenen sobre els mitjans anticonceptius. Sorpren, també, que tot i que en la mateixa enquesta s'informa sobre el *petting* (9), hi ha un percentatge molt elevat de nois i de noies que no el considera un mètode segur per evitar l'embaràs.

6. 2. 1. Preguntes recollides en els dos grups de quart, agrupades per temes

La relació de preguntes es va fer arribar per correu electrònic a la responsable de la consulta jove del CAP de la Florida, ja que l'alumnat tenia previst realitzar-hi una visita al cap de dos dies. Es van agrupar per temes i es va realitzar un resum al final de cada apartat amb la finalitat de poder facilitar millor les respostes. S'intentava, d'aquesta forma, proporcionar resposta a totes les preguntes plantejades entre les tres activitats que estaven previstes.

També es van fer servir de forma orientativa per a les sessions finals, en les quals el mateix alumnat havia de donar resposta a les seves pròpies preguntes. Intentàvem, així, proporcionar respostes immediates als seus interrogants encara que per la seva amplitud no podrien ser contestades enterament.

Anticonceptius

Com puc saber quin preservatiu és adequat?

¿Hay médicos que regalan pastillas para no quedar embarazada?

A partir de quina edat pots començar a prendre la "píldora" anticonceptiva? On la puc demanar?

A més del preservatiu, quins altres mètodes efectius hi ha?

Què és la *marxa enrera*?

Què és el mètode *Ogino*?

Quin és el millor mètode recomenable per evitar l'embaràs?

Un altre mètode a l'abast del jovent, pot ser igual d'efectiu o similar al preservatiu?

¿Qué se puede hacer para no quedarse embarazada?

¿Qué anticonceptivo es mejor?

¿Cómo se han de tomar las píldoras? [no especifica quines]

Com saps si en fer la *marxa enrera*, "xispea"?

El condó de la dona és menys o més complicat?

Quant de temps pot tenir el DIU dintre de la vagina, la dona?

Autoestima

De quina manera puc sentir-me millor amb mi mateixa? [És la mateixa persona que surt amb un noi estranger i no sap com dir-ho al seu pare, i té dubtes de si està embarazada]⁶

Avortament

Si mi novia está embarazada y quiero que aborte, ¿dónde puedo ir?

NOTA: Es comenta, en el grup on es va recollir la pregunta, sobre el seu plantejament incorrecte. És la dona qui ha de prendre la decisió en últim terme.

Embaràs

Quando te corres dentro de la mujer, ¿cuánto tiempo hay para prevenir el embarazo?

¿Hay peligro de quedarse embarazada practicando la *marcha atrás*?

Com puc adonar-me que estic embarassada quan fa poc que m'ha marxat la regla? (Perquè, potser, quan m'adoni sigui massa tard).

Si hay algún peligro y cuál es, si una chica se queda embarazada a los quince o dieciséis años.

Si has tenido relaciones sexuales con preservativo y sin darte cuenta se ha salido y no estás seguro si has dejado algo dentro, ¿cómo podrías saberlo?

¿Qué se puede hacer cuando el chico se corre dentro?

Pitjar després de fer l'amor és eficaç per evitar l'embaràs?

Puc quedar-me embarassada si fa poc que he tingut la regla?

⁶ En aquest cas, intuïm quina noia fa les preguntes i la tutora interpreta que són una crida a la seva intervenció. En una entrevista individual li ofereix ajuda.

Esterilitat

Me gustaría saber sobre la esterilidad, si cualquier persona puede estarlo.

Maduració sexual

Més o menys a quina edat s'arriba a la maduració sexual?

Malalties

Hi ha centres especialitzats per poder fer-se la prova de la SIDA? [2 vegades]

Es poden contagiar més malalties que no sigui la SIDA a través de les relacions sexuals?

Masturbació

¿Por qué los hombres cuando no tienen relaciones casi siempre se masturban ellos mismos?

Píndola del día després

¿Tienes que ir con tus padres a recoger la pastilla del día después o tienes que ser mayor de edad? [2 vegades].

¿Si se toma la píldora [se suposa que es parla de la del dia després] tiene algún efecto? [Cal suposar que demana pels possibles efectes negatius].

Quantes vegades es pot recórrer a la pastilla del dia després?

Si prens la pastilla del dia després com un mètode anticonceptiu habitual, més d'un cop, quins efectes pot tenir?

Plaer

Me gustaria saber cómo se puede conseguir llegar al orgasmo (dues preguntes) y cómo te das cuenta de que has llegado.

Si se practican relaciones desde hace tiempo y no llegas al orgasmo, ¿es normal?.

¿Hay alguna forma de poder proporcionar el máximo placer a tu pareja?

¿Cómo se hace la penetración anal más fácil?

¿Cuál es la mejor postura para no hacer daño?

M'agradaria saber sobre el coit, ¿com és?, ¿com es fa?, ¿on podria?

Com fer per trobar el punt G?

Com arribar a l'orgasme?

És veritat que si tens relacions sexuals amb una noia i estàs enamorat dóna a la noia més plaer?

Sentir desig per algú és només una qüestió hormonal?

Com es pot evitar l'ejaculació precoç?

¿Qué és más importante para la mujer, el grosor o la largura del pene?

Per què la majoria dels homes es masturben?

Primeres relacions

Me agradaría saber si a los hombres, la primera vez que tienen relaciones sexuales, les duele como a las chicas.

Per què quan “termines” de fer relacions sexuals amb una noia et fa mal un ou? [2 vegades]

Es veritat que quan la noia és verge fa més de mal? [A qui, a la dona o al noi? -la pregunta és meva-].

És veritat que quan la noia té la primera relació sexual li fa mal?

Per on s'introdueix la “piruleta”?

Pica després de fer-ho? [Sembla que és un noi qui la fa].

Relacions amb pares

Com puc dir al meu pare que surto amb un noi estranger?

Y que he perdut la virginitat amb ell?

Com puc sortir d'un ensurt sense necessitat de dir-ho al meu pare?

Diferències de gènere

Vull saber per què els homes sempre volen tenir relacions, és [per la manera] com estan fets els homes?

¿Por qué los hombres se calientan más rápido que las mujeres?

Per què la majoria d'homes es masturben?

Tabús

És dolent fer-ho amb algú de la família?

El contingut de les preguntes es passa a la responsable de la consulta jove del CAP de la zona, que uns dies després atindrà el grup en el seu centre. També es tindran en compte per a la preparació de les sessions del taller, encara que, per la seva amplitud, no poden ser contestades enterament.

6. 3. Desenvolupament del taller amb alumnes de segon cycle de l'ESO

El fet que la visita al CAP i el taller sobre la SIDA no es vagin poder portar a terme en les mateixes dates va fer que el contingut dels tallers s'orientés de forma diferent en cada grup.

6. 3. 1. Sessió I, amb el grup A i B

La primera sessió va consistir en la presentació del taller i l'emplenament de l'enquesta. La resposta va ésser molt desigual en el dos grups.

En el grup B:

Hi ha molt d'interès a entendre les preguntes de l'enquesta, s'aclareix el significat de *petting* i el mètode *Ogino*, tot i que en l'enquesta s'explica el significat dels dos termes ja que previsiblement aquests no són coneguts per l'alumnat.

Hi ha part de l'alumnat que necessita una explicació personalitzada, a causa de les seves dificultats per entendre alguns dels termes plantejats en l'enquesta.

Pel que fa a la formulació de preguntes que volen abordar en els tallers, es recomana tallar la part de l'enquesta que ve preparada per a aquesta finalitat i escriure-hi les preguntes. Es proporcionen uns quants connectors que poden servir per introduir-les, com poden ser: Vull saber per què..., Com és que....,

En el grup A:

Es desenvolupa la sessió d'igual forma que al grup B, amb la diferència que el grup acaba de realitzar un examen i està força cansat, però aquesta és l'única hora de què disposem i passem l'enquesta igualment. Pel que fa a les preguntes, alguns nois comencen a dir que no volen preguntar res, que no saben què preguntar, que ja ho saben tot, que el curs passat ja havien fet la visita al CAP; són alguns nois repetidors que tenen una influència negativa en el grup. La proposta s'estén a tota la classe de seguida. Insistim per tal que facin preguntes, però es limiten a demanar informació sobre els temes de l'enquesta que no coneixien, tot i que ja havien estat explicats en el decurs de la sessió.

En finalitzar la sessió, es va proposar a les tutores la realització d'un joc per estimular el coneixement i la cohesió entre els membres del grup, i millorar el clima de classe.

Joc per dinamitzar el grup

“El que més m'agrada de...” Es tractava que cada alumna i alumne digués de la resta de companys i companyes un aspecte positiu per mitjà d'una frase que escrivia en un paper identificat amb el nom de la persona a qui anava adreçat. No es podien fer crítiques ni comentaris negatius. Amb el llistat de comentaris que s'havien fet, va ser elaborada, per mí mateixa, una petita carta manuscrita adreçada a cada alumne i alumna en la qual es relatava l'opinió que la resta de la classe tenia d'ella o d'ell, començant d'aquesta forma: “Per mitjà d'aquesta carta et volem comunicar que la classe opina de tu el següent: que ets una persona molt amorosa, que sempre ajudes la gent que t'ho demana, que ets molt simpàtica...” L'activitat es va valorar positivament; només alguns alumnes no van respectar les indicacions i van fer algun comentari negatiu o crític, però com que no s'ajustaven a les normes, aquests comentaris no es van incloure en les cartes. També cal remarcar que la majoria va optar per fer comentaris molt curts i sintètics, del tipus “És simpàtica”, “Em cau bé”, mentre que d'altres feien un esforç i eren més explícits, com per exemple quan deien “És molt bona companya, sempre està disposada a ajudar”.

En el grup A, alguns nois van fer força comentaris respecte de l'aspecte físic de les noies, com “M'agrada el seu cul”, o “Me gustan sus tetas”. Quan vaig fer les cartes, vaig dubtar d'escriure-ho per por que les noies se sentissin ofeses, però, finalment ho vaig incloure i vaig aprofitar per fer-ne un breu comentari, tot posant l'èmfasi en la diferència de valoracions per part de noies i nois.

Tot i que es van manifestar actituds molt escèptiques i desconfiades en fer l'exercici, quan a la propera sessió es van lliurar les cartes, tothom expressava satisfacció. Una de les cartes es va perdre i no es va poder lliurar amb la resta; de seguida, l'alumna la va reclamar.

Cal remarcar que, tot i que estàvem a mitjans de gener, part de l'alumnat manifestava que no coneixia els seus companys o companyes i que no sabia què dir. També vam poder observar que a les dues aules hi havia una marcada divisió en dos grups: gent autòctona i gent immigrant. Aquest fet es va reflectir en les activitats del taller, ja que, quan es va proposar formar grups, la tendència era a fer agrupacions per l'origen nacional, la qual cosa només es va poder trencar aplicant tècniques com el sorteig per formar els grups a l'atzar.

6. 3. 2. Sessió II, amb el grup B

Escoltar els meus desitjos⁷

Objectius:

Aprendre a indagar els desitjos propis pel que fa a *quan, com, on* i *amb qui* volen tenir relacions sexuals.

Conèixer i confrontar altres opinions sobre les mateixes qüestions.

Analitzar les diferències en funció del sexe.

Material:

Targes o fulls de colors vermell i blau (dos per grup), pissarra i guix.

Si es vol gravar la discussió, per analitzar-la posteriorment, una gravadora.

Organització

La primera part, en petits grups de quatre o cinc persones.

Els grups es fan per sexes, per tal de poder considerar la variable gènere en l'anàlisi posterior.

La segona part, posada en comú en gran grup.

Orientacions

En petit grup han de parlar de quatre aspectes o condicions que els agradaria tenir presents en les primeres relacions sexuals; aquestes s'escriuen en les fulls blaus. I quatre aspectes indesitjables; aquests s'escriuen en un full vermell.

Una persona de cada grup ha de prendre nota per poder fer la posada en comú posterior.

Després es posen en comú les opinions dels grups de nois i dels grups de noies.

Finalment, es comparen les resultats i s'analitzen.

Tenir en compte per a la discussió:

- ✓ Quines condicions es demanen?
- ✓ Quines volen evitar-se?
- ✓ Hi ha previsió d'anticonceptius?
- ✓ Qui pren la iniciativa?
- ✓ Hi ha acord mutu?

- ✓ Es consideren els següents aspectes?: amb qui?, com?, on?, quan?
- ✓ Hi ha diferències entre els grups de noies i els grups de nois?
- ✓ Creieu que es tenen en compte normalment aquestes condicions?
- ✓ És convenient pensar i preveure com volem que passin les coses? Quins avantatges té?, quins inconvenients pot tenir?
- ✓ Què es pot fer en cas de desacord?
- ✓ En aquest punt es connecta amb la següent sessió, en la qual es treballarà l'assertivitat com a forma de comunicació aplicada a la negociació de les relacions sexuals.

Desenvolupament de la primera part de la sessió

Per portar a terme aquesta primera part de la sessió “La primera vegada”, es divideix el grup en dos, un de nois i un altre de noies, i aquests en subgrups de quatre o cinc persones. Una de les professores atenen el grup de nois i l'altra el grup de noies, en acabar fem una posada en comú, nois i noies per separat i, posteriorment, es fa la de tota la classe.

Els grups que es formen entre els nois són homogenis respecte al seu origen: d'un costat l'alumnat autòcton i de l'altre el d'origen immigrant. Alguns assenyalen que tenen bons amics en l'altre grup, però senten una pressió per formar part del grup en el qual estan.

Entre les noies, hi ha dos grups que tenen una composició mixta.

En la posada en comú s'unifiquen els requisits de tots els grups, mantenint la divisió en funció del sexe. Els aspectes que es s'han assenyalat com a convenients i desitjats en la primera relació han estat:

ASPECTES QUE ELS AGRADARIA TENIR PRESENTS	
NOIES	NOIS
Estimar la persona amb la que ho fas. Que tenga paciencia en le sentido de que lo hagamos cuando yo esté preparada. Que me atraiga síquicamente y, sobre	Preservativo. Amor por medio Atracción mutua. Mitjans anticonceptius si no es vol tenir un

⁷Font: Conseyu de la Moceda del Principáu d'Asturies (2004). *Educación sexual y mediación*. Consejería de Salud y Servicios Sanitarios. Gobierno del Principado de Asturias

<p>todo, físicamente. Que haya sido romántica o me haya gustado. Que se usara preservativo a la hora de tener relaciones sexuales. Que vaya poco a poco, y siempre y cuando estemos de acuerdo los dos. Que la primera vez sea algo bonito, con preservativo, sin riesgos y algo inolvidable. Higiene. Mètodes de prevenció i de barrera. Delicadeza. Els llums apagats. Ha d’haver amor pel mig. S’ha d’utilitzar mètodes anticonceptius si no es vol un bebè. La dona ha de ser “professional” en el tema Ha de ser molt especial. Debe haber preservativo. Amor mutuo. Atracción mutua. Estar seguro de lo que vas a hacer. Cariño. Respeto. Comprensión. Placer.</p>	<p>bebè. Estar seguro de lo que quieres hacer. Tiene que ser cuando tú lo decidas, no porque te presionen los demás.</p>
--	--

Els aspectes que es van recollir com a no desitjables són:

ASPECTES INDESITJABLES	
NOIES	NOIS
<p>Que fos obligat i sense preservatiu. Que fos un lloc públic. Sexe anal ni sadomasoquisme. Manca d’higiene i que durés poc. Que me oculte que tiene alguna enfermedad. Que no tenga paciencia. Que lo haga sólo por sexo. Que se lo tome a la ligera. Rechazo.</p>	<p>Que no haya enfermedades. No ha d’haver presses. Has de tractar la persona amb amabilitat. No ha de ser violent sinó bonic. No has de pressionar per aconseguir-ho.</p>

Valoració de la sessió



Una vegada feta la posada en comú, repassem els aspectes més significatius i com han quedat reflectits en cada grup. Constatem que les noies fan més demandes i més variades. Algunes d'elles no apareixen en el cas dels nois, com la paciència, que sigui bonic, agradable i inoblidable, molt especial..., que hi hagi

intimitat, higiene... Sembla que les noies contereixen a les primeres relacions una dimensió més romàntica, a la vegada que projecten temors sobre el fet que no es respecti el seu ritme o que hagin de mostrar el seu cos nu. Els nois fan més èmfasi en la seguretat i en què sigui una decisió pròpia, sense pressions, tot i que coincideixen amb les noies en aspectes com la necessitat d'atracció o, en el cas d'un dels grups, que hi hagi "Amor por medio". En tots els grups, tan de noies com de nois, fan esment dels anticonceptius per tal de prevenir l'embaràs.

En el debat fem la distinció entre el preservatiu i "mètodes anticonceptius", i són ells i elles qui ressalten que el preservatiu també protegeix de malalties a més de prevenir els embarassos no desitjats.

Entre tota la classe es fa la tria dels quatre aspectes que consideren més importants, que són: respecte mutu, manca de pressions, utilització de preservatiu i atracció o amor cap a la parella.

6. 3. 3. Sessió III, amb el grup B

Aprendre a dir no de forma assertiva

Objectius

Saber mantenir els propis desitjos i resistir pressions.

Ajudar les i els adolescents a saber dir "no" davant diferents formes de pressió.

Material

Full d'instruccions, frases orientatives per a la monitora i models de casos per resoldre.

Desenvolupament de l'activitat

Es farà una breu introducció explicant com es poden exercir pressions i què significa l'assertivitat: respostes davant les pressions.

S'ofereix a continuació una guia que pot servir per orientar l'explicació:

“Les relacions entre les persones comporten dificultats i conflictes. En les relacions personals, freqüentment ens trobem amb situacions en què rebem pressions per tal de fer coses que, de vegades, no volem o amb les quals no estem d'acord. Les persones que pressionen sovint fan servir el xantatge afectiu o emocional. La forma més adient de respondre a les pressions és amb l'assertivitat.”

Definició d'assertivitat⁸: L'assertivitat es defineix com l'expressió adequada dels sentiments sense ferir cap persona i sense que es produeixi ansietat o agressivitat. No forma part del caràcter i, per tant, es pot aprendre. Implica respecte a les altres persones i el dret a defensar les opinions pròpies.

Les persones, davant les dificultats, ens podem comportar de formes diverses:

Conducta assertiva: tothom té dret a intentar aconseguir el que consideri millor, sempre que no repercuteixi negativament en altres persones, a ser respectat, a expressar les seves emocions, a demanar ajut, a canviar d'opinió, a equivocar-se...

Conducta passiva: si defenso els meus interessos, les altres persones poden molestar-se i deixar d'apreciar-me o de ser amigues meves; no tinc dret a enfadar-me, a sentir-me trist..., i molt menys a dir-ho; no puc equivocar-me; no tinc dret a demanar ajuda...

Conducta agressiva: només jo tinc dret a intentar aconseguir els meus objectius i a defensar els meus drets, a ser respectat, a expressar els meus sentiments, a expressar la meva opinió, a equivocar-me, perquè jo sóc... i les altres persones són....

Conseqüències: Les conseqüències, per a la nostra autoestima i per a la convivència, de fer servir una o altra conducta són ben diferents. Si fugim, tindrem sentiments de frustració; si lluitem, provoquem odi i malestar entre les persones; el raonament provoca benestar i no afecta negativament l'autoestima.

⁸ Font: GÜELL, Manel i MUÑOZ, Josep (1998). *Desconeix-te tu mateix. Programa d'alfabetització emocional*. Barcelona: Paidós.

El *model assertiu*, doncs, implica expressió directa dels propis sentiments, necessitats, drets i opinions, sense amenaçar ni agredir les altres persones.

Què es pot fer si la persona continua pressionant?

- ✓ Continuar dient que no, sense donar explicacions (disc ratllat).
- ✓ Passar a l'ofensiva: descriure com et sents pel fet que t'estan pressionant.
- ✓ Negar-se a continuar discutint, evadir la situació.

La professora o professor posa exemples de situacions en les quals una persona pot rebre pressions per fer alguna cosa.

Es divideix la classe en grups de quatre o cinc persones.

Es reparteixen els casos a representar i es donen deu minuts per a la preparació.

Cada grup representa el seu cas. La resta observa i valora. Depenent del nombre de grups, es poden repetir i comparar les representacions.

Es valora conjuntament seguint la pauta proposada.

Pauta per a la discussió posterior a les representacions

Què és una frase de pressió?

És fàcil pensar en bones frases de pressió?

És fàcil respondre a les frases de pressió?

Qui fa servir més sovint frases de pressió, les noies o els nois? Per què?

Exercicis proposats

Role Playing:

Cas 1 (Conducta agressiva)

Un pare pressiona el seu fill per tal que es talli el cabell. El fill, en Pau, porta el cabell molt llarg perquè li agrada molt. El seu pare no para d'insistir perquè se'l talli. El noi contesta agressivament dient que n'està fart, que quan pugui se n'anirà de casa perquè no aguanta més, que ell amb el seu cabell fa el que vol, i que el seu pare no és ningú per dir-li com ha de portar-lo.

Cas 2 (Conducta passiva)

Una noia pressiona un noi per tenir relacions sexuals. El noi no ho té clar perquè pensa que no està preparat, té por de les conseqüències i li fa neguit la situació. La noia

pressiona dient que és un immadur, que no acaba de créixer, que potser no és un home de veritat, que la resta de companys ja ho han fet... Ell no s'atreveix a dir-li clarament que no, dóna excuses, però, finalment, cedeix a les pressions.

Cas 3 (Conducta assertiva)

Un noi pressiona una noia perquè facin el coit sense preservatiu; ja ho han fet altres vegades amb preservatiu. Els arguments són que així gaudiran més, que si passa qualsevol cosa ell se'n farà responsable, que si no ho fa és que no l'estima prou, que potser se n'ha de buscar una altra... La noia té por a l'embaràs ja que creu que encara no està preparada per ser mare, li expressa que se sent malament en trobar-se pressionada, i contesta repetidament, de formes diverses, que no ho vol fer.

Assertivitat i relacions sexuals⁹

Cal considerar que són les noies les que, normalment, reben més pressions en aquest sentit. Un entrenament assertiu passaria per interrogar-se sobre els seus desitjos i resistir les pressions i xantatges per tal de respectar-se elles mateixes i les seves decisions. Aquestes frases que s'ofereixen són orientatives, es poden ampliar amb altres propostes que puguin aportar els i les alumnes.

FRASES	RESPOSTES
1.- Tothom ho ha fet ja, només faltes tu.	1.- Bé, jo no sóc tothom, jo sóc jo. A més, no crec que tothom ho hagi fet ja. Són xafarderies.
2.- Si m'estimessis de veritat, tindries relacions sexuals amb mi.	2.- Si m'estimes respectaràs els meus sentiments i no m'obligaràs a fer una cosa que no vull.
3.- Si no tens relacions sexuals amb mi, no et tornaré a veure.	3.- Bé, si és això el que tu penses fer, t'enyoraré, però així haurà de ser.
4.- Sé que ho vols fer, només que tens por del que digui la gent. Jo no ho diré.	4.- Si ho volgués fer, no t'estaria argumentant res.
5.- Has de créixer, no pots continuar sent una criatura.	5.- Tenir relacions sexuals no significa que hakis crescut. Per a mi, haver crescut significa decidir el que jo crec i ajustar-me al que vull.
6.- Ja hem tingut relacions altres vegades, perquè no ho vols fer ara? Quin és el problema?	6.- Tinc dret a canviar de forma de pensar. He decidit que no vull tenir relacions sexuals ara.
7.- Ara que estem calents ja no ens podem aturar, hem d'arribar al final.	7.- No vull continuar. El que hem fet fins ara m'ha agradat, però no vull anar més enllà.

⁹ Font: Traducció i adaptació de López Sánchez, Félix (1995). *Educación sexual de adolescentes y jóvenes*. Madrid: Siglo XXI.

8.- Voldràs que la gent pensi que no ets un noi de veritat? / Voldràs que la gent pensi que no ets una noia de veritat?	8.- Tenir relacions sexuals no prova que sigui home. No desitjo fer-ho ara. /Tenir relacions no prova que sigui dona. No desitjo fer-ho ara.
9.- No ho vols provar, per saber com és, sense preservatiu?	9.- No crec que sigui una raó convincent, s'arrisca molt per saber com és.
10.- Però jo ho he de fer.	10.- No passa res si no tens relacions. Si jo puc esperar, tu també.
11.- Si vols ser popular amb la gent del grup, ho hauràs de fer; si no pensaran que ets una persona estreta.	11.- No tot depèn del sexe per ser popular. A les persones els agrada per ser com sóc.
12.- Tindrè cura i sortiré abans d'ejacular.	12.- No vull córrer el risc de quedar-me embarassada.
13.- Si et quedessis embarassada, em casaria amb tu.	13.- No vull quedar-me embarassada i encara no estic preparada per casar-me.
14.- Tu vols fer-ho tant com jo, el que tens és por, tranquil·la que no passa res.	14.- Com saps el que jo penso? Si et dic que no vull, és que no vull.
15.- Estic molt excitat, si m'estimes no em pots deixar així.	15.- Jo també estic excitada, però no vull anar més enllà ara.
16.- Si m'estimes com jo a tu no pots deixar-me a mitges.	16.- Tenir relacions sexuals no significa que estiguem enamorats. No vull tenir relacions sexuals ara.
17.- Si no és amb tu, serà amb una altra persona.	17.- Està bé, suposo que has de buscar a l'altra persona.
18.- Gran part de les meves amistats ho fan. Només falto jo.	18.- El que faci la resta de gent és assumpte seu. Jo he decidit esperar.

Desenvolupament de la sessió:



Com que la primera sessió ha durat massa temps, només disposem de 30 minuts per portar a la pràctica aquesta segona part. Comencem per llegir les frases de pressió i les respostes, i proposem fer un parell d'escenificacions per mostrar com es pot reaccionar davant de les pressions. La resta del grup observa les escenificacions, que són improvisades a partir de la proposta verbal d'una situació. Com que és una situació nova, triguen a oferir-se voluntàriament, però finalment surten tres noies i un noi.

Plantegem dues situacions:

En la primera, una mare intenta convèncer la seva filla que es talli el cabell, la noia ha de mostrar una postura passiva, i claudicar a les pressions de la mare. Com que el repartiment de papers ha estat aleatori, la noia que fa de filla es manifesta massa ferma en la seva conducta i resulta més exemple d'una conducta assertiva que no pas de passiva com estava previst.

En la segona, una noia ha de resistir les pressions d'un noi que vol mantenir relacions sexuals amb la noia sense preservatiu. Plantegen el següent diàleg:

- *Por què no hacemos el amor sin preservativo esta vez?*
- *No, ni hablar, no quiero correr riesgos.*
- *Mira que no passa nada, por una vez sólo no passa nada.*
- *No, sí que puede pasar, a una amiga le pasó.*
- *Todos nuestros amigos lo hacen.*
- *A mí me da lo mismo lo que hagan los demás yo no quiero y no lo voy a hacer.*

Manca temps per a aquesta segona part de la sessió. N'hagués calgut més per a la preparació de les escenificacions i per comentar les dificultats que troben per mantenir una resposta assertiva.

6. 3. 4. Sessió IV, amb el grup B**La consulta jove****Objectius:**

Proporcionar resposta a preguntes realitzades al començament del taller pel propi alumnat.

Valorar els aprenentatges realitzats al llarg del taller.

Material:

Targes amb un resum de les preguntes formulades per l'alumnat, agrupades per temes.

Paper en blanc per elaborar les respostes.

Papers petits tallats, amb números des de l'1 fins al 5, repetits quatre vegades, per formar els grups de forma aleatòria.

Organització

Primera part, en petits grups de quatre o cinc alumnes. Per formar els grups, cada alumne i cada alumna tria un paper i s'ajunta amb tota la gent que tingui el mateix número.

Segona part, posada en comú, en gran grup.

Orientacions per conduir l'activitat

1. Cada grup es constituirà en una "consulta jove". Han de proporcionar resposta a les preguntes formulades, que se'ls adjudicaran en sobre tancat de forma aleatòria. Les preguntes contemplen gran part de les que el grup va formular al començament del taller.
2. Es divideix la classe en cinc o sis grups, de quatre o cinc persones, de forma aleatòria, repartint números repetits entre tota la classe. Els grups els formen les persones que tenen el mateix número.
3. Han de llegir atentament les preguntes i contestar-les per escrit, per després llegir-les simulant una consulta en un programa radiofònic o de televisió.
4. Valoració en gran grup de les respostes i aclariments per part de la persona que condueix el taller.
5. Respondre les preguntes que no han estat contestades en els grups.

Abans d'iniciar la sessió es pot dir el següent:

"Avui posarem a prova tot el que hem après. Cada grup farà de "consulta jove". Heu rebut unes cartes amb preguntes que heu de contestar en un programa radiofònic (o televisiu) de molta audiència. Heu d'escriure el guió de les respostes que haureu de llençar a l'aire quan comenci l'emissió. Disposeu d'un quart d'hora. En acabar, cada grup llegirà les seves respostes, no es poden fer comentaris mentre dura l'emissió en directe. Quan tots els grups hàgiu acabat, comentarem quines respostes us han semblat correctes, quines no i quines creieu que es poden completar."

Carta núm. 1. Primeres Relacions

Volem saber quin és el millor anticonceptiu per a la gent jove.

El meu xicot diu que si practiquem la *marxa enrera* no passa res, és veritat? He sentit a dir que no funciona, em podríeu explicar per què?

Si prenc les píndoles anticonceptives, ja estic protegida?

Puc gaudir amb la meva parella sense exposar-me a un embaràs o una malaltia?

Em podríeu explicar què és el *petting* i com es practica?

Carta núm. 2. Píndola del dia després

Si he fet l'amor sense protecció, quan de temps tinc per evitar l'embaràs?

On puc anar per aconseguir la píndola del dia després?

M'ha d'acompanyar la meva mare?

I si és un dia de festa?

Què passa si prenc la píndola de tant en tant?

Quantes vegades es pot prendre?

Carta núm. 3. Embaràs

Hi ha perill si una dona es queda embarassada als quinze o setze anys?

Com puc saber si estic embarassada?

Quan de temps tenim per prevenir l'embaràs després de tenir relacions?

Quines opcions tinc si em quedo embarassada?

Carta núm. 4. Ús del preservatiu i malalties

On puc comprar un preservatiu?

Què puc fer per evitar que el preservatiu es quedi dintre?

Quines coses he de tenir en compte per tal que el preservatiu funcioni correctament?

Com puc assegurar-me que el preservatiu no es trencarà?

El meu xicot insisteix a fer l'amor sense preservatiu perquè diu que no gaudeix igual, què puc fer?

On puc anar per fer-me la prova de la SIDA? És molt cara?

Carta núm. 5. Plaer en les relacions

Sóc un noi de disset anys, estic molt preocupat perquè m'han dit que el penis (la llargada i el gruix) influeix molt en el plaer de la dona, és veritat?

Sóc una noia jove que he tingut relacions un parell de vegades amb el meu xicot, hem fet el coit, però jo no he arribat a gaudir? En canvi, quan em masturbo puc arribar a sentir orgasmes sense problemes, és normal? Què puc fer?

Si tens relacions des de fa temps i no sents l'orgasme, és normal? Com pots adonar-te que el sents?

És dolent masturbar-se, pot comportar cap problema o inconvenient?

Valoració de la sessió:

Manifesten molt d'interès per l'activitat i només algunes persones protesten per no poder formar els grups amb qui elles voldrien. Fem un parell de canvis que considerem convenients la tutora i jo, i la resta continua tal com ha sortit en el sorteig.

Durant la posada en comú s'escolten amb respecte i amb atenció. Les preguntes, en general, obtenen respostes correctes i no plantegen dificultats. Encara que molt sintètiques i generals, són bones i demostren que la visita al CAP ha estat molt profitosa. Les preguntes sobre els mitjans anticonceptius, la prevenció de malalties, i les formes de coneixement del cos obtenen respostes molt correctes.

Citem a continuació com a exemple les respostes que proporcionen a la carta número 1:

Pregunta (P): "Volem saber quin és el millor anticonceptiu per a la gent jove."

Resposta (R): "El millor mètode és el preservatiu, és fàcil d'aconseguir i protegeix d'embarassos i malalties."

P: "El meu xicot diu que si practiquem la *marxa enrera* no passa res, és veritat? He sentit a dir que no funciona, em podríeu explicar per què?"

R: "Perquè quan es produeix l'erecció ja surt un líquid preseminal que també pot deixar embarassada perquè conté espermatozoides."

P: "Si prenc les píndoles anticonceptives, ja estic protegida?"

R: "Contra l'embaràs sí, però no contra les *enfermetats*. Hi estaràs protegida sempre que les prenguis adequadament."

P: "Puc gaudir amb la meua parella sense exposar-me a un embaràs o una malaltia?"

R: "Sí, amb el preservatiu."

P: "Em podríeu explicar què és el *petting* i com es practica?"

R: "Són relacions sexuals sense penetració. Carícies, petons, masturbació..."

Només en dos casos es necessita de la nostra intervenció per fer aclariments

Un és en el de la pregunta sobre la importància del tamany del penis. Una noia contesta que "Sí que importa perquè *contra* més gran sigui, més *frotarà* la paret vaginal i serà més *plaenter* per a la dona". Demanem l'opinió a la resta del grup; una noia contesta que no hi està d'acord, que "puede ser chiquitina, pero juguetona"; una altra diu "Tot depèn de com utilitzis el teu penis". Aclarim que els penis en erecció tendeixen a igualar-se en grandària i que la importància del tamany en la relació sexual és més un mite que

no pas una realitat. Recordem que, a més, moltes dones no experimenten l'orgasme per estimulació vaginal, sinó per estimulació directa o indirecta del clítoris.

L'altra resposta a la pregunta sobre "Si hi ha problema en el fet que una noia de quinze anys es quedi embarassada", la resposta per part del grup és "No hay peligro porque la mujer a esa edad ya està desarrollada". Aclarim que el cos d'una noia de quinze anys no està suficientment preparat per a la maternitat segons les fonts mèdiques, que aconsellen un mínim de cinc anys després de la primera menstruació. A més, aprofitem per comentar que la preparació ha de ser tant física com social i psicològica i que una noia d'aquesta edat encara no està preparada per afrontar la maternitat en unes condicions favorables, ja que normalment no pot disposar d'una vivenda ni d'una feina estable que garanteixi la seva autonomia.

6. 3. 5. Sessió II, grup A

Estem d'acord amb les següents afirmacions?

Tenint en compte part de les preguntes formulades pels dos grups de quart, s'expressen un seguit d'afirmacions. Una part d'elles són certes, una altra part no ho són i una tercera part són opinables.

Dinàmica:

Disposem d'un seguit de frases que hem elaborat tenint en compte les seves preguntes (fonamentalment les de la classe paral·lela i les poques que va formular aquest grup).

Es proposa que, en sentir les frases, es posin drets i dretes si hi estan d'acord i que continuïn asseguts i assegudes si hi estan en desacord. En cas que hi hagi diferents punts de vista, una persona de cada bàndol haurà d'expressar les seves opinions i intentar convèncer la gent que opini de forma diferent

Reproduïm a continuació el llistat de frases que es van fer servir:

1.- Quan una noia diu *no*, pot ser que sigui *sí*; cal insistir-hi una mica.

2.- Una noia no té dret a interrompre les carícies o els toquejos, perquè el noi queda a mitges i li fa molt de mal.

4.-Les persones tenim sexualitat des del naixement fins a la mort.

5.- El millor és descobrir el sexe de forma natural, no cal parlar d'ell; fins i tot "talla el rotllo".

6.- La iniciativa per a mantenir relacions sexuals l'ha de pendre sempre el noi.

7.- La sexualitat entre dues noies o dos nois no és normal, és una desviació o malaltia.

8.- Amb el *petting* (carícies de tota mena, però sense penetració) es pot gaudir molt i fins i tot sentir orgasmes.

9.- Els nois no tenen mai vergonya ni inseguretats en les relacions sexuals.

10.- Una persona heterosexual mai no canviarà la seva orientació sexual.

11.- La primera vegada que una noia i un noi tenen relacions sexuals amb penetració, no pot haver-hi embaràs.

12.- La decisió d'interrompre l'embaràs correspon únicament a la dona.

13.- Si dues persones comencen una relació sexual, no s'hi val a deixar-la a mitges, cal continuar fins al final.

14.- Una dona es pot negar a mantenir relacions sexuals amb el seu home, perquè no li vingui de gust.

15.- La relació sexual comença amb l'erecció i acaba amb l'ejaculació.

16.- Normalment, les dones no senten desig de mantenir relacions sexuals.

17.- Els gais i les lesbianes també s'enamoren i volen tenir relacions de parella.

18.- Les persones gais i lesbianes ho són des del naixement.

21.- La masturbació és una pràctica sexual que pot repercutir negativament en la salut.

23.- No és molt freqüent que les noies es masturbin.

24.- Només es pot arribar a l'orgasme fent el coit.

25.- Una persona pot canviar la seva orientació sexual al llarg de la seva vida.

26.- Una noia ha d'esperar sempre que prengui la iniciativa sexual el noi.

27.- Fer-se la prova de la SIDA és molt difícil i molt car.

28.- La grandària del penis no influeix en el plaer de la parella.

29.- És normal que hi hagi patiment en les relacions de parella.

30.- Si es fa el coit quan la noia té la regla no hi ha perill d'embaràs.

31.- Cal tenir el permís de la família perquè et donin la pastilla del dia després.

32.- Després de 24 hores la pastilla del dia després ja no fa efecte.

33.- Si una persona té la SIDA es nota de seguida pel seu aspecte.

34.- No hi ha cap mètode anticonceptiu que et protegeixi de la SIDA.

35.- Quan una noia té la regla ja està preparada per ser mare.

36.- La interrupció de l'embaràs és il·legal en aquest país.

37.- La decisió final sobre interrompre un embaràs correspon a la família, si la noia és menor d'edat.

38.- El preservatiu impedeix gaudir plenament del sexe.

39.- Amb les carícies mútues per tot el cos, sense el coit, no es pot gaudir plenament.

40.- La primera vegada que una noia té relacions sexuals, sagna i li fa al.

41.- Una dona ha de mantenir la seva virginitat fins el matrimoni. Un home és millor que tingui experiències sexuals prèvies al matrimoni.

42.- Un noi pot decidir sobre l'avortament de la seva xicota.

43.- Si prens pastilles anticonceptives, ja no cal que et preocupis per res, estàs protegida.

44.- La masturbació pot crear problemes en les relacions sexuals futures.

45.- Per gaudir plenament, cal sentir l'orgasme al mateix temps que la parella.

46.- El patiment i l'amor van sempre junts.

Procediment

Les frases estan copiades en trossos de paper de colors, amb lletres de gran tamany. S'agafen una a una i es llegeixen en veu alta. La gent que hi estigui en desacord s'ha d'aixecar de la cadira. Posteriorment, es fa un debat entre la gent que hi està d'acord i la que hi està en desacord.

Resum de la sessió

Els dubtes i opinions oposades es van plantejar en els següents temes:

- ✓ L'eficàcia de la "marxa enrera" com a mitjà anticonceptiu. Hi havia alguns nois que pensaven que aquest era un mètode eficaç, la resta pensava que no ho era, però no sabien explicar per què.

- ✓ La possibilitat d'embaràs en cas de tenir la menstruació la noia és un altre dels temes al voltant del qual hi havia més confusió.
- ✓ El dret de les noies a interrompre una relació en el moment que elles creguin oportú: va generar un debat viu, ja que els nois sostenien que “cuando se empieza hay que acabar, no te pueden dejar colgado”; les noies, per contra, defensaven el seu dret de posar fi al contacte en el moment que els semblés bé.
- ✓ Quan de temps es pot trigar a prendre la píndola del dia després per tal que faci efecte. Aquest va ser un tema que va suscitar molt d'interès per part de les noies. També es va comentar que no era convenient prendre-la moltes vegades ja que contenia una gran quantitat d'hormones i podria ser perjudicial per a la salut.

Valoració de la sessió

La sessió no va ser gaire participativa. Gran part dels nois esperaven la reacció de la resta de la classe per prendre postura i no va haver-hi gaire debat, només aclariment de dubtes que la major part de les vegades anava per compte de la professora. És probable que un altre espai sense taules, més informal, hagués afavorit la dinàmica de participació. De tota manera aquest és un grup en el qual no hi ha massa cohesió entre els seus membres i això afecta la implicació en tasques en què s'ha d'argumentar.

El proper dia, en l'altre grup s'intentarà fer una activitat diferent per facilitar la participació de totes les persones.

6. 3. 6. Sessió III, grup A

“La primera vegada”

Per portar a terme la primera part d'aquesta sessió, “La primera vegada”, es divideix el grup en dos, un de nois i un altre de noies, i aquests en grups de quatre persones.

Posteriorment es fa una posada en comú amb tot el grup, escrivint a la pissarra totes les opinions i fent-ne una valoració.

Els aspectes que es van assenyalar com a convenients i desitjats en la primera relació van ser:

ASPECTES QUE ELS AGRADARIA TENIR PRESENTS	
NOIES	NOIS
Que haya preservativo. Que me respete. Que sea con la persona que quiera. Que haya confianza.	Que “lo” tenga pelado o como mucho corto [en referència al pubis]. Que sea con preservativo. Tener toda la tarde entera o toda la noche.

<p>Amor apasionado. Que haya intimidad, que no haya luz ni gente. Que no sea por diversión. Que no sea obligado.</p>	<p>Me gustaría que me chupase “el rabo”. Seguridad. Placer Cariño Preservativo. Que haya risa. Que se queden a gusto [en referència a les noies]. Que sea divertido Que ella también disfrute. Que no se haga la difícil. Que haya música de fondo. Grabarme cuando tenga mis relaciones sexuales. Hacerlo en un lugar donde haya tranquilidad (en el campo, donde haya un río, plantas, etc.).</p>
---	---

ASPECTES INDESITJABLES	
NOIES	NOIS
<p>Que no sea por obligación. Que no tengamos vergüenza el uno del otro. Que no sea violento. Que el chico no sea chismoso (que no lo vaya explicando a todos, que sea respetuoso). Que no hi hagi llum ni gent. Que no sigui per diversió Que no sigui obligat. Que no sea por conveniencia (sólo por sexo). Que no sea sin preservativo. Que no tenga “roña”. Que no disfrute una sola persona. Que no sea soso.</p>	<p>No me gustaría que me dejase a medias. No me gustaría que la chica “se haga” la difícil en ese momento. No me gustaría hacerlo en un lugar público. Que la mujer sangrara la primera vez. Que la chica sea discreta. Que me deje a medias. Que no haya mirones. Que no tenga “rabo” sorpresa. Que no se quede a gusto. Que ellas no puedan tomar la iniciativa. Que no sea obligatorio para la pareja. Que no hi hagi inseguretats.</p>

Valoració de la sessió:

Els nois són més explícits en les seves fantasies i en relació al plaer, les noies fan més referència al respecte, l'amor, la higiene.

La demanda de discreció per part de les noies és molt insistent. Tant en aquest grup de noies com en el de l'altra classe, la demanda de poca llum pot estar lligada a un sentiment de vergonya associat al seu cos nu.

L'amor no apareix en cap de les condicions mencionades pels nois.

Destaca, igualment, una preocupació en el cas dels nois perquè les noies no es “facin” les difícils, per no quedar a mitges i perquè les noies també gaudeixin. Són molt més explícits, en aquest grup, en els seus desitjos i avancen formes concretes de joc sexual. Les pors i les amenaces a la seva masculinitat es manifesten en el temor a trobar-se amb una persona del mateix sexe, “que no tenga un “rabo” sorpresa”, lògicament en referència al noi.

També destaca que les noies demanen que “no disfruti una sola persona”.

En els dos grups de noies mencionen explícitament el preservatiu, aspecte que només apareix en un dels grups de nois.

Aspectes a destacar:

Quan nois i noies estan equilibrats numèricament a l'aula, les activitats funcionen millor, hi ha més interès i més implicació. Hi ha una diferència significativa entre la dinàmica d'aquest grup i la del grup B, que només podem atribuir a aquest desequilibri entre nois i noies. Les actituds masclistes estan més controlades quan la presència de noies és més forta. En canvi, quan la presència de nois és molt marcada en una aula, com és el cas de la del grup A, en què són majoria, hi ha un predomini de les actituds més egocèntriques i lligades a una certa cultura masculina, amb un pes molt fort de les concepcions de les dones com a objectes sexuals i una desatenció cap a les seves demandes i punts de vista. Aquesta realitat contrasta amb la que va tenir lloc a l'aula del grup B, en la qual la presència de noies és majoritària.

6. 3. 7. Sessió IV, amb el grup A

Aprendre a dir no de forma assertiva

Aquesta sessió té el mateix objectiu que la realitzada en el grup B, però, per les característiques del grup A, es canvia l'exercici d'aplicació

Objectius

Saber mantenir els propis desitjos i resistir pressions.

Ajudar les i els adolescents a saber dir “no” davant diferents formes de pressió.

Material

Full d'instruccions, frases orientatives per a la monitora i models de casos per resoldre.

Desenvolupament de l'activitat

Es farà una breu introducció explicant com es poden exercir pressions i què significa l'assertivitat: respostes davant les pressions .

S'ofereix a continuació una guia que pot servir per orientar l'explicació:

“Les relacions entre les persones comporten dificultats i conflictes. En les relacions personals, freqüentment ens trobem amb situacions en què rebem pressions per tal de fer coses que, de vegades, no volem o amb les quals no estem d'acord. Les persones que pressionen sovint fan servir el xantatge afectiu o emocional. La forma més adient de respondre a les pressions és amb l'assertivitat.”

Definició d'assertivitat¹⁰: L'assertivitat es defineix com l'expressió adequada dels sentiments sense ferir cap persona i sense que es produeixi ansietat o agressivitat. No forma part del caràcter i, per tant, es pot aprendre. Implica respecte a les altres persones i el dret a defensar les opinions pròpies.

Les persones, davant les dificultats ens comportem de formes diverses:

Conducta Assertiva: tothom té dret a intentar aconseguir el que consideri millor, sempre que no repercuteixi negativament en altres persones, a ser respectat, a expressar les seves emocions, a demanar ajut, a canviar d'opinió, a equivocar-se...

Conducta Passiva: si defenso els meus interessos, les altres persones poden molestar-se i deixar d'apreciar-me o de ser amigues meves; no tinc dret a enfadar-me, a sentir-me trist..., i molt menys a dir-ho; no puc equivocar-me; no tinc dret a demanar ajuda...

Conducta Agressiva: només jo tinc dret a intentar aconseguir els meus objectius i a defensar els meus drets, a ser respectat, a expressar els meus sentiments, a expressar la meua opinió, a equivocar-me, perquè jo sóc... i les altres persones són....

Conseqüències: Les conseqüències, per a la nostra autoestima i per a la convivència, de fer servir una o altra conducta són ben diferents. Si fugim, tindrem sentiments de frustració; si lluitem, provoquem odi i malestar entre les persones; el raonament provoca benestar i no afecta negativament l'autoestima.

¹⁰ Font: GÜELL, Manel i MUÑOZ, Josep (1998). *Desconeix-te tu mateix. Programa d'alfabetització emocional*. Barcelona: Paidós.

El *model assertiu*, doncs, implica expressió directa dels propis sentiments, necessitats, drets i opinions, sense amenaçar ni agredir les altres persones.

Què es pot fer si la persona continua pressionant?

- ✓ Continuar dient que no, sense donar explicacions (disc ratllat)
- ✓ Prendre l'ofensiva: descriu com et sents pel fet que t'estan pressionant.
- ✓ Negar-se a continuar discutint, evadir la situació.

Role Playing:

Pauta per a la discussió posterior a les representacions

- Els exemples que heu analitzat, passen sovint?
- Què és una frase de pressió?
- És fàcil pensar en bones respostes de pressió?
- És fàcil respondre a les frases de pressió?
- Qui fa servir més sovint frases de pressió, les noies o els nois? Per què?

La professora o professor posa exemples de situacions en les quals una persona pot rebre pressions per fer alguna cosa, com per exemple deixar copiar els dueres, accedir a peticions sexuals, etc.

Es divideix la classe en grups de quatre o cinc persones.

Es reparteixen els casos a representar i es donen trenta minuts per a la preparació.

Cada grup representa el seu cas. La resta observa i valora. Depenent del nombre de grups, es poden repetir i comparar les representacions.

Es valora conjuntament seguint la pauta proposada.

Tres situacions per resoldre¹¹

A les històries, els noms es posen amb inicials amb la finalitat de no marcar el sexe de la persona protagonista.

¹¹ Font: Juárez, Olga; Díez, Elia (2002). "Pressec". *Prevenió de la SIDA a l'escola secundària*. Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal de Salut Pública.

Primera història: “La festa”

Les meves amistats i jo (J) estem organitzant una festa que se celebrarà la setmana vinent. Pensem fer-la a casa meva perquè la meva família serà fora. Quan ens reunim per preparar la festa, els meus amics i amigues no paren de repetir que s'ho passaran molt bé i donen per fet que comprarem begudes alcohòliques. Tot el que jo faig és escoltar i mirar de canviar de tema ràpidament. Tinc por que s'enfadin i em deixin de costat si dic que no em sembla bé que comprem begudes que portin alcohol, perquè ho estan preparant amb molta il·lusió. M'agradaria que es fes la festa a casa, però que no hi hagi begudes alcohòliques.

Protagonista J: Em sap greu que mentre estem preparant la festa de la propera setmana, donin per fet que comprarem begudes alcohòliques. Tinc el convenciment que les begudes alcohòliques no beneficien gens, i encara menys a la nostra edat! Jo faig esport i sé que l'alcohol no farà que sigui millor, tot al contrari, pot influir en el meu rendiment de manera negativa, i per això no bec. Em preocupa que a la festa algú o alguna es pugui trobar malament per haver begut massa i haguem d'estar pendants d'ell o d'ella, i que no hi hagi destrosses, etc. Em preocupa que els meus pares se'n puguin assabentar i que després no tornin a confiar en mi. Crec que és important per a tots nosaltres que puguem fer la festa i que surti bé, i que en una altra ocasió puguem organitzar-ne una altra sense problemes.

Protagonista amic o amiga de J: Penso que una festa sense alcohol és un autèntic avorriment. He de convèncer J que comprem begudes amb alcohol o la festa serà un fracàs. Els seus pares no han d'assabentar-se'n i nosaltres ens ho passarem molt bé.

Segona història: “No sense el condó”

[Té lloc entre J i A (que són parella). J vol utilitzar preservatiu en les relacions sexuals amb penetració però A no ho vol]. A i jo sortim des de fa bastant de temps. Quan estem tot sols i parlem de les nostres coses, i surt, en el tema de les relacions sexuals, l'ús o no del preservatiu, generalment A no para de comentar que usar-lo és incòmode i poc espontani. Tot el que jo faig és escoltar i intentar canviar de tema així que puc. Si li digués que vull utilitzar preservatiu en les nostres relacions sexuals, crec que s'enfadaria i fins i tot em podria deixar, ja que no el vol utilitzar. M'agradaria utilitzar preservatiu en les nostres relacions perquè fossin més segures.

Protagonista A: Et trobes molt bé amb J i creus que mantenir relacions sexuals amb penetració us apropàrà encara més. Tens la impressió que J no estarà d'acord a tenir-les sense preservatiu. Prepara arguments persuasius perquè accepti la teva posició. Tu no vols utilitzar-lo.

Protagonista J: Et trobes molt bé amb A i no vols que la vostra relació es trenqui. Però també creus que tenir relacions sexuals sense preservatiu és molt arriscat i que et faria sentir molt malament. Per aconseguir que A no s'enfadi i respecti la teva posició, has d'utilitzar arguments persuasius, actuar de manera ferma, però també amb tacte i evitant que s'enfadi.

Tercera història: “Què fem?”

Té lloc entre A i L (que són parella). L i A volen tenir relacions sexuals però no tenen preservatiu. L i A surten des de fa unes quantes setmanes. Han estat a la discoteca on van habitualment amb les seves amistats. Han pres alguna cosa i han ballat. S'ho han passat millor que mai i a més a més aquesta nit no hi haurà ningú a casa de A. És per això que s'ho han muntat i es quedaran a dormir junts.

Arriben a casa, estan alegres; tot està sortint com ho havien pensat, tot menys ... els preservatius!!! Tant pensar en aquest dia i s'obliden "del més important".

És tard i a prop no hi ha cap farmàcia oberta ...

Protagonista A: Per a tu és important passar la nit amb L i creus que mantenir relacions sexuals amb penetració us aproparà encara més. El que no tens gens clar és fer-ho sense preservatiu..., pensant en els riscos no t'ho passaries tan bé... Quin mal rotllo!

Protagonista L: Tu tens una decisió clara, vols fer l'amor sigui com sigui i no t'importa pressionar A fins que cedeixi i ho vulgui fer. Els teus arguments són que no passarà res, que altra gent ho ha fet, que per això havíeu quedat...

Resolució dels casos (resum dels aspectes més significatius):

Primer grup: “No sense el condó”

Convé destacar que en aquest grup, l'única noia que hi havia, que a més era la líder, va proposar que fossin dos nois els protagonistes per estalviar-se actuar ella. La resta del grup va acceptar i van representar el paper de parella dos nois que ho van llegir.

El diàleg que va tenir lloc va ser el següent:

F: “A veure, Jorge, per què no vols posar-te el preservatiu?”

J: “Perquè no estic encara segur i tinc por ja que és la primera vegada.”

F: “Però, per què? Si ens coneixem des de fa molt de temps...”

J: “Ja ho sé, però en aquestes coses, mai se sap...Necessito seguretat!”

F: “I doncs, què fem? Fem-ho sense preservatiu que se sent més plaer!”

J: “No siguis exagerat!. Mira..., aquesta vegada ho fem amb preservatiu i la propera, sense.”

Comentaris de la resta de la classe:

La resta de la classe va identificar la proposta com a postura passiva i no pas assertiva perquè no es tractava de buscar el consens sinó de mantenir una postura ferma, ja que el que es volia era evitar un perill personal.

Segon grup: “Què fem?”

Un segon exemple posa de manifest els models masculins dominants en la seva vessant més grollera. Un grup en el qual lideraven dos nois proposa el següent diàleg en clau d'humor, amb una desinhibició tal que ens deixa bocabadats a la classe i a mi mateixa.

Alberto: “Quiero follar sin condón porque no siento lo mismo, entiéndelo.

Juliana: No, porque puedo quedarme embarazada y, además, podemos coger el sida.

Alberto: Pero, si hemos hecho cosas con más riesgos. No te acuerdas que me hiciste una mamada subida en una silla y, aunque no tenías hambre, bien te entraron las natillas.

Juliana: Deja ya de bromear!! Con eso no juego, que te metieron en la cárcel por hacerte veinte pajas delante de veinte viejas que venían de las rebajas.

Alberto: No te acuerdas en la época de los romanos, que como no había condones, con las pieles de chorizo como follaban los c.....

Juliana: Oye cariño, por nuestra seguridad, ¡entiéndelo!

Alberto: ¡Vale, vale!, tienes razón.

Alberto: [Quan Juliana surt d'escena i sense que aquesta el senti, pensant cap a dintre]. “Y pensar que antes me decía, méteme solo la puntita, y yo pienso qué puntita ni que c..., te la meteré hasta los riñones.”


Opinions de la resta de la classe:

Acaba l'hora i només tenim massa temps per comentar que aquest grup no s'ha ajustat al que demanava l'exercici, i que s'ha manifestat una manca de respecte cap a les noies del grup. Tota la classe està d'acord que no s'han respectat els aspectes que havíem

considerat convenient tenir presents en les relacions sexuals, com era precisament el respecte.

Encara que aquesta era l'última sessió planificada, comento amb la tutora la necessitat de fer una propera intervenció en la qual intentaríem treballar els models de masculinitat. Aquesta proposta no es va portar a terme ja que la programació de tutoria estava massa plena amb aspectes relacionats amb l'orientació professional i laboral.

Per acabar les sessions proporcionem unes targetes a cada alumna i alumne dels dos grups de quart, amb les adreces i telèfons dels centres d'atenció de la localitat i un centre jove de Barcelona, que reproduïm a continuació:



**ADRECES D'INTERÉS
L'HOSPITALET
BARCELONA**

CENTRE DE PLANIFICACIÓ FAMILIAR DE L'AJUNTAMENT DE L'HOSPITALET.

Tif: 93 260 00 34
URGÈNCIES
De dilluns a divendres de 9 a 14h.
Carrer Juan de Toledo, 22
08901 L'Hospitalet del Llobregat
Barcelona
TARDA JOVE: dilluns, de 15,30-18 h

CAP de la Torrassa: hora jove
Tif: 93 4497219

CENTRE JUVENIL D'ANTICONCEPCIÓ
CJAS- Barcelona

C/ La Granja, 19-21, baixos
08024 Barcelona

<http://www.centrejove.org>
correu@centrejove.org
tif: 93-4151000

Valoració de le sessions:

Totes les activitats de formació sexual, com el Taller de sexualitat, el de la SIDA i la visita al CAP, van ser valorades molt positivament per l'alumnat en les sessions de tutoria. A més, es van recollir les següents valoracions del taller per part de l'alumnat:

“M’ha agradat que nosaltres mateixos contestessim les preguntes, perquè així podíem parlar en el grup.”

“Lo que más me ha gustado es cuando teníamos que hacer como si fuera un teatro, pero mejor si tuviéramos más tiempo para preparar el tema.”

“Me gustó poder hablar de estos temas, aunque me daba algo de vergüenza delante de todos.”

“Fue interesante y aprendí cosas como que la primera vez la chica también puede quedarse embarazada y que la pastilla (se supone que la del día después) no se puede tomar muchas veces.”

“Me gustó la carta con las cosas que pensaban de mí, aunque creo que lo decían porque tocaba.”

“Yo creo que podían haber puesto alguna película, porque todo de hablar era un poco aburrido.”

“Me gustó sobre todo lo de los anticonceptivos (en la visita al CAP) porque los pudimos ver y tocar, y algunos yo no los había visto ni sabía como eran.”

“Sobre todo lo del SIDA porque si coges una enfermedad así lo puedes pasar fatal, ahora ya sé cómo hay que hacer para no pillarla.”

“No me gustó que una pregunta que hice sobre el punto G, nadie me la contestó.”

“Me gustó porque podíamos hablar sin vergüenza, pero algunas veces quedaba un poco corto y no daba tiempo a comentarlo todo, tenía que haber durado más y con más temas.”

Com que cada sessió s’ha anat valorant, apunto aquí només alguns aspectes generals que penso que s’han de tenir en compte per a futures intervencions.

La metodologia participativa i el treball en petit grup es va manifestar efectiva per treballar amb aquestes edats, ja que va afavorir la implicació de la major part de l'alumnat en el desenvolupament de les sessions i va generar un clima d'aula distès i relaxat.

Les diferències observades entre el grup A i el grup B posen de manifest la importància de mantenir un equilibri entre noies i nois a les aules. En cas contrari, probablement sigui més adequat fer les sessions separades per sexes amb la finalitat d'afavorir el protagonisme de les noies i neutralitzar les actituds sexistes dels nois, que poden inhibir la seva participació.

Un altre aspecte que es va posar en evidència va ser la necessitat d'ajustar les sessions al temps del qual es disposa. En aquest sentit és preferible abordar un menor nombre

de temes, però fer-ho amb profunditat, que intentar fer moltes coses, però amb més superficialitat. Algunes de les sessions programades es van mostrar massa ambiciosos pel que fa a les activitats contemplades i no es van poder portar a terme les reflexions finals amb l'alumnat, les quals segurament haurien enriquit les conclusions.

6. 4. Desenvolupament de les activitats amb alumnes de primer cicle de l'ESO

Tal com s'ha dit, aquestes sessions s'experimenten en un grup de primer de l'ESO i formen part de la programació que es pot trobar en el punt 5 d'aquest document.

6. 4. 1. Metodologia d'intervenció:

El treball a l'aula intenta incorporar una metodologia centrada en l'alumnat, adreçada a facilitar l'expressió de les seves idees, a analitzar-les, a contrastar-les i a elaborar-ne de noves. Intentem fugir en tot moment de l'alliçonament o la imposició de criteris "políticament correctes". Per facilitar la tasca en aquesta línia de treball s'han fet servir algunes eines o procediments com:

- Generar un clima d'aula que afavoreixi la participació. Iniciar els blocs temàtics partint del que l'alumnat coneix o sap i construir al llarg de les activitats els conceptes o valoracions finals.
- Introduir el diari de classe per tal de propiciar la reflexió sobre la tasca quotidiana i facilitar una comunicació fluida entre l'alumnat i el professorat.
- Incentivar la participació per mitjà de l'organització en petits grups per tal d'afavorir la comunicació entre iguals i evitar la monopolització de la paraula per part d'un grup reduït d'alumnes. D'aquesta forma s'intenta que cada alumna i cada alumne puguin fer explícites les seves opinions.
- Incorporar l'expressió de sentiments entre les activitats, de forma que se'n faciliti el reconeixement i la manifestació, especialment pel que fa als nois.
- Afavorir la introspecció i la consciència corporal per mitjà d'exercicis adreçats a augmentar l'autoconeixement i la relaxació, amb l'objectiu de millorar l'autoestima i el respecte per un mateix i per una mateixa.
- A més, volem tenir present en tot moment que a l'aula hi ha noies i nois i que les diferents socialitzacions en matèria afectiva i sexual requereixen al·ludir a realitats, vivències o experiències diferenciades en funció del sexe de l'alumnat. En aquest sentit, sempre que l'activitat ho aconselli compararem respostes de noies i de nois i intentarem explicar les diferències, si és que existeixen. Entenem que, d'aquesta forma, incorporem els objectius de la coeducació, que en aquest tema de la sexualitat passen especialment pel reconeixement del desig i l'activitat sexual de les noies, i per generar dinàmiques de respecte i de qüestionament de la masculinitat dominant en el cas dels nois.

6. 4. 2. Programació de les sessions I, II i III

Objectius

- Conèixer les expectatives de l'alumnat respecte al desenvolupament del crèdit.
- Valorar els seus coneixements sobre la temàtica sexual i les seves fonts d'informació.
- Informar de la metodologia a seguir en el transcurs de les sessions.
- Informar del material necessari i el sistema d'avaluació.

Material

Qüestionari d'avaluació inicial.

Models de carpeta i material necessari.

Desenvolupament de l'activitat

Es tracta, en aquesta primera sessió, d'afavorir el coneixement entre l'alumnat i les professores, presentar el crèdit i el material necessari, i valorar la motivació, les fonts d'informació, els coneixements i les expectatives de l'alumnat.

1. Es presenten breument les professores i es fa una roda per tal que cada alumne i alumna faci el mateix ja que el grup classe és nou com a tal. Pot començar la professora dient allò que consideri més significatiu: anys que porta a l'ensenyament, temps que fa que imparteix aquesta temàtica, i pot afegir-hi alguna informació personal que desitgi comunicar, tal com afeccions o qualsevol altre aspecte que provoqui un clima de confiança. Continua la roda amb les i els alumnes.
2. Es parla del material que serà necessari durant el crèdit: dossier de plàstic tipus *fastener*, on s'aniran arxivant els fulls ordenadament, llapis, bolígrafs i sis colors.
3. Es passa el qüestionari i es demana sinceritat a l'hora de contestar-lo. Serà anònim, només es demanarà el sexe de la persona.
4. En cas que hi hagi temps, s'informa que l'avaluació serà contínua. Es tindrà en compte:
 - ↪ L'actitud i la implicació en la tasca a l'aula.
 - ↪ La col·laboració en els treballs de grup.
 - ↪ La presentació puntual i acurada de deures o tasques prèviament pactades.
 - ↪ L'assistència i puntualitat.

- ↪ Portar al dia el diari de classe. Per aquest motiu es facilitarà, sempre que sigui possible, una estona a classe mateix per fer-ho, o bé restarà com a tasca a fer a casa.
- ↪ Presentació final del dossier.

Per tal de facilitar la feina d'avaluació es proposarà combinar l'autovaloració amb les observacions de les professores. En cas de discrepància s'aclarirà i s'intentarà arribar al consens. Per a l'autovaloració s'exposaran unes graelles a les parets de l'aula en les quals s'anotarà l'assistència i puntualitat, la presentació de les tasques encomanades i la participació i col·laboració amb el grup. Setmanalment es farà un repàs de les anotacions.

Sobre el diari de classe:

L'objectiu del diari de classe és que serveixi per fer una triangulació en l'avaluació, juntament amb la valoració de les dues professores presents a l'aula. Es pretén, igualment, tenir, en el dia a dia, una valoració de les activitats per tal de poder reconduir les sessions en cas que es consideri necessari. S'animarà l'alumnat a escriure impressions, emocions, per a què creuen que ha servit l'activitat, si els ha costat de fer-la, si ho podran aplicar a la seva vida quotidiana, si ha xocat amb els seus esquemes inicials.... No es tracta de reproduir fil per randa l'activitat, sinó de nomenar-la i valorar-la. S'exposen a continuació trossos de diaris de classe d'altres experiències:

EX. 1:¹²

"Hoy hemos escrito las cosas que nos gustan de una persona y hemos hecho una ficha. Ha molado porque no esperaba que los chicos escribieran cosas bonitas y claras. También me ha gustado la ficha porque se puede poner lo que quieras. Me gustaría hacer un ejercicio que me he inventado y es que los chicos elijan a una chica y hagan como si salieran juntos. Espero que los chicos cambien de carácter y que se enteren de que sin nosotras no podrían estar."

EX. 2:¹³

"Hoy ha sido el cuarto día. El tema de hoy: "La masturbación". Creo que de todos los que llevamos ha sido uno de los más interesantes. Hemos vuelto a repetir el juego de ayer de las preguntas. La mía ha sido muy interesante: ¿Sientes el orgasmo al masturbarte? ¿Es igual que en la penetración? ¿Cuáles son las diferencias? [...] Me ha sorprendido sobre todo que todo el mundo estuviera muy convencido de que sí se sentía, pero las niñas después de decir que sí decían: "Bueno, eso creo, yo nunca me he masturbado". Lo curioso es que muchas de esas chicas que en la clase me han dicho que nunca lo habían hecho, a la salida me han dicho que sí."

Amb aquests exemples o d'altres es pretén orientar la redacció del diari per tal que

¹² Font: ALTABLE, Charo (2000). *Educación sentimental y erótica*, pàg. 179. Madrid: Miño y Dávila.

aquest sigui una valoració personal del grau de dificultat que han comportat les activitats, de què han aportat les sessions, de les reflexions que han obert, de les coses que s'han après, de les qüestions que han provocat sorpresa o s'han contrastat amb les pròpies experiències..., es tracta, en definitiva, que sigui un instrument viu i que mogui al dinamisme i la reflexió.

6. 4. 3. Sessions I, II i III

La primera es dedica a la presentació i a omplir el qüestionari, la segona al seu buidatge i la tercera a acordar les normes de la classe.

En aquestes tres primeres sessions no vaig ser-hi present; resumeixo, per tant, les informacions recollides a partir de les produccions de l'alumnat, les anotacions en els seus diaris i la informació de la professora que impartia les classes.

El qüestionari:

Contesten el qüestionari 9 noies i 6 noies

QÜESTIONARI INICIAL

1.- Assenyala amb una creu:

Noi 6
Noia 9

2.-

Aquest crèdit l'he demanat		
	Noies	Nois
En primera opció	8	6
En segona o tercera	1	
No l'he demanat	-	-

3.-

Dels temes de sexualitat en parlo o me n'informo		
	Noies	Nois
Amb les amigues o els amics	6	4
Amb el meu pare o tutor	-	-

¹³ Font: IES. *Portada Alta. Taller de sexualitat*, pàg. 101. http://inicia.es/de/taller_de_sexualidad/

Amb la meva mare o tutora	4	1
Germanes o germans o altres familiars	2	1
En llibres	2	2
En revistes	1	2
En programes de televisió	1	2
En pel·lícules	-	1
En Internet	-	-
Altres	-	-

4.- Crec que tinc suficient informació sobre els següents temes:

Noies:

- 1 No especifica
- 4 No contesten
- 1 Sobre anticoncepció, evolució i canvis
- 1 Sobre l'amor i l'enamorament
- 1 Sobre les precaucions que s'han de prendre

Nois:

- 1 Sobre anticonceptius i embaràs
- 1 Contesta que s'informa en Internet
- 1 No especifica
- 1 No contesta
- 1 Quan fer servir el preservatiu
- 1 Mètodes anticonceptius, emocions i sentiments

Les respostes a aquestes preguntes no són aclaridores ja que moltes vegades no responen i, quan ho fan, les respostes són molt generals.

5.- M'agradaria aprofundir i saber més coses sobre: (Pots començar fent la pregunta així: Com és que....? Què passa quan...? És veritat que...? Vull saber si...? Per què...?)

Preguntes plantejades per les noies

Una noia no fa cap pregunta.

Què passa quan es trenca un preservatiu?

Què passa quan un dia no prens la píndola?

És veritat que si la primera vegada no prens precaucions pots quedar-te embarazada?

Per què el preservatiu pot fallar si diuen que és el mètode més segur?

Et fa molt de mal quan ho fas la primera vegada?

Per què criden les noies quan ho fan?

Són còmodes les postures del Kamasutra?

Com és la primera vegada? Què passa? Què sents? Es nota *después* en el cos o *algo*?

És veritat que si es trenca el preservatiu es queda la dona embarassada?

Com és la primera vegada?

Vull saber si totes les parelles fan l'amor.

Per què els nois et deixen per una altra quan tot va millor?

Preguntes plantejades pels nois

Un noi no fa cap pregunta.

Què passa quan una persona denuncia la seva parella per violència en les relacions?

Què passa quan una relació no va bé?

Com és que els pares no ens expliquen res del sexe?

Què passa quan no utilitzes un preservatiu?

És veritat que les dones tenen més amics gais que heterosexuals?

Vull saber si a certa edat, com als 60, fan el sexe.

Per què els nois ens posem a 100 sempre que veiem una noia?

Què passa quan fem un forat al preservatiu?

Vull saber si un home impotent pot deixar prenyada una dona.

Què passa quan un preservatiu es trenca en un acte sexual?

6.- Els temes que més m'interessen són:

TEMA (NOIES)	Molt	Poc	Gens
Sobre la masturbació en noies i en nois	1	5	3
Saber coses sobre l'amor i l'enamorament	8	1	-
Sobre "la primera vegada"	5	4	-
Sobre com millorar l'autoestima	1	5	3
Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)	-	5	4
Sobre el cos i la maduració sexual	1	7	1
Sobre com evitar malalties	5	2	2
Sobre les emocions i els sentiments	7	1	1
Sobre l'abús i la violència en les relacions	4	5	
Altres	-	-	-

TEMA (NOIS)	Molt	Poc	Gens
Sobre la masturbació en noies i en nois	2	2	1
Saber coses sobre l'amor i l'enamorament	2	2	-
Sobre "la primera vegada"	3	2	-
Sobre com millorar l'autoestima	3	2	-
Sobre homosexualitat (gais i lesbianes)	2	1	2
Sobre el cos i la maduració sexual	2	3	-
Sobre com evitar malalties	5	-	-
Sobre les emocions i els sentiments	2	3	-
Sobre l'abús i la violència en les relacions	4	1	-
Altres	-	-	-

Un noi deixa la pregunta en blanc i no assenyala cap tema que li interessi.

En el seu diari constaten el següent:

"Avui ens hem presentat i m'he sentit molt a gust. A més he conegut coses dels meus companys i de la professora. Ens hem divertit i per ser el primer dia ha estat molt bé. Però crec que els nens no s'ho prenen seriosament."

"Hoy es el primer día del crédito variable y hemos hecho clase en el laboratorio. Hemos empezado presentándonos y ha sido muy divertido. Me gustó mucho porque cosas que no sabía de mis compañeros ahora las sé. También hemos hablado un poco sobre el orgasmo y la masturbación."

"Hoy me lo he pasado muy bien porque el crédito es muy interesante. Aunque hoy no hemos aprendido nada, me ha gustado porque hemos podido hacer preguntas sobre la sexualidad, dudas que no sabemos i que iremos aprendiendo a lo largo del crédito."

Normes de la classe

Les normes de la classe es van treballar en petit grup i, posteriorment, se'n van acordar unes per a tota la classe a partir de les diverses propostes:

En els diaris escriuen el següent:

"Avui hem escollit unes normes per a la classe i cada grup n'ha dit unes, després hem escollit les que ens semblaven més importants:

Ens hem de tractar amb respecte: primer escoltar i després parlar.

No burlar-se de l'opinió de la resta de la gent.

Participar en totes les activitats.

Ha d'haver-hi confidencialitat, res del que es digui a la classe que sigui personal es pot comentar fora.

Hem de parlar amb sinceritat.

Hem de respectar la privacitat de la gent.”

6. 4. 4. Programació de les sessions IV, V i VI

Objectius

- Conèixer les idees inicials de l'alumnat respecte d'aquests dos conceptes: amor i sexualitat.
- Analitzar les idees de la classe.
- Esbrinar si hi ha diferències entre noies i nois en les concepcions plasmades.
- Comparar els conceptes d'amor i sexualitat.
- Elaborar una primera “definició” de la sexualitat partint de les idees de la classe.
- Reflexionar sobre les diferències entre els conceptes d'amor i sexualitat.
- Promoure l'obertura a l'entorn en aquests temes.

Material

Còpies dels fulls com els que s'adjunten a l'annex I :

Per sexualitat entenc.../ Per amor entenc...

Les nostres idees sobre la sexualitat

Comparem els conceptes d'amor i sexualitat

Investiguem en el nostre entorn

Llapis i colors.

Desenvolupament de les activitats

1. Per sexualitat entenc...

Amb aquesta activitat s'ha de promoure una expressió de les idees de l'alumnat, intentant que s'expressin amb naturalitat i sense filtres. Sovint ens trobem amb resistències per fer aquesta tasca. Poden dir: “No sé què dibuixar”, o preguntar coses com: “Qualsevol cosa? I si és marranada?”. Haurem d'animar tothom a expressar-se lliurement. Les orientacions podrien ser aquestes:

“Abans de decidir quins aspectes treballarem en aquest temps, voldríem conèixer les vostres idees sobre què enteneu per sexualitat. Heu de fer un dibuix que ocupi tot l'espai, com aquest (es pot ensenyar un dibuix d'un altre tema, per tal de no condicionar

el treball); el primer que se us acudeixi, sense posar filtres ni censures, amb total llibertat. No heu de sentir vergonya de les vostres idees perquè no seran molt diferents de totes les que hem recollit en altres grups. Tothom en té, d'idees sobre el tema; coses que s'imagina, que ha vist de vegades... Es tracta de dibuixar allò que creieu que representa millor què és la sexualitat. Procureu no esborrar. Després feu una frase que resumeixi les vostres idees sobre què és la sexualitat humana, per a què serveix, etc.. Cada curs fem aquests dibuixos, els recollim i els estudiem. De vegades, ens trobem amb altres professionals que fan aquesta mateixa feina i els comparem; es tracta, per tant, que us esforceu per fer-ho el millor possible.”

Aquesta primera part es pot completar demanant que escriguin el seu primer record lligat a la sexualitat. L'objectiu és introduir la idea que la sexualitat no neix a la pubertat, sinó que és una dimensió humana que ens acompanya des del naixement fins a la mort.

2. Per amor entenc...

Es motiva igualment per fer un exercici semblant a l'anterior. Depenent del que triguin a realitzar l'altre, es pot fer a classe o a casa.

3. Les nostres idees sobre la sexualitat

Podem col·locar els dibuixos de tota la classe a la pissarra o al terra i analitzar-los, deixant que sigui el propi alumnat qui proposi grups:

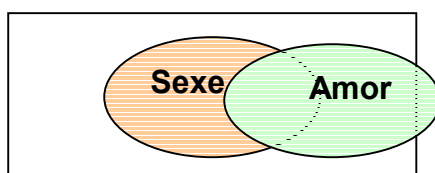
“Hi ha un grup que fa el coit”, “Hi ha un grup que està amb roba”, “Hi ha un grup que pensa en anticonceptius”...

Proposar que vegin si hi ha diferències entre els dibuixos de noies i nois i fer notar que en cap dibuix hi ha parelles de noies o parelles de nois. Aquest punt el tornem a considerar quan analitzem els dibuixos sobre l'amor. Normalment tampoc no hi ha dibuixos que representin la masturbació.

4. Comparem els conceptes d'amor i sexualitat

Comparar dibuixos i definicions, i arribar a fer una primera distinció entre amor i sexualitat. Són aspectes que presenten una intersecció, però no coincideixen totalment:

Per a part de l'alumnat la sexualitat anirà lligada a l'amor, generalment per a la majoria de noies i una part dels nois. Es tractaria que consideressin que, per a algunes



persones, la sexualitat no ha d'anar, necessàriament, acompanyada d'amor, encara que hi poden haver d'altres sentiments, com la tendresa, l'atracció, el desig..., que poden resultar propers a l'amor. A més, també podem aprofitar per parlar de tipus d'amor diferent a l'amor de parella (fraternal, filial, d'amistat, a la natura...). Sobre aquest tema podrem tornar-hi després, quan es parli d'emocions i sentiments.

5. Investiguem en el nostre entorn

Aquesta activitat es realitza fora de l'aula i la seva finalitat és afavorir la comunicació sobre el tema amb la família, el centre i la realitat més propera de l'alumnat.

A classe comentarem els problemes, les dificultats que han trobat; si aquelles persones a qui s'han adreçat han volgut contestar, si han sentit vergonya; compararem les seves concepcions amb les de la classe i, si cal, ampliarem punts de vista.

Temporització

S'hi poden dedicar entre 3 o 4 sessions d'una hora per concloure aquest bloc, tenint en compte que hi ha dues activitats que es poden fer fora de l'aula.

Material complementari per al professorat

¿Qué és la sexualidad?¹⁴

Aunque la sexualidad es algo que nos interesa a todas las personas, nos resulta muy difícil decir algo sobre ella. Una de las razones es porque antes no se podía hablar de estas cosas y, en consecuencia, no hemos hablado, ni escuchado mucho sobre la sexualidad, por lo que nos resulta muy difícil encontrar una forma adecuada de expresarnos.

¿No te parece que tenemos derecho a saber cómo somos? Conocer nuestro cuerpo, nuestros sentimientos y deseos, nuestras posibilidades, nos permitirá ser más libres, más responsables y desarrollarnos mejor.

En primer lugar, la sexualidad **no son sólo los órganos genitales**, sino que es una dimensión humana que abarca todo nuestro ser. **Nuestro cuerpo es todo él sexuado**, no sólo una parte.

Somos niño o niña, chico o chica, hombre o mujer. No es sólo tener una cosa concreta o varias diferencias, sino que somos seres sexuados.

¹⁴ Font: Adaptació del text : "¿Qué es la sexualidad?", Junta de Castilla- León

En **segundo lugar, somos seres sexuados** (con intereses y conductas sexuales) **en todas las edades**: en la infancia, en la adolescencia, en la juventud, en la adultez y en la vejez. Cada edad es diferente, y se manifiesta de forma distinta, pero en toda edad la sexualidad es importante.

En **tercer lugar, no somos seres sexuados sólo para reproducirnos**. Este hecho, tener descendencia, es necesario para mantener la especie humana y es una de las cosas más bonitas que podemos hacer en la vida. Pero la sexualidad no es sólo para eso, si fuera así sólo interesaría a las personas que quieren tener criaturas.

La sexualidad es también una forma privilegiada de **obtener placer** jugando con uno mismo o con una misma (por ejemplo con la masturbación) o teniendo relaciones con otras personas (caricias, besos, abrazos, relaciones coitales, etc.). La verdad es que hay mil formas diferentes de disfrutar gracias a la sexualidad.

La sexualidad tiende a provocar ternura, comunicación, amor entre las personas que se encuentran. Y es mucho más bonita y llena más cuando se da entre personas que se desean, se quieren bien y se emocionan cuando se abrazan y acarician. La sexualidad, pues, es todo un mundo de posibilidades. Conocerla y vivirla libre y responsablemente es bueno.

6. 4. 5. Sessió IV

Per sexualitat entenc...

Aquesta és la primera sessió a què assisteixo. Es fa la presentació i s'explica a la classe que estic realitzant un treball sobre l'educació afectiva i sexual i que per aquesta raó som dues professores a l'aula.

L'alumnat m'explica les activitats dels dies anteriors: acordar les normes de la classe, explicar els criteris d'avaluació i omplir i comentar la primera enquesta.

Es presenta l'activitat i es posen en pràctica les orientacions seguint la pauta que s'inclou en el material per al professorat.

Hi ha un grup nombrós de la classe que triga molt a fer el dibuix amb arguments com ara "Jo no sé dibuixar", "No em surt", " No sé què fer". Insistim que no es tracta de fer un dibuix artístic, sinó un dibuix que resumeixi la idea que tenen sobre la sexualitat humana. Animem a dibuixar, argumentant que tothom té alguna idea sobre la sexualitat. També animem a començar per l'escriptura i continuar pel dibuix.

Un noi té un bloqueig que li dura gairebé tota la classe, parlem amb ell per tranquil·litzar-lo i li diem que, almenys, faci la frase. Comença per fer la frase i a última hora fa el dibuix a corre-cuita, dibuixa els símbols del sexe femení i masculí enllaçats i escriu una frase curta.

Resum de les seves idees sobre la sexualitat

Idees expressades en les frases

Cada número correspon a una alumna o alumne i així podem veure la seva correspondència amb la idea d'amor que realitzaran posteriorment.

Nois:

- 4- Jo penso que la sexualitat és només sexe; el matrimoni, els sentiments etc., no crec que entrin en la sexualitat.
- 5- Per a mi la sexualitat és una forma d'expressar el que sentim per les persones que estimem.
- 9- Per mi la sexualitat en una parella, no crec que la sexualitat no és tan sols el sexe.
- 13- La sexualitat, per mi, pot formar part de l'amor o no, això depèn de cada persona.
- 12- Per mi la sexualitat és la penetració i la masturbació.
- 15- Per mi la sexualitat és la necessitat de la persona per relacionar-se amb un altre.

Noies:

- 1- Per mi la sexualitat és casar-se i ser feliç i tenir fills.
- 2- Per mi la sexualitat és quan dos persones es volen decideixen fer l'amor, que és una part de la sexualitat, és la part més important, a part d'altres. Cada persona la pot fer d'una manera diferent com per exemple besant-se i de més formes.
- 3- El que entenc per sexualitat és el que fan les parelles quan se'n van la llit, en altres paraules, "fan l'amor".
- 6- La sexualitat per mi és una relació. L'acte sexual a vegades no és per amor i tampoc coneixes a la persona.
- 7- Jo crec que la sexualitat és una forma de relació entre les persones que es relacionen entre ells. No només es practica amb una persona estimada, de vegades, practiquen perquè els agrada o tenen ganes. Hi ha moltes formes de practicar-la, depèn de les persones, ho fan d'una manera o d'altra.
- 8- Jo entenc que la sexualitat es tracta de sexe, perquè sempre les meves amigues com parlen amb mi i les demés, de sexe. I sempre que es tenen relacions sexuals es cuiden amb qualsevol cosa o si no la conseqüència que neixen un nou fill.
- 10- Per mi la sexualitat és prevenir enfermetats per transmissió sexual com: la sida, un embaràs no desitjat...
- 11- La sexualitat és una relació. Algunes per plaer, altres per amor i altres per diners. "Usa preservativo es lo práctico y mejor".
- 12- Per mi la sexualitat és preveure el que no es pot evitar.

Crida l'atenció que tant en noies com en noies es poden distingir concepcions que manifesten explícitament que la relació entre amor i sexualitat pot existir o no i que això "depèn de cada persona", que existeixen altres motivacions com "Que els hi agrada o tenen ganes". La relació exclusiva amb l'activitat genital està representada pel número 12, que assenyala "per mi la sexualitat és la penetració i la masturbació".

La diferència més significativa entre les concepcions de les noies i dels nois és que entre les primeres abunden les referències a "les precaucions", "prevenir *enfermetats* per transmissió sexual com la sida, un embaràs no desitjat", "*Usa preservativo es lo práctico y mejor*", "per mi la sexualitat és preveure el que no es pot evitar". En cap de les definicions dels alumnes hi ha referències a aquest aspecte.

Idees expressades en els dibuixos

Els dibuixos representen majoritàriament relacions heterosexuales, bé amb dibuix de les figures humanes, amb símbols o per mitjà dels anticonceptius.

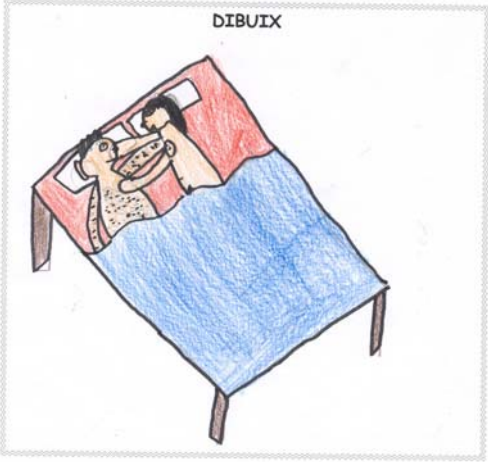
Es poden considerar els següents grups:

1.- Dibuixen una parella heterosexual en el llit, nua i tapada. Una d'elles amb la postura del missioner.

Iván Pérez

PER SEXUALITAT ENTENC

DIBUIX

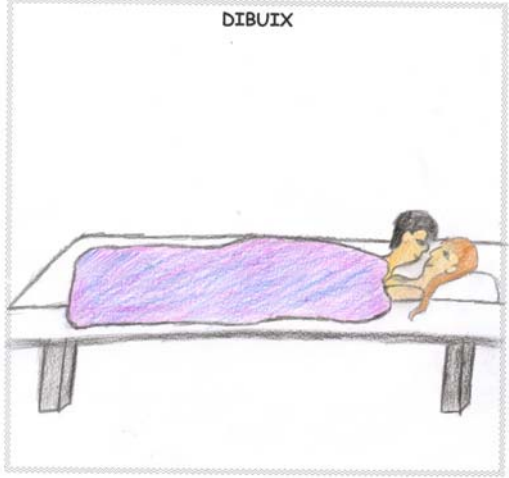


FRASE

Yo pienso que la sexualidad es, además de sexo, el matrimonio, los sentimientos etc, no es lo que ocurre en sexualidad.

PER SEXUALITAT ENTENC

DIBUIX



FRASE

El que entenc per sexualitat és el que fau les parelles quan se'n van al llit, en altres paraules, "fer l'amor".

2.- Dibuixen una parella heterosexual fent l'acte sexual en diferents postures (3).

Safa Cheta

PER SEXUALITAT ENTENC

DIBUIX

FRASE

Per mi la sexualitat es quan 2 persones es volen desideixen fer l'amor que es una part de la sexualitat es la part mes important apart d'altres. Cada persona la pot fer d'una manera diferent com per exemple besucos i de mes formes.

PER SEXUALITAT ENTENC

Dissenyat i dibuixat

DIBUIX

FRASE

Per mi la sexualitat es la necessitat de la persona per relacionar-se amb un altre

3.- No apareixen imatges explícites sexuals. Una fa servir un símbol i una altra representa una família.(2)

Lorena Bermejo

PER SEXUALITAT ENTENC

DIBUIX

FRASE

Para mi la sexualitat es casarse y ser feliz y tener hijos.

Èther Garau Rojas

PER SEXUALITAT ENTENC

DIBUIX

FRASE

Jo entenc que la sexualitat no tracta de sexe, perquè sempre les meues amigues comparteixen amb mi i les demostren de sexe.
I sempre quan fem relacions sexuals no cuidem amb qualsevol cosa o si no la conseqüència que neixen un nou fill.

4.- Dibuixen anticonceptius i dos d'elles una xeringa que simbolitza droga? (4).

5.- Apareix una imatge de masturbació, juntament amb la d'una parella en el llit (1).

Abans d'acabar la classe, es passa l'activitat **Per amor entenc...**, per tal que la facin a casa seva i, a la sessió següent, poder comentar-la a classe juntament amb la de la sexualitat.

6. 4. 6. Sessió V

A l'entrada de classe recollim els treballs sobre l'amor i recopilem les seves idees.

En aquesta sessió es tracta d'analitzar i classificar les idees sobre la sexualitat presents a la classe per part del propi alumnat.

Comencem per col·locar els dibuixos i textos en un lloc visible i convidem els nois i noies a analitzar-los. Hi ha un clima general de respecte, encara que, al començament, fan comentaris mofant-se d'alguns dibuixos. Tracten de veure semblances entre els dibuixos, seguint la pauta d'anàlisi presentada en l'activitat annexa.

Com a conclusió, proposen classificar els dibuixos de la següent forma:

gRUP	CONTINGUT DEL DIBUIX
Grup 1	Dibuixa parelles heterosexuales realitzant el coit en diferents postures.(4)
Grup 2	Representa parelles heterosexuales en el llit, tapades amb la roba.(5)
Grup 3	Fa referència a les precaucions que cal prendre, com ara preservatius i anticonceptius, per evitar embarassos.(4)
Grup 4	Representa una família.(2)
Grup 5	Representa un noi i una noia nus. (1)
Grup 6	Un dibuix representa un noi masturbant-se.(1)

Diferències observades per l'alumnat entre els dibuixos fets pels nois i els fets per les noies

Són les següents:

- ↪ La majoria de nois fan dibuixos de postures fent el coit i dibuixen parelles nues.
- ↪ Les noies, majoritàriament, dibuixen les parelles al llit, pensen més en anticonceptius i representen famílies.

També observen que els dibuixos dels nois representen escenes sexuals més explícites, mentre que totes les noies, excepte una, mostren els seus dibuixos amb roba i manifesten més preocupació pels anticonceptius. Aquest fet ens serveix per comentar que en els nois està més incentivada la sexualitat, mentre que en les noies està més controlada i reprimida.

De la lectura dels textos traiem la conclusió que hi ha diferents interpretacions i lectures del que representa la sexualitat:

- Hi ha qui parla de la sexualitat relacionant-la amb l'amor.
- Hi ha qui la considera totalment diferent de l'amor.
- Hi ha qui lliga la sexualitat al matrimoni i la reproducció.

Concloem que no sempre les relacions sexuals impliquen amor, encara que moltes vegades sigui així i que per a moltes persones sigui una condició necessària. El que és important és tenir-ho en compte en les relacions i no crear confusió ni enganys.

Acabem la sessió proposant que consultin a casa i en el seu entorn més proper com entenen la sexualitat.

Idees sobre l'amor i la sexualitat

A continuació oferim un quadre on es poden comparar les diferents concepcions sobre l'amor i la sexualitat d'una mateixa persona. Per tal de facilitar la interpretació, es col·loquen enfrontades les definicions corresponents a cada alumna o alumne.

IDEES SOBRE LA SEXUALITAT	IDEES SOBRE L'AMOR
NOIS	NOIS
4- Jo penso que la sexualitat és només sexe; el matrimoni, els sentiments etc., no crec que entrin en la sexualitat.	4- Jo crec que l'amor és estar amb alguna persona a qui estimes i formar una família, casar-se i morir junts.

5- Per mi la sexualitat és una forma de expressar el que sentim per les persones que estimem.	5- Que un sentiment <i>par</i> altre molt fort, on només es fan petons.
9- Per mi la sexualitat en una parella, no crec que la sexualitat no és tan sols el sexe.	9- Par amor entenc anar passejant amb la teva parella agafada amb la ma i fer-li felïç.
13- La sexualitat, per mi, pot formar part de l'amor o no, això depèn de cada persona.	13- Per mi l'amor és estimar una persona, comprendre-la i confiar en ella.
12- Per mi la sexualitat és la penetració i la masturbació.	12-(No fa l'exercici)
15- Per mi la sexualitat és la necessitat de la persona per relacionar-se amb un altre.	15- Per mi l'amor és estimar-se, protegir-se, tenir confiança i ser sincer l'un amb l'altre.
NOIES	NOIES
1.- Per mi la sexualitat és casar-se i ser felïç i tenir fills.	1- Per mi l'amor és que <i>dos</i> persones s'estimin i que es comprenen l'una a l'altra.
2.- Per mi la sexualitat és quan <i>dos</i> persones es volen decideixen fer l'amor, que és una part de la sexualitat, és la part més important, a part d'altres. Cada persona la pot fer d'una manera diferent com per exemple besant-se i de més formes.	2- Jo penso que l'amor pot ser de moltes maneres. Una persona quan estima a una altra i es volen molt, sent amor, i l'altre és estar junts dos persones en la <i>cama</i> i mantenir relacions sexuals.
3.- El que entenc per sexualitat és el que fan les parelles quan se'n van la llit, en altres paraules, "fan l'amor".	3- <i>Par</i> amor entenc que és el sentiment que sent una persona vers una altra que té alguna cosa especial que crea atracció. Dues persones que s'estimen tenen una relació de parella. Els adolescents senten atracció <i>par</i> companys o amics, però moltes vegades no senten amor pur.
6.- La sexualitat per mi és una relació. L'acte sexual a vegades no és per amor i tampoc coneixes a la persona.	6- Estimar a una persona, donar-li confiança a l'altre. Hi ha alguns tipus d'amor: amor a la família, amor al nuvi, marit..., amor als amics. No fa falta

	relacions sexuals.
7.- Jo crec que la sexualitat és una forma de relació entre les persones que es relacionen entre ells. No només es practica amb una persona estimada, de vegades, practiquen perquè els agrada o tenen ganes. Hi ha moltes formes de practicar-la, depèn de les persones, ho fan d'una manera o d'altra.	7.- No fa l'exercici
8.- Jo entenc que la sexualitat es tracta de sexe, perquè sempre les meves amigues com parlen amb mi i les demés, de sexe. I sempre que es tenen relacions sexuals es cuiden amb qualsevol cosa o si no la conseqüència que neixen un nou fill.	8- L'amor és un bes, una abraçada, anar amb la seva parella pel carrer. Anar a qualsevol lloc, <i>par exemple</i> . Al cinema, a les festes...
10.- Per mi la sexualitat és prevenir <i>enfermetats</i> per transmissió sexual com: la sida, un embaràs no desitjat...	10- Estimar algú ja sigui familiar o un noi o una noia i ser feliç; si et correspon, sinó et toca sofrir. <i>Par</i> mi l'amor és estimar-se i besar-se, estar junts, sempre tenir-se l'un a l'altre (familiar o parell_).
11.- La sexualitat és una relació. Algunes per plaer, altres per amor i altres per diners. <i>"Usa preservativo es lo práctico y mejor"</i>	11.- El amor es una cosa muy bonita que surge entre dos personas que se quieren
14.- Per mi la sexualitat és preveure el que no es pot evitar.	14.- Per mi l'amor és estimar i tenir sentiments forts per una altra persona.

Podem considerar tres grups entre les definicions:

- ✓ Una concepció que **separa totalment què és amor i què és sexualitat** . L'exponent més clar d'aquest grup és el noi número 4, que diu que "els sentiments, etc., no crec que entrin en la sexualitat".
- ✓ Una concepció que **relaciona els dos conceptes i que considera la sexualitat una forma d'expressió de l'amor**. El noi número 5 representa aquesta concepció: "Per mi la sexualitat és una forma d'expressar el que sentim per les persones que estimem".

- ✓ També trobem en la noia número 7 una idea que **l'amor i la sexualitat no sempre tenen a veure**, i així explica que la pràctica de la sexualitat “no només es practica amb una persona estimada, de vegades practiquen perquè els agrada o tenen ganes”.
- ✓ Una concepció que **confon amor, sexualitat i reproducció**, l'exponent més clar està representat per la noia número 1: “Per mi la sexualitat és casar-se i ser feliç i tenir fills”.

6. 4. 7. Sessió VI

Investiguem en el nostre entorn

Comencem per posar en comú la tasca que s'havia de fer a casa: la recollida de concepcions sobre la sexualitat fora de l'aula.

Només han fet la tasca completa dos alumnes. Una altra part només ha recollit les opinions de la família i n'hi ha que no l'han feta.

Els motius que donen són que no se n'han recordat i que els ha fet vergonya. Quan se'ls demana el perquè de la vergonya diuen: “Perquè és una cosa íntima”. Un dels nois relata d'aquesta forma els seus problemes per demanar-ho al seu pare: “Jo anava a dir-li i quan havia de parlar, girava cua”.

De les opinions recollides, ressaltem les següents idees:

Fan referència al plaer, a les relacions de parella, que és una cosa bonica, a la reproducció, que és una necessitat fisiològica, que hi ha una edat adequada per practicar el sexe, que s'han de prendre precaucions per evitar embarassos no desitjats...

Proposem com a reflexió si creuen que ells i elles tenen sexualitat: la majoria afirma que no ja que associen la sexualitat al coit, a les relacions sexuals de parella. Consideren que “encara són petits”. En la seva idea de sexualitat resten fora aspectes com les fantasies, els desitjos, l'erotisme, la masturbació... i es posa de manifest la idea tan estesa d'una sexualitat adulta i heterosexual.

Finalment, els proposem que, en grups de quatre, pensin en quina va ser la seva primera experiència entorn de la sexualitat:

Posada en comú

En un grup de noies surt que els seus primers petons són el record que tenen de la seva primera experiència sexual. Totes les noies manifesten que havien tingut aquesta experiència.

Un altre grup de noies fa referència a les fantasies com el seu primer record.

Un grup format per dos nois i una noia parlen de l'observació d'animals o dels seus pares quan feien l'acte sexual.

Un quart grup, format per nois, no arriba a posar en comú cap experiència perquè no es posen d'acord sobre qui ha de parlar primer.

En la posada en comú, comentem que quan són bebès ja comencen a tenir experiències de recerca i exploració del seu cos i que quan creixen continuen investigant i descobrint el seu cos i explorant el seu sexe amb naturalitat, però que sovint les persones adultes reprimeixen aquestes primeres manifestacions.

Abans d'acabar la classe se'ls encomana una tasca: l'elaboració, en forma de còmic, d'una història d'amor, seguint les indicacions que es proposen a la programació de la sessió. Es fa servir, com a model, un llibre confeccionat per un altre grup, en el qual es poden observar un seguit d'històries d'amor elaborades per l'alumnat. Es dona de termini una setmana per lliurar el treball.

6. 4. 8. Sessió VII

Les dues professores observem que els grups tendeixen a fer-se entre la gent coneguda i per sexes; el grup de nois no va treballar gaire el dia anterior, ja que no s'escoltaven perquè hi havia moltes baralles per motius de protagonisme. Aquest fet ens fa replantejar la formació dels grups. Avui provem de formar els grups a l'atzar, sortejant números entre tot el grup; qui tingui el mateix número ha de constituir un grup.

La sessió es dedica a veure si hi ha diferències entre nois i noies respecte de la seva idea de sexualitat, reflectida en els dibuixos. Posteriorment, cada grup elabora una definició conjunta de la seva idea de sexualitat. Per fer aquest darrer treball compten amb les definicions de tota la classe.

Primer es formen els grups i, posteriorment, cada grup passa a mirar els dibuixos, després formulen les seves propostes i elaboren la definició de sexualitat. Els grups que es formen són mixtos, exceptuant-ne un que està format per noies exclusivament. Aquest grup no té problemes a l'hora de fer la tasca; la resta de grups demanen la intervenció de les professores, bé perquè no arriben a posar-se d'acord, bé perquè tenen problemes per concretar el treball.

La professora Maria pren nota del següent diàleg que, amb to de discussió acalorada, té lloc en un grup on una noia comparteix la tasca amb dos nois:

Noia: "No pienso dejaros mi definición. No haceis nada. Estoy harta de ser yo la que haga el trabajo y que el resto del grupo sólo se copie."

Noi: "Bueno, tú te lo guisas y tú te lo comes"

Professora: "Bueno, bueno, ¿què passa?"

Noia (llegeix la seva definició): "La sexualitat és tot el que està relacionat amb el sexe i l'amor. Per tant, també implica tenir fills, però sempre amb respecte vers l'altre i tenint en compte el risc que això comporta."

Noia (continua parlant adreçant-se a la professora): "Los chicos siempre quieren lo mismo..."

Noi: "No todos somos iguales."

Noia: "Ninguno es fiel."

Noi: "Eso lo dices tú."

Noia: "¡Ja!, lo que tú quieres es lo que quieren todos. Me lo ha dicho X (diu el nom d'una companya de la classe) y después, si te he visto no me acuerdo... ¡Como son las chicas las que se quedan embarazadas!"

Noi: "Pero yo me haría cargo de mi hijo."

Noia: "Sí, ya..." (No sembla gaire convençuda ni de la fidelitat ni de la responsabilitat).

Continua la xerrada amb la professora, que tracta d'incidir en el judici tant generalitzat que fan dels nois.

Les definicions sobre la sexualitat:

Tots els grups, exceptuant-ne un, fan servir una de les definicions d'un membre del grup. Només en un s'elabora una definició nova. Les definicions presentades pels grups són les següents:

- ↪ La sexualitat és tot el que està relacionat amb el sexe i l'amor. Per tant, també implica tenir fills, però sempre amb respecte vers l'altre i tenint en compte el risc que això comporta.
- ↪ La sexualitat és: masturbació i penetració i fer l'amor. El sexe és una forma d'estimar-se.

- ↳ És sexe amb la *conseqüència* de no tenir fills.
- ↳ Bàsicament és sexe i és necessari. Alguns ho fan per plaer, altres per necessitat i altres només per amor. La sexualitat es pot manifestar de moltes maneres. Besant-se, fent l'acte sexual...

Com a comentari final, fem notar que cap dibuix representa una parella homosexual. Un noi respon que "Pues claro", una noia diu que el seu dibuix representa una parella de nois, però una vegada que el veu, diu que no. Després fan bromes dient que també podien haver fet tríos o quartets.

Al final de la sessió, valorem que el nou mètode d'agrupació no ha millorat el treball col·lectiu, més aviat l'ha empitjorat. Constatem que els grups mixtos que s'han format sense que hi hagués predisposició o voluntarietat, han protagonitzat disputes i recances respecte als ritmes de treball o la implicació de cadascú en la tasca encomanada.

Comparant la dinàmica d'aquesta sessió amb les de dies anteriors, tant la professora Maria com jo acordem tornar als grups originals que s'havien format espontàniament.

Considerem ,aquesta, una primera aproximació a les seves idees sobre la sexualitat, que anirem enriquint en el transcurs de les següents sessions

6. 4. 9. Programació de les sessions, VIII, IX, X, XI,

Coneixement del cos i canvis a la pubertat

Objectius

- Prendre consciència dels canvis físics i psíquics que els nois i les noies estan experimentant en l'etapa adolescent.
- Estimular l'autoconeixement i l'autoexploració del cos.
- Normalitzar l'ús de paraules referides a la sexualitat a l'aula.
- Afavorir una anàlisi crítica del llenguatge pejoratiu i sexista que es fa servir com a terminologia sexual.
- Incorporar un vocabulari adequat per referir-se a l'aparell genital masculí i femení.
- Propiciar un clima de respecte i de confiança entre noies i nois basat en el coneixement mutu.

Material

Còpies dels següents fulls: (se'n pot trobar una reproducció a l'annex I):

Com canvien els nostres cossos?

Canvia el nostre comportament a la pubertat?

Com són els nostres òrgans sexuals?

Els nostres genitals

L'ejaculació, què en sabem? La menstruació, què en sabem?

Altres recursos

- Un vídeo que documenti els canvis en la pubertat. Es pot fer servir: ***Canviar i créixer***. (1998). Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular. Es recomana la segona part, titulada *Pubertat*. Té una duració de 13 minuts. L'exposició es centra més aviat en el punt de vista biològic, tot i que també reflecteix alguns aspectes relatius als canvis que es produiran en la forma de pensar o de relacionar-se amb les altres persones.
- Transparències amb els òrgans sexuals externs femenins i masculins.
- Llibre de consulta: Robie H. Harris (1994). *Sexe... Què és?* Barcelona: Serres.
- Llibre d'imatges: McBride, Will i Fleischhauer-Hardt, Helga (1979). *¡A ver!*. Salamanca: Lóguez Ediciones.

Desenvolupament de les activitats

Com canvien els nostres cossos?

S'intenta, per mitjà d'aquesta activitat, que l'alumnat reflexioni sobre els canvis corporals que s'observen a la pubertat i que identifiqui els que ell o ella està experimentant. Posteriorment, poden consultar un llibre i contrastar les seves idees respecte d'aquest fet. És també un bon moment per comentar que les diferències individuals afecten el ritme i la intensitat en què es produeixen aquests canvis ja que tant els retards com la maduració primerenca poden lesionar l'autoconcepte de l'alumnat.

Canvia el nostre comportament a la pubertat?

La intenció d'aquesta activitat és que reflexionin i expressin les seves vivències i percepcions sobre els canvis comportamentals que estan vivint i que afecten tant les seves capacitats intel·lectuals com les relacionals, especialment en l'àmbit familiar. És possible que en el decurs de l'activitat puguin verbalitzar i comentar alguns aspectes que els preocupin especialment.

Com són els nostres òrgans sexuals?

Amb la finalitat que prenguin consciència del grau de coneixement del seu cos i del dels seus companys, es proposa aquesta activitat amb anterioritat a la consulta de llibres o el visionat d'imatges. És possible que el títol de l'activitat, que és intencionadament molt general, provoqui produccions diferents: hi haurà noies que dibuixaran tot el cos, d'altres que en dibuixaran algunes parts, especialment l'aparell genital... Es pot aprofitar per comentar que en les relacions sexuals podem gaudir de tot el cos i de tots els sentits.

Els nostres genitals

Amb l'ajut d'un llibre de consulta o d'unes transparències anirem exposant cadascuna de les parts que s'assenyalen a la fitxa, i ells i elles hauran d'identificar la part corresponent en el seu dibuix i escriure'n un resum. Per facilitar la tasca es pot confeccionar el resum a la pissarra de forma col·lectiva.

L'ejaculació, què en sabem? La menstruació, què en sabem?

Aquest és un tema que convé que tractin en un clima de màxima llibertat i relax. Per tant, seria convenient que es formessin dos grups, l'un de noies i l'altre de nois. Les qüestions que s'apunten en el guió són indicatives i mai han de superposar-se a les necessitats de cada grup. En finalitzar el debat, es poden posar en comú els aspectes més destacats que s'hagin discutit i cada grup pot fer preguntes a l'altre amb la finalitat d'aclarir aspectes que no s'entenguin o sobre els que es vulgui aprofundir. Seria molt recomanable poder comptar amb un professor per al grup de nois i una professora per al grup de noies amb la finalitat de provocar un debat més desinhibit. Un altre aspecte que pot afavorir un clima més comunicatiu és que el professor o la professora hi contribueixin relatant alguna de les seves vivències en relació amb el tema de què s'està tractant; pot ser personal, relativa a la seva època o qualsevol anècdota que pugui afavorir l'apropament i la generació d'un clima de confiança.

6. 4. 10. Sessió VIII

Com canvien els nostres cossos?

En aquesta sessió es comencen a estudiar els canvis a la pubertat i el coneixement del cos.

Es proposa que facin preguntes en un paper sobre allò que vulguin saber sobre aquesta qüestió. Les preguntes, agrupades per temes, són les següents:

Sobre la maduració i els canvis en nois i noies

- ↵ Edat en què el noi i la noia experimenta canvis importants i com els experimenta.
- ↵ El cos és bonic en l'etapa de creixement?.
- ↵ Per què hi ha persones que el cos se'ls desenvolupa més tard que altres i per què hi ha que es desenvolupa més d'hora?
- ↵ Per què les noies es desenvolupen més ràpid que els nois?
- ↵ Per què als nois *les sale* pèls a les seves parts?
- ↵ Com és que a les noies els hi creix el pit i als homes el penis?

Sobre la fecundació

- ↵ Hi ha algun moment en què les noies siguin infèrtils i no faci falta utilitzar anticonceptius?
- ↵ Em va comentar una amiga que si tens la regla, però quan ho fas no la tens en aquells moments i no *usar* preservatiu, et pots quedar embarassada igualment.

Sobre les diferències de gènere

- ↵ Per què les noies tenen caràcter diferent que els nois?
- ↵ Per què els homes fan passar-ho malament?
- ↵ Per què els nois són tant *tontos* en aquesta edat?.

Sobre les relacions sexuals

- ↔ Què se sent a les relacions sexuals?
- ↔ Què passa en la primera vegada? Diuen que a algunes noies *sangran o les duele*.
- ↔ Com surt el semen dels nois quan fan l'amor, per força o surt sol?
- ↔ M'han dit que la primera vegada que es fa, no fa mal. Jo no sé què creure. És veritat?

Sobre la menstruació

- ↔ Per què et pot venir dues vegades en el mes, el període?
- ↔ Per què la regla ve en períodes irregulars?
- ↔ Per què a algunes noies els hi ve la regla molt aviat?
- ↔ Per què les dones tenim la regla i els homes no?
- ↔ M'agradaria saber com és el circuit que fa la regla per dintre de les dones.
- ↔ Per què si no tens la regla no et pots quedar embarassada?

Posteriorment, van omplir la fitxa **Com canvien els nostres cossos?**, primer individualment, després en petit grup i, finalment, en gran grup. Els grups es van formar espontàniament per sexes, tot i que van haver de ressenyar tant els canvis femenins com els masculins.

Els canvis que van apuntar són els següents:

NOIES: “Els hi creixen els pits, s'eixamplen aixelles, els hi surt pèl a les aixelles i al pubis, les hi ve la regla, se'ls alteren les hormones, les hi poden sortir grans (acne).”

NOIS: “Els hi surt pèl al pit i a la cara, els hi creix el penis i els hi surt pèls al pubis i a les aixelles, se'ls hi alteren les hormones, els nois es desenvolupen més lentament que les noies, s'eixamplen les espatlles, les hi canvia la veu.”

Fem notar que en els canvis que apunten els nois no hi apareix l'ejaculació. Per acabar, repartim uns textos del llibre *Sexe...què és?*, en què apareixen àmpliament descrits els canvis treballats, per tal que en facin la lectura a casa.

6. 4. 11. Sessió IX

Com són els nostres òrgans sexuals?

Aquesta sessió es dedica a estudiar la morfologia de l'aparell genital femení i masculí.

Comencem la sessió amb l'activitat titulada **Com són els nostres òrgans sexuals?**

Comentaris sobre el desenvolupament de l'activitat:

Quan comencen a realitzar l'activitat detectem una errada de plantejament en la fitxa, ja que el títol parla d'òrgans sexuals i després només es proposa dibuixar els genitals. Algunes noies dibuixen tot el cos nu, amb els pits i la vulva. Acordem modificar els títols i

posar *òrgans sexuals*, ja que és més ampli i proporciona la possibilitat de reivindicar tot el cos i tots els sentits per gaudir sexualment.

Observem:

Els costa molt fer el dibuix i, en el cas de l'aparell genital femení, és molt poc precís.

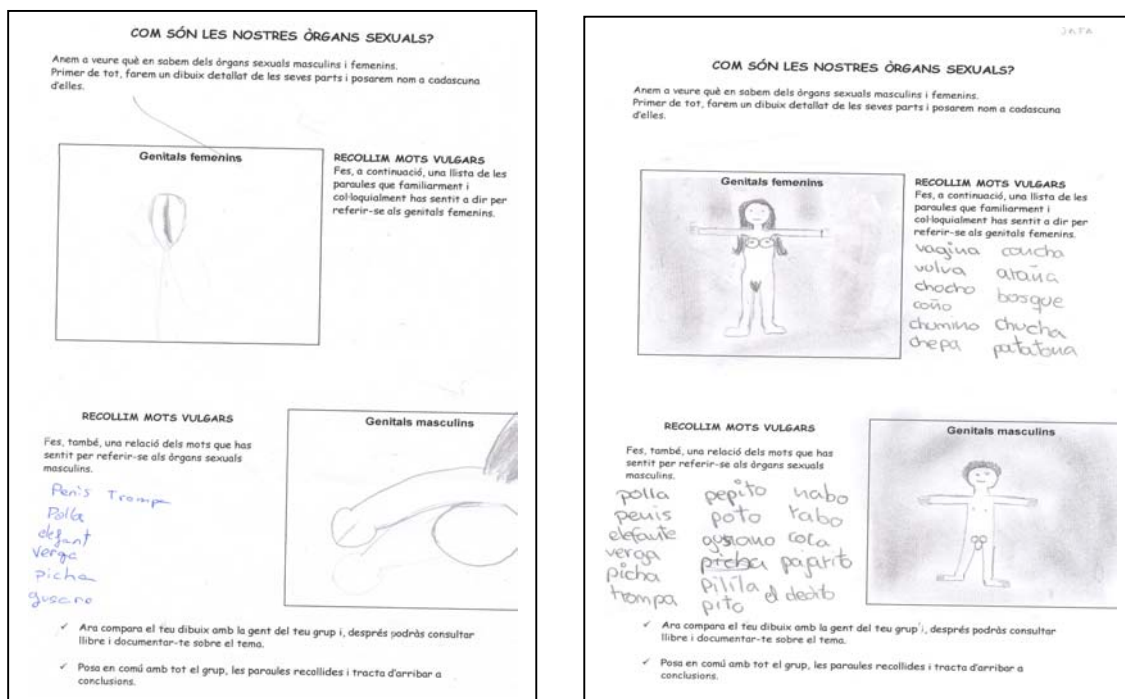
Dibuixen tot el cos: tres noies

Dibuixen un cos sense cap: una noia

Dibuixen només els genitals femenins i masculins: sis nois i quatre noies

Només un noi posa noms en els genitals femenins : *meato*, clítoris i llavis.

La majoria de nois posa noms a l'aparell genital masculí, com testicles, gland i escrot, però no coneixen cap nom de l'aparell femení.



Recollim, també, els mots que coneixen per nomenar l'aparell genital femení i masculí, i expliquem prèviament que a cada zona poden existir noms diferents i, fins i tot, a cada família es poden utilitzar noms diferents.

Noms referits als genitals femenins: poto, patatona, chichi, coño, comino, chepa, chucha, concha, vagina, vulva, bosque, chocho, conejo, alcachofa, margarita.

Noms referits als genitals masculins: penis, polla, elefant, verga, gusano, trompa, poto, pililla, pito, nabo, rabo, cola, pajarito, dedito.

Durant tota la sessió, hi ha rialles cada vegada que es diu un nom nou. Demanem la raó per la qual es fan servir noms tant diferents per referir-se a la mateixa part del cos i apunten els sentiments de vergonya i de misteri sobre la sexualitat. També comentem com alguns poden resultar molt vulgars i malsonants i que no es poden fer servir en qualsevol context. Altres poden resultar infantils o eufemismes per no nomenar l'aparell sexual. També comentem que n'hi ha que fan servir una part per referir-se al conjunt, com és el cas de la *vagina*, que està en l'aparell genital intern, i que el nom correcte per referir-se al conjunt de l'aparell genital extern femení és el de *vulva*, que comprèn la totalitat.

Posteriorment, treballem la fitxa ***Els nostres òrgans sexuals***, fent servir un mural amb esquemes dels aparells genitals masculins i femenins, n'identifiquem les parts i parlem de cada una d'elles. Anem assenyalant cada part, identificant-les, i diem com són. Com que apareix el dibuix d'una noia (veure l'annex de la programació) que es mira l'aparell sexual, comencen a riure i aprofitem per explicar que no hi ha altra forma que les noies s'autoexplorin i coneguin aquesta part del seu cos.

Quan comentem les parts de l'aparell masculí, ens detenim a parlar del prepuci, aprofitem per parlar de la circumcisió que es practica en algunes cultures i de la conveniència de retirar el prepuci per mantenir una correcta higiene dels genitals masculins.

Quan parlem del clítoris, els demanem què en saben d'aquest òrgan i una noia diu que en algunes religions es practica l'ablació. Comentem que cap religió obliga a fer aquesta agressió al cos de les nois, però que hi ha cultures que ho practiquen tot i que legalment està prohibit. Un noi assenyala que "Quan hi ha relacions sexuals, s'ha d'estimular per tal que la noia disfruti".

6. 4. 12. Sessió X

En aquesta sessió dividim el grup per sexes per tal d'afavorir la participació de les noies.

Què sabem de l'ejaculació?

Els nois són molt menys explícits en les seves respostes. És possible que la causa sigui que en són pocs i que és una professora la que està amb ells.

En les respostes al qüestionari sobre l'ejaculació s'observa una confusió entre ejaculació i masturbació.

No tenen converses sobre el tema a casa i només en parlen amb els amics.

Sobre la pol·lució nocturna, no sabien què era i ha estat la professora qui ho ha hagut d'explicar.

Què sabem de la regla?

Per fer aquesta sessió dividim la classe en dos grups, un de nois i un altre de noies, amb la finalitat que hi hagi un clima de confiança i es puguin comunicar millor.

Resumim a continuació el desenvolupament de la sessió amb les noies.

Recordem les seves pròpies preguntes sobre aquesta temàtica i proposem d'anar-les contestant:

- Per què et pot venir dues vegades en el mes, el període?
- Per què la regla ve en períodes irregulars?
- Per què a algunes noies els hi ve la regla molt aviat?
- Per què les dones tenim la regla i els homes no?
- M'agradaria saber com és el circuit que fa la regla per dintre de les dones.
- Per què si no tens la regla no et pots quedar embarassada?

Les explicacions que donen sobre la regla són les següents:

“Jo crec que és un òvul que quan no queda en la vagina enganxat, cau en forma de sang.”

“És la sang bruta que no vol el cos.”

“A mi em sembla que és la sang que hi ha a l'úter i que quan l'òvul no és fecundat, la sang surt.”

Aquesta és l'explicació que els sembla més convincent, i aclarim la funció que té “la sang” que recobreix l'úter en el cas que hi hagi fecundació.

Parlem de si han vist mai com és un òvul i em contesten que a classe de Ciències Naturals, quan estudien les cèl·lules, hi ha el dibuix d'una que és més gran que les altres i que sembla “com si fos *lo* de dintre d'un ou.”

Els invito que contestin la pregunta de si una noia pot quedar-se embarassada si encara no ha tingut la primera regla.

“Impossible, si encara no han madurat els òvuls no pot haver-hi embaràs.”

Fem un breu repàs per comprovar quantes de les alumnes tenen ja la menstruació: totes l'han tinguda aquest curs i aprofitem per parlar dels diferents ritmes de maduració, que són fruit de les diferències individuals i motivades per l'herència genètica.

Sobre amb qui parlen d'aquests temes, totes comenten que amb les seves mares i amb les amigues. Cap d'elles no n'havia parlat abans de tenir la seva primera menstruació. Les informacions rebudes eren les següents:

“Que no em fes por si em venia molt de sang, que era normal.”

“Doncs a mi m'ha dit la meva mare que hi ha persones que sí, i que hi ha persones que no els hi fa mal.”

“A mí los primeros días empezó a dolerme la barriga y al otro más no, me dolía otra cosa y al otro otra cosa.”

“A mi no em fa mal i això que la meva mare m'havia dit que em faria molt de mal com a ella.”

“El primer any a mi no em va fer mal, i aquest any sí.”

Comentem que és normal tenir algunes molèsties, però que no totes les dones les experimenten i que si fa molt de mal cal anar a fer una visita ginecològica i demanar consell.

Alguna cosa més us han comentat?

“La meva mare m'ha començat a parlar des de que tenia cinc anys.”

“Sí, la meva mare m'ha dit que havia de tenir molta cura amb la higiene i en posar-me la compresa i canviar-la molt sovint.”

“A mi m'ha dit he de tenir precaucions amb els nois i si no que *me atenga* a les conseqüències perquè ella ja m'ha explicat què podria passar.”

“A mi també”- contesten dues noies.

Sobre les limitacions que senten quan tenen la regla, comenten que no poden fer algunes activitats com anar a la piscina perquè encara no fan servir tampons. Algunes fan preguntes sobre si hi ha inconvenients a fer servir tampons; els explico que n'hi ha de moltes mides, i que si es fan servir amb cura i es canvien sovint no presenten problemes, però que cada noia ha de decidir allò que la fa sentir més còmoda.

Acabem parlant de les irregularitats que sovint tenen en el primer any i que és una cosa normal.

A la segona part ens ajuntem amb els nois per passar el vídeo que documenta els canvis en la pubertat: **Canviar i créixer**. Visionem la segona part, titulada *Pubertat*. Té una duració de tretze minuts.

Quan acaba el vídeo les noies pregunten sobre la pol·lució nocturna, ja que no han entès aquesta part. Cap dels nois que n'havia estat parlant vol explicar què és i hem de ser les dues professores les que aclarim que és quan hi ha una ejaculació involuntària,

cosa que sovint experimenten els nois quan maduren sexualment i que pot ser provocada per somnis eròtics. Les noies pregunten si elles no tenen alguna cosa semblant i comentem que també les noies poden experimentar orgasmes durant un somni de forma involuntària, però que és possible que no el reconeixin.

Com a treball complementari recomanem que busquin informació sobre la pubertat a algun llibre que tinguin a casa o que trobin a la biblioteca.

6. 4. 13. Sessió XI

Comencem la sessió posant en comú una tasca que havien de fer a casa: buscar informació en un llibre sobre els canvis de comportament o psicològics que tenen nois i noies a la pubertat.

Només dues noies havien buscat informació i en tenien un resum que van llegir en veu alta. Es van explicar aquells punts que no s'entien. Els canvis que van apuntar són els següents:

- Adquireixen el pensament hipotètic deductiu.
- El grup adquireix molta importància.
- Poden decidir sobre aspectes de la seva vida.

Comentem breument els aspectes recollits per tal que puguin identificar aquests canvis en la seva trajectòria personal.

Un noi porta un llibre a la classe sobre embaràs i desenvolupament de l'infant fins arribar a l'edat adolescent; havia trobat la pàgina on es parlava dels canvis en l'edat prepuberal, però no l'havia llegit. Un altre noi només havia agafat la referència bibliogràfica, però no havia obert el llibre.

La professora i jo acordem elaborar un text senzill, que resumeixi els canvis corporals i comportamentals d'una forma planera, i lliurar-lo a la següent sessió. (Es pot trobar en l'apartat de programació final.)

A la segona part de la classe, posem en comú el que havien fet el dia anterior sobre la menstruació i l'ejaculació. No estan gaire motivats. Els sentiments de vergonya predominen i es fa una posada en comú dels aspectes que havien sortit a cada grup, però hem de ser les professores les que dinamitzem la sessió, fent preguntes i convidant nois i noies a parlar.

Un noi comenta que té dues germanes i que no sent parlar de la menstruació a casa, però que n'observa "rastres" al bany.

Recordem els diferents noms que es dona a la menstruació per no parlar-ne directament: regla, "eso", "la prima".

Els nois no volen parlar de la pol·lució nocturna i costa molt que arribin a mencionar altres noms que rep l'ejaculació. Finalment un noi expressa que n'ha sentit dir "corrida". Comentem que els sentiments de vergonya dels nois probablement venen motivats pel fet de ser una professora la que comenta aquest aspecte amb ells.

Al final de la classe introduïm la propera activitat relacionada amb l'autoconeixement. Expliquem com han de fer la fitxa per desenvolupar l'activitat "**Qui sóc jo?**", tal com apareix en la programació.

Tant la professora com jo pensem que està resultant molt difícil que parlin i que comentin les seves idees. Igualment no responen prou bé quan han de preparar treballs, triguen molt a lliurar-los.

6. 4. 14. Programació Sessió XII

Autoconeixement

Objectius

- Afavorir l'autoconeixement per mitjà de la imatge que projectem.
- Millorar el coneixement mutu del grup classe.

Material

Fulls d'activitats: (se'n pot trobar una reproducció a l'annex I)

Qui sóc jo?

Llapis i colors.

Desenvolupament de les activitats

Qui sóc jo?

Aquesta activitat promou la reflexió sobre una mateixa o un mateix i crea un clima a la classe afavoridor de la comunicació i l'intercanvi interpersonal. És una forma de

desenvolupar les capacitats perceptives i les d'atribució. És recomanable realitzar-la en les primeres sessions per tal de millorar les relacions entre els membres del grup. Cal presentar-se al grup per mitjà d'un dibuix i de la descripció de l'aspecte físic, les qualitats personals i les afeccions. D'entre els trets de la persona, n'hi pot haver un que sigui mentida. La resta de la classe haurà d'endevinar de qui es tracta. L'elaboració personal haurà de fer-se a casa de forma "secreta". A cada membre de la classe se li adjudicarà un número, que serà el que consti en una plantilla d'identificació. Aquest número només el coneixerà el professor o professora. Si la descripció i el dibuix estan ben elaborats, la resta de companys i companyes de seguida sabran qui és qui, però en cas contrari poden haver-hi confusions. Quan tothom lliuri el treball es van passant els fulls i s'escriu a la plantilla qui és cada persona, per què se sap i quina és la mentida.

Temporització


Una sessió d'una hora, comptant que una de les activitats s'ha de fer necessàriament fora de l'aula.

6. 4. 14. Sessió XII

Qui sóc jo?

Qui sóc jo?

Ara farem un joc de presentació al grup. Cada membre farà una presentació "secreta" en la que presentarà el seu autoretrat per mitjà d'un dibuix i un llistat de les seves qualitats i afeccions en les que haurà d'incloure una mentida. Els teus companys i companyes hauran d'endevinar qui és qui. Si la teva descripció està ben feta i el teu autoretrat és fidel, de seguida sabrem que ets tu.

<p style="text-align: center; color: blue;">AUTORRETRAT</p> 	<p style="text-align: center; color: orange;">DESCRIPCIÓ</p> <p>TINC EL CABELL MARRÓ, LLORS, SÓC MODERNA, TINC ELS ULLS BLAUS, SÓC ALTA, TINC TRETE ANYS, SEMPRE VAIG AMB EL CABELL RECOLLIT AMB UNA CVAI TINC LES ORELLES NORMALS.</p>
<p style="text-align: center; color: green;">QUALITATS</p> <p>INTEL·LIGENT, AMABLE, GENEROSA, ÀLEGRE, RESPONSABLE, OBERTA, CURIOSA, SUGANERA, ORDINADA, COMPRENSIVA, ZELOSÀ, OBSERVADORA, AMINADA, AFFECTUOSA, NORMAL, SINCERA, FELIÇ, SIMPÀTICA, RESPECTUOSA, TREBALLADORA, XERRAIRE, COL·LABORADORA...</p>	<p style="text-align: center; color: red;">AFECCIONS</p> <p>M'AGRADA EXCURIURE, JUGAR A FUTBOL, DIVERTIR-ME, JUGAR, SORTIR AMB ELS AMICS, ANAR AL CINEMA, VEURE LA TELEVISIÓ, FER GIMNASIA, BOLLAR TOTA MENA DE MÚSICA, ESCOLTAR MÚSICA DE DIFERENTS CANTANTS...</p>

Portaven la fitxa feta de casa i, en entrar a classe, lliuraven els dibuixos cap per avall per tal que la resta de companyes i companys no els veiés.

Tothom havia fet la feina, menys un noi que la va fer mentre repartíem els fulls per a la identificació i una noia que es va oblidar el dossier a casa. Aquesta és la primera activitat que té una resposta tan positiva del conjunt de la classe.

La identificació dels autoretrats els porta gairebé tota la classe. La professora i jo els ajudem a intercanviar-se. Hi ha implicació en la tasca, tot i que hi ha un cert moviment i soroll.

En acabar les identificacions exposem els autoretrats un per un i van dient quina persona és. No n'hi cap sense identificar, tot i que hi ha certes confusions, sobretot en el cas dels nois. Durant l'activitat es posa de manifest que un noi encara no sap el nom d'una de les noies de la classe.

Anàlisi dels treballs dels nois:

Els dibuixos: la majoria són realistes i intenten ajustar-se a les característiques pròpies.

Un dels nois confon tots els apartats. En l'autoretrat posa les qualitats, en l'aspecte físic fa l'autoretrat, en les qualitats posa les afeccions i en les afeccions fica allò que no li agrada del comportament de la gent.

Un altre noi torna a confondre l'autoretrat, on posa "sóc alt", "sóc bromista", mentre que a l'aspecte físic fa l'autoretrat; a les qualitats posa una barreja de descripció física i actituds que no li agraden ("No m'agrada que es comportin com nens petits, no m'agrada que es riguin dels altres")

Les **qualitats** que destaquen són:

- (14) Noble, sincer, intel·ligent
- (7) Tengo mucha velocidad, soy simpático, pero un poco tímido con algunas chicas.
- (3) Sóc simpàtic, graciós, a vegades massa bromista, tinc molts amics, quasi mai m'enfado i m'agrada llençar papers a les noies.
- (9) Jugo més o menys a futbol, intento estudiar bastant.
- (11) Sóc bastant alt, estic *un poc* gras, estudio de "mica en mica" (no entén què ha de posar en aquest apartat).
- (2) Sóc bo als esports, a Mates i a Anglès.

Destaca que tres nois incloquin els esports entre les seves qualitats; un d'ells torna a repetir el futbol en l'apartat d'afeccions. En general és molt pobre la descripció de les seves qualitats.

Les **afeccions** que ressalten són:

- (14) Jugar a la *play*, jugar a l'*ordenador*, jugar a bàsquet.
- (7) Me gusta jugar a la *play*, escoltar música, jugar a futbol i jugar a bàsquet.
- (3) Jugar a l'ordinador, a la *play* i al futbol, mirar *pelis* a casa i sortir amb els amics, també m'agrada col·leccionar avions en miniatura.
- (9) M'agrada jugar a futbol.
- (11) M'agrada el bàsquet, m'agrada jugar a la *play*.

Entre les afeccions dels nois predomina la pràctica de l'esport, com jugar a bàsquet, jugar a futbol i amb la vídeo consola. Hi ha un noi que hi afegeix que li agrada sortir amb amics, veure pel·lícules i col·leccionar avions en miniatura.

Destaquen dos nois que diuen que estan grassos, però cap dels dos té sobrepès.

Anàlisi dels treballs de les noies

La majoria ha entès l'exercici i omple correctament cadascun dels apartats. Els autoretrats són realistes i alguns estan fets de cos sencer. Només una noia es representa amb uns cabells molt arrissats i una figura que no es correspon amb la d'ella.

Les **qualitats** que destaquen són:

- (4) Sóc força llesta. Acostumo a riure quan estic amb els amics i a casa.

- (5) Escolto els meus amics i els ajudo en el que puc.
- (6) Ballar, cantar gitano, doblegar roba.
- (8) Sóc molt simpàtica i agradable amb les persones que jo crec que són amigues meves o que em tracten bé. Jo sóc una persona molt capficada en les coses que jo crec que són certes...
- (10) Saber guardar secrets, simpàtica i amiga dels veritables amics.
- (12) Fer amics a l'institut i a qualsevol lloc perquè no tinc molts.
- (13) Alegre, divertida, riallera, discutidora i optimista.
- (15) Alegre, agradable, simpàtica, sincera.

Predominen els aspectes de relació, com escoltar, guardar secrets o ajudar les amistats, que no havien sortit entre els nois. Sembla que el món de les relacions constitueix un escenari privilegiat en les noies per desenvolupar les seves qualitats. També ressalten la simpatia i l'amistat com a qualitats repetides. Una de les noies aprofita per expressar les dificultats que té per establir relacions quan afirma "Fer amics a l'institut i a qualsevol lloc, perquè no tinc molts"; es pot observar que l'afecció que menciona és "l'ordinador"¹⁵.

Les **afeccions** que ressalten són:

- (4) M'agrada molt llegir i anar al cinema amb les amics.
- (5) Observar nois, escoltar música, ballar.
- (6) Escoltar música, barallar-me amb la meva cosina Maria (aprofita per posar que vol que els nois en l'amor no la castiguin i aclareix que vol dir que no la facin patir).
- (8) M'agrada ballar *funky*, escoltar música de moda i els nens petits que són adorables (alguns).
- (10) Ballar, escoltar música, dibuixar, patinar, comprar roba, comprar revistes.
- (12) L'ordinador.
- (13) Ballar, cuinar, *salir*, *ligar*, arreglar la casa, cuidar el meu germà.
- (15) M'agrada sortir amb els amics, escoltar música, anar al cine, llegir i escriure.

Les afeccions de les noies són molt més variades que no pas les dels nois, impliquen, moltes d'elles, establir relacions amb amigues, escoltar música, ballar, anar al cinema, llegir o escriure.

¹⁵ Quan, passats uns quants dies, parlo amb ella em comenta que fa només un curs que és a Catalunya, que prové de l'Equador i que encara té poques amistats. Aquesta és una forma de connectar amb les problemàtiques que es poden presentar als i les alumnes, escoltar-les i, si és possible, orientar en la seva resolució.

Fer coses a casa o tenir cura de germans petits apareix tant en sentit d'afecció com de cosa no desitjada, ja que algunes manifesten fer alguna d'aquestes coses, com ordenar, cosir o tenir cura de germans, com "la mentida" que havien d'incloure. Aquest tema no ha sortit en el cas dels nois i el podem reprendre més endavant quan tractem els rols de gènere.

Valoració de l'activitat

Les dues professores valorem molt positivament aquesta activitat, ja que ens permet: iniciar en la introspecció, que vol dir que han de pensar en elles mateixes i en ells mateixos, analitzar-se i ressaltar allò que considerin d'interès. Proporciona molta informació al professorat en aspectes com: activitats, fòbies, problemes de relació, i alguna pista sobre l'autoconcepte físic i comportamental, i facilita la relació entre l'alumnat, així com el mutu coneixement i respecte. Tothom s'exposa i té la possibilitat d'observar i aprofundir en el coneixement dels companys i companyes.

El diari de classe

Algunes noies així ho han captat en les seus diaris:

"Hoy hemos hecho cosas de conocernos mejor y me ha gustado mucho."

"L'activitat d'avui ha estat divertida del coneixement del grup..."

"Avui m'ha agradat molt l'activitat que hem fet. Al principi pensava que ho endivinaria de seguida, però em va costar una mica endivinar qui eren dues persones. Ara conec una mica més a més gent perquè sé més com són de la forma de ser."

"L'activitat d'avui ha estat divertida del coneixement del grup. M'ha costat una mica dibuixar-me, però l'esforç ha valgut la pena."

"A mi m'ha costat una mica dir com sóc i m'ha fet pensar. Ara estic contenta perquè tothom va endivinar qui era."

Un fet a destacar és que una noia comença a expressar en el seu diari estats d'ànim:

"Hemos hecho un juego muy divertido, ha sido alucinante, se tenía que adivinar quien es quien, pero hoy no me siento muy bien por algunos problemas, pero da igual..."

6. 4. 15. Programació de la sessió XIII

La nostra imatge, el nostre cos

Objectius

- Introduir el concepte d'autoestima.
- Valorar-se un mateix o una mateixa com la persona més important de la vida.
- Prendre consciència del cos per mitjà de les tècniques de relaxació i visualització.

Material

Una capsa de sabates, folrada de paper de regal.

Mirall petit, de proporcions similars a la capsa.

Matalassos o cadires per a la relaxació.

Desenvolupament de l'activitat

Primera part: “La capsa màgica”¹⁶

La capsa màgica no és més que una capsa qualsevol que conté un mirall. Es diu a l'alumnat que pensin en la persona més especial del món. Cada alumne pot pensar la seva resposta, però no dir-la. A continuació es diu: “Jo tinc una capsa màgica en la qual cadascú i cadascuna de vosaltres tindrà l'oportunitat de mirar i descobrir quina és la persona més important del món”.

Cal observar una norma: no es pot fer cap comentari ni parlar fins que tothom hagi passat per la capsa. Es poden observar les reaccions de cada alumne i fer comentaris posteriorment si es creu oportú. Quan tothom hagi passat, s'inicia un diàleg a propòsit de la persona especial que han vist, en quines coses era especial, què es pot fer per ser una persona interessant, per què ens hem de valorar i d'estimar primerament a nosaltres mateixos o mateixes ...

Segona part: Exercici de relaxació

A la segona part es pot introduir una tècnica de relaxació per iniciar-los en la presa de consciència corporal. La primera és més apropiada per a la canalla del primer cicle de l'ESO, la segona per a l'alumnat de més edat o per a gent adulta.

¹⁶ Font: Adaptació de Machargo Salvador, Julio (1991). *El profesor y el autoconcepto de sus alumnos*. Madrid: Escuela Española.

Aprenem a relaxar-nos

Per relaxar les diferents parts del cos es pot fer servir la tècnica que Koeppen va desenvolupar el 1974 (a Salmurri, 2004: 63-68). Aquesta tècnica és indicada per a l'alumnat més jove del primer cicle de l'ESO. En cas de no disposar d'una sala adequada també es pot fer en una cadira. Cal tenir l'esquena recta i el cap en línia amb la columna com si ens estressin d'un fil des del sostre, les cames recolzades sobre els peus plans a terra, els peus paral·lels, les mans al costat del cos. En aquesta posició, cal adaptar el text. S'aconsella no allargar la sessió, el primer dia, més de 10 minuts.

Braços i cames

Imagina't que tens una llimona a la mà esquerra. Ara tracta d'esprémer-la, tracta d'esprémer-li tot el suc. Sents la tensió a la mà i al braç mentre l'estàs esprement. Ara deixa-la caure. Fixa't com estan els teus músculs ara que estàs relaxat, ara que estàs relaxada. Agafa ara una altra llimona i tracta d'esprémer-la. Esprem-la més fort del que ho has fet la primera vegada. Molt bé. Ara llença la llimona i relaxa't. Fixa't que bé que se senten la teva mà i el teu braç quan estan relaxats. Una vegada més, agafa la llimona amb la mà esquerra i esprem-li tot el suc, no en deixis ni una sola gota, esprem-la fort. Ara, relaxa't i deixa caure la llimona (repetir el mateix procediment amb la mà i el braç drets).

Braços i esquena

Ara anem a imaginar-nos que ets un gat mandrós i que vols estirar-te. Estira els braços cap endavant, ara aixeca'ls per sobre del cap i duu el cap endarrere. Fixa't, quan t'estires, en què sents a l'esquena. Ara deixa caure els braços a cada costat del teu cos. Molt bé. Anem a estirar-nos una vegada més. Estira els braços cap endavant, aixeca'ls per sobre del cap i tira'ls cap endarrere, fort. Ara deixa'ls caure. Molt bé. Fixa't com la teva esquena està ara més relaxada. Una vegada més, anem a intentar estirar els braços, aquesta vegada intenta tocar el sostre. D'acord. Estira els braços cap endavant, aixeca'ls per sobre del cap i tira'ls cap endarrere. Fixa't en la tensió que sents als braços i a l'esquena. Un últim estirament, ara molt fort. Deixa caure els braços, fixa't que bé que et sents quan estàs relaxat o relaxada.

Esquena i coll

Ara imagina't que ets una tortuga. Imagina't que estàs damunt d'una roca en un llac, relaxant-te amb els rajos del sol; sents tranquil·litat i seguretat. Oh! De sobte tens una sensació de perill. Anem! Posa el cap dintre de la teva closca, tracta d'aixecar les

espatlles cap a les orelles, intenta posar el cap entre les espatlles. Aguanta així; no és fàcil ser una tortuga que està dintre de la seva closca. Ara el perill ja ha passat, pots sortir de la teva closca i tornar a relaxar-te a la llum del càlid sol; relaxa't i sent la calor del sol. Cura, més perill! Ràpid, posa el cap dintre de la teva casa; has de tenir el cap totalment dintre per poder protegir-te, d'acord? Ja pots relaxar-te, treu el cap i deixa que les teves espatlles es relaxin. Fixa't que et sents molt millor quan estàs relaxat o relaxada que quan estàs tibant. Una vegada més. Perill! Amaga el cap, duu les espatlles cap a les orelles i no deixis que ni un sol pèl del teu cap quedi fora de la closca. Queda't dintre, sent la tensió en el coll i en les espatlles; d'acord, ja pots sortir de la teva closca, el perill ha passat. Relaxa't, ja no hi haurà més perill, no tens per què preocupar-te, sents seguretat, et sents bé.

Mandíbula

Imagina't que tens un enorme xiclet dintre de la boca; és molt difícil de mastegar, està molt dur. Intenta mossegar-lo, deixa que els músculs del coll t'ajudin. Ara relaxa't, deixa la mandíbula fluixa, relaxada, fixa't que bé que et sents quan et deixes la mandíbula relaxada. Molt bé, anem ara a mastegar altra vegada el xiclet, mossega'l fort, intenta estrènyer-lo, que se't fiqui entre les dents. Molt bé, ho estàs assolint. Ara relaxa't, deixa caure la mandíbula, és molt millor estar així que estar lluitant amb aquest xiclet. D'acord, una vegada més anem a intentar mossegar-lo. Mossega'l tan fort com puguis, més fort, molt bé, estàs treballant molt bé. Ara relaxa't. Intenta relaxar tot el teu cos, intenta quedar-te feble, sense energia, tant com puguis.

Cara i nas

Bé, ara ve volant una d'aquestes mosques pesades i s'ha posat damunt del teu nas. Sense utilitzar les mans, tracta d'espantar-la. Intenta fer-ho arrugant el nas. Tracta de fer-hi tantes arrugues com puguis. Mantén el nas ben arrugat, fort. Bé! Has aconseguit allunyar-la. Ara pots relaxar el teu nas. Oh! Per aquí torna aquesta mosca pesada; arruga el nas fort, el més fort que puguis. Molt bé, novament se n'ha anat. Ara pots relaxar la teva cara. Fixa't que, quan arrugues tan fort el nas, les galtes, la boca, el front i fins i tot els ulls se't posen tibants. Oh! Altra vegada torna aquesta mosca tan pesada, però aquesta vegada s'ha posat sobre el teu front. Arruga el front, intenta caçar la mosca amb les seves arrugues, fort. Molt bé, ara ja se n'ha anat per sempre, pots relaxar-te, intenta deixar-te la cara relaxada i sense arrugues. Sent com la teva cara està ara més relaxada.

Estómac

Imagina't que estàs estirada o estirat sobre la gespa. Oh, mira! Per allí ve un elefant, però ell no està mirant per on trepitja. No t'ha vist, va a posar un peu sobre el teu estómac, no et moguis! No tens temps d'escapar. Tracta de tibar el teu estómac i posar-lo dur, realment dur, aguanta així; espera, sembla com si l'elefant anés a canviar de direcció. Relaxa't, deixa l'estómac suau i relaxat, tant com puguis. Així et sents molt millor. Oh! Per allí torna altra vegada. Estàs preparat?, estàs preparada? Si et trepitja i tens l'estómac dur, no et farà cap dany. Posa l'estómac dur com una roca, d'acord? Sembla que novament se'n va. Pots relaxar-te. Sent la diferència que existeix entre tenir l'estómac tibant i tenir-lo relaxat. Així és com vull que et sentis, tranquil, tranquil·la, relaxat, relaxada. No t'ho pots creure!, però l'elefant està tornant, i aquesta vegada sembla que no canviarà de camí, ve directe cap a tu. Tiba l'estómac, tiba'l fort. El tens gairebé al damunt, endureix l'estómac. La seva pota és ja damunt teu, tiba fort. Ara sembla que se'n va, per fi s'allunya. Pots relaxar-te completament, estàs fora de perill, tot està bé, sents seguretat, tranquil·litat i relax. Aquesta vegada vas a imaginar-te que vols passar a través d'una tanca molt estreta. Has d'intentar passar, i per això t'aprimaràs, ficant l'estómac cap endins; intenta que l'estómac et toqui la columna. Intenta ficar-lo tan endins com puguis, has de travessar la tanca! Ara relaxa't i sent com el teu estómac està fluix. Molt bé, anem a intentar novament passar a través de l'estreta tanca. Encongeix l'estómac, intenta que et toqui la columna, deixa'l ben endins, molt endins, tant com puguis, aguanta així, has de passar aquesta tanca. Molt bé, has aconseguit passar a través de la tanca sense punxar-te amb les seves estagues. Ara relaxa't, deixa que el teu estómac torni a la posició normal. Així et sents millor. Ho has fet molt bé.

Cames i peus

Ara imagina't que estàs dempeus i sense calçat, i que els teus peus estan dintre d'un pantà ple de llot molt espès. Intenta enfonsar els dits dels peus el més profund que puguis en el llot. Probablement necessitaràs les cames per ajudar-te a empènyer. Empeny cap endins, sent com el llot es fica entre els teus peus. Ara treu-los fora i relaxa'ls. Deixa que es quedin fluixos i fixa't que bé que s'està així. Et sents bé quan estàs relaxada, relaxat. Tornem dintre de l'espès llot. Posa-hi els peus el més profund que puguis. Deixa que els músculs de les cames t'ajudin a empènyer els peus. Empeny fort, el llot cada vegada està més i més dur. D'acord, surt de nou i relaxa les cames i els peus. Et sents millor quan estàs relaxat, relaxada. No tibis gens. Et sents totalment relaxada, relaxat.

Tercera part: Visualització

Es pot acabar l'activitat amb una tècnica de visualització com aquesta: a través d'un passeig imaginari per un bosc, en unes condicions ideals, trobem un llac on ens podem observar com si fos un mirall. Es pot fer en una cadira o en posició horitzontal, al terra. Es pot introduir de la següent forma:

Anem a fer un exercici de relaxació i d'introspecció. Ens hem de col·locar amb l'esquena recta com si un fil ens estigués estirant des del sostre, les espatlles relaxades, no caigudes, el cap lleugerament inclinat, la boca una mica oberta amb la mandíbula inferior penjada, els peus junts i tocant a terra, les mans posades sobre les cames. Comencem a respirar suaument, comencem a relaxar els peus, les cames, els malucs, la panxa, el pit, el cap, el front, els ulls...

És un dia clar i lluminós, és mitja tarda i em sento feliç perquè tinc el dia lliure. Surto a passejar prop d'una casa en la qual estic passant uns dies de vacances. L'aire és tebi i em reconforta, el sol m'escalfa suaument, però no em molesta. Camino per una senda que entra dins del bosc, els ocells han començat a aparellar-se i m'acompanyen amb els seus cants, vaig fent camí una estona entre els arbres; el romaní, l'espígol i altres plantes aromàtiques han començat a florir i inunden el bosc amb la seva aroma i els seus colors. De sobte, l'espai es fa més ample i trobo un llac tranquil com una bassa d'oli; és de color blau i el fons de sorra finíssima i blanca, m'apropo a poc a poc i miro cap a l'aigua. Començo a veure una imatge, sembla que conec aquesta persona, em resulta familiar... És la meva imatge!, com és?, és nítida?, quina edat tinc? quina cara faig?, què sento?, puc veure el meu cos?, porto roba?, m'acompanya alguna persona o estic tota sola? Si m'acompanya alguna persona, quina? Estic una estona mirant-la fins que la interioritzo. A poc a poc es va fent fosc i deixo de veure-la. Surto de la zona, descanso una mica sobre l'herba i retorno a casa guardant dintre meu la imatge que he vist reflectida. Respiro profundament i començo a moure les mans, els peus, el cap, la boca i lentament obro els ulls.

Posada en comú:

En acabar l'exercici es pot comentar com s'han sentit. S'apunta a continuació una proposta de diàleg: "Tothom s'ha vist en el llac? S'han vist tota la cara, tot el cos? Anava amb roba o sense? Quin aspecte tenia? Com s'ha sentit?".

És probable que alguna persona tingui dificultats per veure's en part o potser algun fragment de la cara o del cos. Algunes persones es veuen acompanyades... És convenient fer la posada en comú per comprovar quines parts del cos acceptem amb més facilitat, quines ens costa més, per quina raó no ens acceptem, quins models ens condicionen.

Temporització

Dues sessions d'una hora.

6. 4. 16. Sessió XIII

La nostra imatge

Aquesta sessió es va celebrar en una sala d'expressió que disposa de matalassos. Com que l'institut no disposa de gimnàs, es fa servir els dies de pluja per fer les classes d'educació física. La planta està interrompuda per una columna i és d'unes dimensions similars a la resta d'aules.



En la primera part de l'activitat es va dir a l'alumnat que a la capsa que teníem podrien veure la persona més important del món. Cadascú havia de pensar en la persona més important del món per a ell o per a ella i veure si coincidía amb la que teníem dins de la capsa, a la taula. Els vam dir que havien de respectar les normes de no fer comentaris ni

gestos per tal de no desvetllar el misteri a la resta del grup. Quan cadascú va haver pensat en la persona indicada, van venir individualment a veure el contingut de la capsa. Va ser molt interessant observar la reacció de l'alumnat en veure la seva imatge al mirall i descobrir que era cadascun d'ells i d'elles la persona més important del món.

Mentre feien aquesta operació, trèiem fotografies i en algunes cares es podia veure reflectida la sorpresa o la complaença en veure la seva imatge.

Posada en comú

Tothom va respectar les normes i cap alumne ni alumna sospitava què hi havia a la capsa. Les persones en les quals havien pensat eren les seves mares, un germà, el pare... Vam comentar que era important valorar-nos i estimar-nos ja que només d'aquesta forma podríem establir bones relacions amb la resta de persones i que això no tenia res a veure amb l'egoisme o amb la manca de solidaritat.

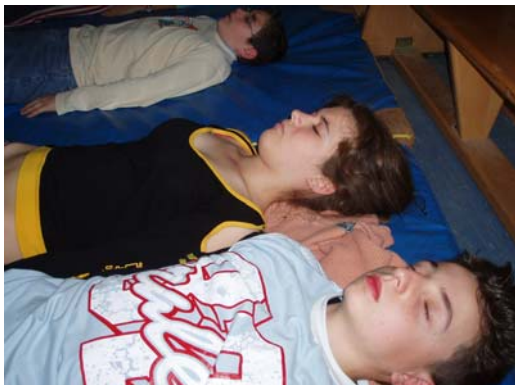


Aquesta activitat va resultar molt satisfactòria, tant per a l'alumnat com per a les dues professores, ja que en algun moment havíem dubtat de la viabilitat de l'activitat per por que l'alumnat no tingués una resposta positiva i no respectés les normes.

Relaxació seguint la tècnica de Koepen

En la segona part vam aplicar una adaptació de la tècnica de relaxació corporal de Koepen amb la finalitat que l'alumnat aprengués a prendre consciència del seu cos i preparar-los per a la darrera part de la sessió, la visualització. Tot i que era la primera vegada que ho feien, van participar activament. Dos nois van manifestar més dificultats a l'hora de relaxar-se; un d'ells no tancava els ulls i contínuament aixecava el cap per observar la resta de companys i companyes, l'altre es movia i intentava parlar, però en cap moment van tenir actituds de boicotejar l'activitat. Les noies van tenir menys dificultats per seguir la sessió. Amb tot, la sessió es va portar a terme amb èxit i en la posada en comú van dir que s'havien relaxat i que la sensació era molt agradable. El noi que manifestava més dificultats es va queixar que sentia el soroll del pati i que això li havia dificultat relaxar-se. Vam aprofitar per parlar de les diferències individuals i de com hi havia gent a la qual el soroll la podia desconcentrar perquè potser la seva percepció era predominantment auditiva. També vam comentar que aquesta tècnica la podien fer servir per relaxar-se en altres situacions.

Visualització



Seguint en la mateixa postura, tots estirats a terra, després de la relaxació es va dur a terme l'exercici de visualització. Sorprenentment, aquesta part va ser la que més èxit va tenir ja que no hi va haver cap mena de resistència i es van deixar portar pel relat, no es movien i el silenci i la quietud eren absoluts. En la posada en comú dues noies van manifestar que no

s'havien pogut veure a si mateixes, una noia s'havia vist de forma diferent a com era, i un noi i una noia no s'havien pogut veure nítidament. Dues de les noies van escriure al seu diari que s'havien vist acompanyades d'un noi. Al final de la sessió, la professora ens va comentar que s'havia visualitzar quan tenia divuit anys.

Valoració de l'activitat: Tant les dues professores com l'alumnat valorem molt positivament la sessió. La professora observa que les noies es relaxen més fàcilment i els agrada el contacte físic entre elles, mentre que als nois els costa més relaxar-se i hi ha algú que no soporta el contacte físic. Caldria una experimentació més gran en aquests exercicis, per tal de valorar la facilitat o la dificultat per veure's cada persona i considerar la relació amb el grau d'acceptació de la seva imatge corporal.

El clima de comunicació que es genera amb aquest tipus d'activitats és summament ric, ja que promou l'expressió de vivències íntimes i millora l'apropament personal entre el grup i del grup amb la professora.

Comentaris al diari que posen de manifest la valoració positiva de l'activitat:

Nois

"Hem fet un exercici de relaxació i m'he relaxat molt."

"Hem fet exercicis de relaxació. A mi, al principi, m'ha costat una mica concentrar-me, però després m'he relaxat bastant."

Noies

- Una noia expressa d'aquesta forma la seva resistència a valorar-se com la persona més important del món:

“Hem fet una activitat especial, de primer veure la persona més important del món, jo deia que era la meva mare, però la profe deia que tenia que ser jo i jo sóc optimista, però ella és més important per mi. Després, en la relaxació m’he vist a mi i, de sobte, he vist la imatge de la meva àvia paterna que està morta, però ha estat bonic tornar-la a veure.”

- Una altra noia percep d’aquesta forma l’ambient de la classe:

“Hoy ha sido el mejor día de todos, hemos hecho unas actividades muy divertidas, han sido de relajación, la primera hemos estado pensando en una persona muy importante y la segunda nos hemos estirado en el suelo y nos hemos relajado, todos estábamos genial.”

- Alguna parla de com se sent:

“Hoy me he sentido muy bien. Hemos hecho una actividad de mirar en una capsa que hi havia un mirall per veure qui és la persona més important del món per nosaltres. Després ens hem estirat en unes “colxonetes” i hem fet un exercici de relaxació. M’he relaxat molt i m’he sentit que s’estava molt bé, era agradable.”

- Un noi diu el següent:

“Avui hem fet un exercici de mirar-nos en una capsa per veure la persona més important, que era la nostra cara i després una estona de relaxar-nos. A mi em va costar molt, però al final sí que vaig poder una mica.”

- Dues noies expressen així la seva vinculació afectiva amb un noi i els seus temors de no ser correspostes o de ser abandonades:

“Hem fet una classe de relaxació. M’he sentit molt relaxada. Al llac només m’he vist la cara i estava sola, però després l’he vist a ell al meu costat. També per a mi la persona més important és ell i que em sembla que jo no ho sóc per a ell.”

“Avui hem fet jocs de relaxació, jo m’he relaxat, però quan m’he mirat al llac no estava sola, havia un noi de la classe, el [diu el seu nom i cognom] i no he pogut fer res, però sentia com cada vegada s’allunyava de mi.” (Aquest mateixa noia és la que manifesta que voldria que els nois no li fessin mal en les relacions.)

6. 4. 17. Programació de la sessió XIV

Satisfacció corporal i valoració personal

Objectius

- Reflexionar sobre la importància personal concedida a la imatge.
- Aprendre a valorar-se una mateixa i un mateix de forma global.

Material

Còpia de l'*Escala de satisfacció corporal* (Gismero 1996)¹⁷

Full per a l'alumnat: **Què valorem de les persones?**

(Veure l'annex I)

Desenvolupament de les activitats

Cal fer una petita introducció en la qual s'aclareixi que la imatge corporal és la percepció que tenim de tot el cos i de cadascuna de les seves parts i que inclou els sentiments, els pensaments i les valoracions que en fem. Aquestes idees estan molt influenciades pels mitjans de comunicació i la publicitat que proporcionen imatges estereotipades de la bellesa masculina i femenina. Tots i totes, en el tracte diari valorem d'altres aspectes més globals de la persona com és la seva forma de ser i de comportar-se, les interaccions amb nosaltres, el vincle afectiu, etc.

Es proposen tres activitats que poden ajudar a relativitzar la importància de la imatge corporal en les relacions personals i reduir la tirania que la publicitat exerceix sobre les nostres valoracions.

Primera activitat

Escala de Satisfacció Corporal. Per conèixer el grau de satisfacció amb la nostra imatge corporal podem omplir un qüestionari i fer valoracions posteriorment. Hem d'insistir molt en el fet que no es tracta d'una puntuació del nostre físic sinó de la valoració que nosaltres en fem.

S'inclou a continuació una traducció de l'*Escala de Satisfacció Corporal*, de Gismero, que mesura el grau d'acceptació que una persona té del seu cos. Consta de vuit ítems,

¹⁷ Font: Gismero, Elena (1996). *Habilidades sociales y anorexia nerviosa*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas.

dels quals l'1,2,3,4 i 8 puntuen de forma inversa i, per tant, s'han de recodificar les respostes.

La correcció es pot fer individualment o per part de la professora o professor. Segons les puntuacions, el grau de satisfacció pot ser molt baix, baix, mitjà o alt. És important poder fer una lectura qualitativa del qüestionari i comparar alguns ítems entre els dos sexes, ja que les pressions socials cap a les noies per mantenir uns cànons de bellesa estàndard són molt més fortes que no pas les que reben els nois.

Es pot fer un diàleg posterior en el qual cadascú i cadascuna pot parlar dels aspectes que ha descobert amb el qüestionari

Segona activitat

Què valorem de les persones? Aquesta és una activitat que pretén fer reflexionar sobre la multitud de factors que influeixen en què valorem i què estimem de la gent que ens és propera. Tant en el cas de familiars com d'amistats, ens adonarem que els aspectes que més incideixen en l'estima que sentim per ells i per elles són característiques de la seva personalitat i la calidesa de les relacions que mantenim amb aquests persones.

En aquesta mateixa activitat, els dibuixos pretenen ser un reflex de la varietat de cossos que sovint ens envolten i que són fruit de les diferències individuals. Cal remarcar que el cos ens pot fer gaudir en la vida o pot ser font de patiment segons les actituds que adoptem d'acceptació o de rebuig.

Temporització

Una sessió d'una hora.

6. 4. 18. Sessió XIV

Primera part

Escala de satisfacció personal (Gismero, 1996)

Comencem la sessió amb el lliurament d'un qüestionari (Gismero, 1996) per valorar el grau de satisfacció corporal.

Omplen el qüestionari i proporcionem les indicacions per valorar-ne el resultat.

El resultat de les valoracions és el següent:

ALUMNAT	MOLT BAIX	BAIX	MIG	ALT
Noies	-	5	2	2
Nois	-	3	2	1

Comparativament, les noies es valoren més baix que els nois. Entre les noies més insatisfetes amb el seu cos, en destaquen algunes pel seu atractiu físic; també en el cas dels nois n'hi ha un de força atractiu que es mostra poc satisfet amb el seu aspecte.

Quan omplien el qüestionari van comentar si hi havia alguna influència a nivell social que ens fes valorar-nos més o menys positivament i que condicionés el nostre grau de satisfacció. Van trigar a respondre i vam haver de proposar nosaltres, les professores, la influència dels models de bellesa en els mitjans públics: la televisió, la publicitat, les revistes.

Convidem l'alumnat a portar revistes per analitzar la propaganda i veure quins models es proposen per a dones i homes.

Comentaris de l'activitat : Què valorem de les persones?

Persones importants:

Les persones que valoren com a més importants són:

La mare, el pare i germans o germanes: vuit casos

El noi que li agrada, seguit de la família: un cas

Les amistats i després la família: un noi i una noia

Un noi només menciona amistats, no parla de cap persona de la seva família.

El nucli familiar es manifesta com el més important referent afectiu en aquestes edats, ja que els proporciona seguretat, estima i cura. Les amistats ocupen també una part important de l'univers afectiu de la majoria d'alumnes.

Destaca una noia que només té vincles afectius amb la seva família, a causa, probablement, del fet que procedeix d'un altre país i s'ha incorporat recentment a l'institut.

Aspectes que més valoren

Les noies expressen amb més claredat i més exhaustivament els aspectes que valoren, i aquests són, fonamentalment, trets del caràcter i actituds en el cas de les amistats, com "és molt simpàtica i divertida", "són amables amb mi", "està com una cabra i em fa riure", "agradable i comprensiva", "és treballador, responsable", "agradable i sincera".

En el cas dels i les familiars apareixen més aspectes relacionats amb l'afecte i l'escolta: "m'ajuda en tot", "m'agrada tot, però sobretot que és bona persona", "em cuida", "m'estima" "guapa i amable", "divertit i intel·ligent", "porque es muy buena y me escucha", "me quieren mucho y me tratan bien".

Majoritàriament les valoracions que es fan són degudes a la forma de ser i comportar-se, per l'afecte i l'estima i no pas per l'aparença física.

Un dels nois es nega a parlar de cap persona important, ni familiar ni d'amistat, i deixa el full en blanc.

Quan posem en comú els aspectes que valoren nois i noies del seu aspecte físic, surt la panxa, el pit, els braços i el penis, en el cas dels nois, i els pits i el cul en el cas de les noies. Un noi diu "que les noies són unes cregudes", "que són unes presumides". Quan demanem què vol dir ser presumides diu que estan tot el dia mirant-se al mirall. Contesten les noies que ells "Déu n'hi do".

Les noies diuen que els nois són uns "xulos", que sembla tenir el mateix significat que el que abans deien de les noies.

Valoració de la sessió

La primera part sembla un bon i senzill instrument per detectar si hi ha nois o noies que tinguin un baix nivell d'acceptació del seu cos i per introduir les pressions a les quals ens sotmeten els models socials. A més, pot ser un element que faci reflexionar personalment sobre el grau d'acceptació d'un mateix o una mateixa. Així, una noia fa la

següent anotació en el seu diari: *"Me agradó el test, però no sabia qué poner perquè umm... no lo sé, creo que no me estimo mucho"*.

La segona part introdueix el valor que tenen les qualitats personals a l'hora de sentir estima per les persones. Afavoreix, a més, la introspecció, ja que han de reflexionar sobre nombrosos aspectes corporals i relacionals.

Potser han estat massa activitats, la del qüestionari i la de la valoració de les persones. Hagués estat millor començar per la valoració de les persones o, en tot cas, no haver fet el buidat del qüestionari a la mateixa classe, ja que era prou complicat perquè algunes preguntes s'havien de recodificar i valorar invertidament. Tot plegat ha estat una activitat massa condensada i poc clarificadora en els objectius que perseguia, i per això no s'ha pogut acabar la posada en comú. Com a conseqüència, adaptarem l'activitat **Què valorem de les persones?** tenint en compte el temps.

La petita baralla verbal entre nois i noies que hi ha hagut al final de la classe, l'haurà de reprendre la professora Maria en una altra sessió que dedicarà a estudiar la percepció que nois i noies tenen d'ells i d'elles mateixes i del sexe oposat.

Incidències

Un noi es nega a fer l'activitat i a més molesta el seu company, el qual, finalment, es canvia de taula i el deixa sol. Aquest noi va desenvolupar correctament la primera part de l'activitat, però no va voler designar cap persona que fos important per a ell. Observem que, a cada sessió, manté l'atenció una estona, però de seguida es cansa i comença a molestar el seu company.

6. 4. 19. Programació de la sessió XV

Amable record¹⁸

Objectius

- Reflexionar sobre la importància personal atorgada a la imatge corporal i els condicionaments de la publicitat en aquest aspecte.
- Optimitzar la valoració d'un mateix i d'una mateixa.

Material

Lectura i comentari d'un text en format de conte, **Amable record**. (El full que proporcionem a l'alumnat va acompanyat de dibuixos que fan més atractiva la lectura.)

Paper en blanc i llapis.

Desenvolupament de l'activitat

Consisteix en la lectura i comentari d'un conte traduït i adaptat del programa Harimaguada, que pretén fer una reflexió sobre els condicionaments que sovint ens plantegem amb els nostres cossos, oblidant les nostres potencialitats.

Amable record

Entre les meus millors records, avui n'he recuperat un d'especial, el més amable i afectuós, encara m'arriba la immensa satisfacció que va recórrer el meu cos aquell dia.

Estava, com tantes tardes, amb les meva colla a la plaça, parlant i veient com el sol es retirava. Llavors, algú va proposar que juguéssim una estona. El primer que vam fer va ser cantar. En Joan, un noi molt prim, amb ulls ametllats i nas afilat, ens va sorprendre amb la seva veu.

Va ser molt emocionant i vam aplaudir força. Després vam començar a contar contes. L'Anna en va fer un de preciós. Va saber expressar amb les seves paraules les sensacions, els sorolls i els colors d'un dia lluent de mar i sol.

El Juli en el seu moment ens va fer riure com mai. Els seus acudits, imitacions i ganyotes eren meravelloses.

A poc a poc ens vàrem adonar que teníem capacitat per fer moltes coses. Podíem saltar, fer cabrioles, recitar, contar acudits, cantar... Cada vegada sentíem més emoció.

A l'Ester se li van acudir moltes idees, no parava de proposar coses. Somriures i lluentor en els ulls il·luminaven les nostres cares i els nostres cossos palpitaven en una incessant activitat.

De cop, en Juli es va aturar: "Escolteu, tinc una idea!, i si féssim un concurs de bellesa? Igual que a la *tele*, serà molt divertit!" I començà a desfil·lar com si passés per una passarel·la.

La resposta no es va fer esperar. L'Anna ràpidament es va cordar la rebeca (sempre deia que tenia molt de pit). En Joan es va posar vermell com un tomàquet. L'Ester va dir que ella no hi participava: "Sóc baixa, flaca, gairebé no en tinc de pit i, a més, el meu cabell sembla un fregall. Així que no guanyaré".

¹⁸ Font: Traducció i adaptació de BOLAÑOS, M^a Carmen i altres (1993). *Carpeta didáctica de Educación Afectivo- Sexual I. Educación secundaria (12-18 años)*. Consejería de Educación del Gobierno de Canarias.

I jo no sabia pas com dissimular la meua panxa i amagar les deu botifarres que tinc per dits.

El somriure es va esborrar dels nostres rostres. Els cossos estaven tensos i nerviosos, i el silenci va sepultar el bullici.

El Juli, totalment ruboritzat, no sabia com arreglar la situació: “Ho sento, ho sento!, no volia xafar la festa”.

Aquesta situació va durar un quant temps que a tothom ens va semblar una eternitat. Fins que l’Anna, sempre decidida, va començar a parlar. La seva il·lusió era arribar a ser actriu com les de la televisió o del cinema, però no podria mai ser-ho: no era alta, ni la seva cintura era fina, ni les seves cames esveltes i, a més, tenia el cabell negre i els ulls marrons.

Allò va ser un ressort al qual vam respondre alhora.

Durant molt de temps vam estar parlant dels nostres defectes. En Joan es va queixar del seu nas i de les seves cames flaques, de la seva gran nou, jo del meu cul... I quina solució teníem?, ens vàrem preguntar.

Totes les que trobàvem, o no eren viables o estaven lluny de les nostres possibilitats.

Llavors, l’Ester ens va sorprendre amb una de les seves preguntes incontestables. Per què no ens acceptem tal com som? Per què hem d’imitar sempre els nois i noies dels anuncis? Per què no dedicar-nos millor a viure i cultivar les nostres potencialitats? Cadascú de nosaltres té les seves, de potencialitats.

A tothom se’ns van anar il·luminant les cares i aviat el somriure va tornar als nostres llavis.

Avui dia, després de tants anys, he dedicat un dels meus millors somriures a l’estimat Juli i les seves ocurrències. Gràcies a elles vaig poder adonar-me en aquella bonica tarda que la millor riquesa que tenim és el nostre propi cos.

Una vegada llegit el text col·lectivament es pot entaular un col·loqui que contempli els següents aspectes:

- Creus que la història pot ser real?
- Sents que t’identifiques amb algun personatge?
- Per què no ens acceptem tal com som?
- Quines influències rebem que condicionen el nostre judici?
- Com podríem cultivar les nostres potencialitats?

6. 4. 20. Sessió XV

La lectura del text no va resultar profitosa, ja que des del començament es van posar a riure perquè un dels noms de la història es corresponia amb el d'un noi de la classe. Tota la sessió va estar condicionada per aquest fet i no vam poder reconduir-la. Tampoc el debat va proporcionar elements de reflexió.

Tant la professora com jo, vam valorar que potser el text tenia un caire massa alliçonador o que potser la nostra presentació i motivació no va ser prou engrescadora.

Finalment, per acabar la classe, vam fer servir un joc que teníem previst per a una altra sessió, en un intent de concloure la jornada amb una actitud positiva.

En un full amb el nom de cada membre de la classe vam començar a escriure frases en les quals es feia al·lusió a algun aspecte positiu de la persona. En finalitzar, tothom va llegir la seva carta i la va guardar en el seu dossier.

Reproduïm a continuació un model de carta

“Le gusta ayudar a los demás.

És una noia molt bona, simpàtica, molt alegre i és agradable amb tothom.

És bona estudiant, amable i divertida. També és molt simpàtica.

Es buena chavala y me cae muy bien (le gusta que le hagan masajes).

Es graciosa, simpática, recta y responsable en los deberes.

És molt simpàtica, em cau molt bé i em fa riure.

Es muy inteligente y me cae muy bien.

La M. es muy buena y me gusta como se comporta.

Es muy buena amiga.

Es divertida y buena amiga.

Para mi siempre ha sido como una hermana, es muy lista.

La conec des de fa molt de temps i em cau superbé i la seva millor qualitat és ser amiga de les seves amigues.”

Anotacions als diaris de classe:

“Hem llegit una història que ens ha fet riure molt perquè el protagonista es deia com el J. La M. i la R. han volgut que paressim, però jo no podia deixar de riure. Després hem passat uns fulls per dir què valorem de les persones de la classe. A mi, sincerament, m'ha agradat tot el que m'han dit. Si ens diem coses agradables, diu la senyo que podem millorar la nostra autoestima.”

“Avui el joc que hem fet m’ha agradat perquè així sé què pensa la gent de mi. A mi m’ha costat molt dir coses d’algunes persones perquè no les coneixia bé.”

“Avui hem rigut molt a classe perquè els personatges del conte es deien com alguns i la senyo deia que paréssim ja, però jo no podia. Al final hem dit coses que ens agradaven de la gent i quedava com una carta, però feta per tots i a mi em va agradar les coses que em van posar.”

6. 4. 21. Programació de la sessió XVI

Reconeixem emocions i estats d’ànim

Objectius

- Identificar i reconèixer emocions a partir de l’expressió de la cara.
- Afavorir l’empatia.
- Millorar la introspecció

Material

Dos fulls impresos, un amb fotografies de cares amb diferents estats d’ànim i un altre amb un qüestionari. (Veure l’annex I, pàg.68)

Desenvolupament de l’activitat

A partir de les fotografies de la cara de diferents persones, observar el seu estat d’ànim i tractar de posar nom a l’emoció que està sentint.

A la segona part, s’ha d’imaginar què li ha pogut haver passat a cada persona per sentir-se així i escriure-ho a l’espai numerat que té cada fotograma. També han de pensar en situacions en les quals hagin compartit aquest sentiment o un de semblant. S’hauria de concretar el màxim possible i tractar d’evitar generalitzacions del tipus “Em poso trist quan rebo una mala notícia”.

En la posada en comú, s’han de contrastar les opinions, primer en petit grup i després amb tota la classe. A les conclusions, s’hauria de poder comprovar que una emoció pot ser motivada per raons diferents i que una persona pot tenir reaccions diferents a una altra davant la mateixa situació.

Ocasionalment, una vegada reconeguda cada emoció, es pot representar cada una d’elles amb una postura corporal que sigui adient per tal de fer-la més creïble; aquesta part ajudarà a la comprensió global de l’emoció. L’alumnat haurà de considerar els signes corporals, no facials, que denoten un estat d’ànim.

Temporització

Una sessió d’una hora.

6. 4. 22. Sessió XVI

Abans d'entrar a la classe, tenim una conversa informal. Li pregunto a una noia: *“Què tal?, trobo que aquests dies estàs molt neguitosa”* (És la mateixa noia que va escriure al diari que tenia un dia dolent). I ella em contesta: *“Qué asco!”* Li pregunto la raó i una amiga em diu que el xicot que li agrada se n'anirà de l'institut. Jo li contesto: *“Claro!, qué asco!”*. Un grup de noies ens encerclen, mentre jo tracto de consolar-la.

Una vegada arriba la professora Maria comencem la sessió. Es planteja:

“Avui treballarem les emocions”.

“Qui ha sentit alguna vegada una emoció?”

Jo aixeco la mà, tímidament comença a aixecar el braç gairebé tota la classe. Només un noi diu que no ha sentit cap emoció i un altre no es manifesta.

Comptabilitzem les dades i les escric a la pissarra:

SI: 14

NO: 1

De seguida diuen que hi ha una persona que no ha votat, el D. Jo dic que sempre, en totes les enquestes hi ha la possibilitat de no contestar, que normalment es constata amb “No ho sap/No contesta” i que equival a abstenir-se i així ho poso a la pissarra. D. diu que el seu cas és de “No contesta”, que puc esborrar “No ho sap”.

Continuo amb la dinàmica:

Jo: *“Qui vol comentar una emoció?”*

“Tu”- apunta un noi.

Jo: *“Sí, puc dir què em va passar l'altre dia quan arribo a casa i em diuen:*

- *“Ha trucat el J.L.”*

- *“Ah! i què? –dic jo, perquè no sabia de quina persona es tractava.”*

- *“Sí, que diu que ha parlat amb el director i que pots anar a cantar a la coral.”*

- *“Quina ilu!”* (Faig un gest obert amb els braços i poso cara d'emoció).

Pregunto a la classe: *“Quina emoció vaig sentir?”*

“Alegria!”- contesta tota la classe plegada.

Jo: *“Algú o alguna ha sentit mai alegria?”*

Hi ha diverses mans aixecades. Una noia aixeca el braç.

Jo: *“Qui vol compartir amb la resta el moment en què va sentir aquesta emoció?”*

Una noia, la M., accepta la invitació: *“Jo vaig tenir una alegria quan em van seleccionar per a una competició de funky l’altre dia.”*

Jo: *“I com et vas sentir?”*

M: *“Molt contenta, alegre.”*

Jo: *“On sentim les emocions?”*

Noia: *“En el cos.”*

Noi: *“En el cap.”*

Noia: *“En el cor.”*

Jo: *“Molt bé! És veritat, en totes aquestes parts podem sentir les emocions. És un sentiment agradable aquest que estem comentant?”*

Tots i totes: *“Síiiii”* (a cor).

Jo: *“De vegades podem experimentar sensacions i sentiments que no són agradables. Qui ha sentit alguna vegada un sentiment desagradable?”*

M: *“Jo -contesta la mateixa noia d’abans- quan em van dir que un tiet meu havia patit un accident i estava ingressat a l’hospital.”*

Jo: *“Quina emoció vas sentir, podries posar-li nom?”*

M: *“Tristesia.”*

Jo: *“I quan et van dir la notícia?”*

M: *“Ensurt.”*

Jo: *“Bé, ara ja sabem alguna cosa de les emocions i quan les sentim. Potser alguna persona que deia que no sentia, ara pensa diferent?”*

Noi: *“Sí, quan guanya el Barça, sento alegria.”*

Jo: *“Ara ja som quinze, que sentim emocions.”*

Noi: *“Només som quinze, a la classe!”*

Jo: *“Sí, però jo també m’he comptat.”*

Noi: *“I la Maria?”*

Jo: *“La Maria fa d’observadora avui i no participa. Bé, ara ja podem fer aquesta activitat que consisteix a reconèixer quina emoció sent cada persona que apareix a les fotografies.”*

Observacions:

Quan es comença a fer el treball individual, el D. no vol treballar i comença a molestar el seu company; li proposo que surti un moment fora i que es relaxi al banc que hi ha al passadís, que no hi haurà sanció, però que provi de tranquil·litzar-se.

Dos nois comencen a riure veient una de les fotografies. Sento que diuen “Sí, perquè se li ha mort el pare!”, a la vegada que riuen.

Contesto amb ironia: “Sí, aquest és un motiu molt possible, que se li hagi mort el pare.” Tothom comença a identificar els estats d'ànim i la professora i jo passem pels grups per aclarir dubtes.

“*Què s'ha de fer?*”- pregunten.

Al cap d'una estona, la Maria proposa que el D. s'incorpori a l'aula per fer l'activitat i surt a cridar-lo. Entra a l'aula i comença a fer la tasca.

L'activitat sembla fàcil, però alhora de posar-hi nom, no troben les paraules adequades. Hi ha gent que les troba amb més facilitat que no pas d'altres. Diverses persones confonen la por i la sorpresa.

En la posada en comú, novament hem de separar el D. del seu company, perquè el D. el comença a punxar amb el llapis. Aquest noi es posa molt nerviós quan fem les posades en comú i comença a neguitejar-se i a molestar el company, que aguanta estoicament totes les molèsties. El motiu se'ns escapa, tant a la Maria com a mi. El separem del seu company, posant-lo en una altra taula, i podem seguir la posada en comú.

Acceptem totes les respostes que ens apunten, matisant-ne algunes, i proposem que acabin l'exercici fent memòria de quan van sentir una emoció semblant i que l'anotin al lloc corresponent.

Destaquem els següents aspectes que manifesten en els seus exercicis:

En general, tant nois com noies tendeixen a donar respostes poc concretes i poc explícites en les situacions que evocuen com a motiu de l'emoció, encara que algunes noies destaquen més per la seva facilitat quan han d'identificar situacions concretes que motiven l'emoció. Així, en parlar d'alegria, una noia exemplifica: “*Quan em diu la Maria que he tret un deu*”, mentre que un noi diu: “*Quan em donen una bona notícia*”. O quan han d'explorar en els sentiments de tristesa, una noia explica: “*Quan ha passat una cosa dolenta a algú de la meva família, per exemple la mort dels avis, un accident amb el cotxe...*”; una altra diu: “*Una persona a la que estimo s'allunya de mi o quan mor un familiar*”, mentre que el noi diu: “*Que hi ha una desgràcia*”.

A l'hora d'explicitar els fets que motiven les emocions, hi ha alguns nois que manifesten una certa confusió i el sentiment que més els costa de reconèixer és el de la tristesa, que confonen amb altres sentiments desagradables o de molèstia, com per exemple quan un d'ells diu que sent tristesa si el company el molesta o que sent preocupació si no li compren alguna cosa.

Podríem dir que tenen més facilitat per identificar les emocions en les altres persones que per indagar sobre els seus propis sentiments i els fets que els provoquen. Sembla que la tristesa i la por són sentiments més reprimits en el cas dels nois i troben més dificultats per identificar les situacions que els els provoquen.

Tanmateix comentem que les experiències prèvies poden condicionar les emocions. Així, per la mateixa raó –treure una bona nota-, una noia sent alegria i un noi sent sorpresa.

Respecte a la por, alguns no arriben a concretar quan experimenten aquest sentiment, mentre d'altres es remeten a quan eren petits.

6. 4. 23. Sessió XVII



Aquesta es planteja com a continuació de la sessió anterior i l'última en què jo seré present.

Començo la sessió comentant que em trobo una mica nerviosa perquè avui és l'últim dia que seré amb el grup. Totes les cadires estan col·locades en rotllana i seiem tancant el cercle. És la primera vegada que no se separen les noies dels nois.

Comento:

“Farem un experiment. Com que us agrada tant relaxar-vos, aprendrem una forma nova, la de relaxar-nos a la cadira. Així, sempre que vulgueu la podreu fer servir. A la vegada, escoltarem una breu peça de música i després comentarem on ens ha portat la nostra imaginació”.

Explico la postura que s'ha de mantenir: *“L'esquena recta com si ens estressin pel cap amb un fil des del sostre, les cames una mica separades, a l'alçada de les espatlles, i els peus paral·lels tocant a terra; les mans, al costat del cos, recolzades a la falda”.* Vaig anomenant totes les parts del cos, des dels peus fins a arribar al cap, i allí m'aturo i anomeno cadascuna de les parts de la cara. Explico com hem de respirar fent servir el diafragma, inflant i buidant la panxa.

La majoria no tanca els ulls i no es col·loca en la postura adient. Poso la peça de música, però no escolten, riuen constantment; el D. no troba la forma de relaxar-se i comença a protestar per la música, que li sembla un “rotllo”. Escoltem una mica i apago el radiocasset. Ningú no ha aconseguit connectar amb la música, exceptuant la professora Maria, que ens comenta que s’ha imaginat ballant en una sala amb un vestit d’època.

Continuem amb la posada en comú sobre les emocions i fem una roda en la qual cadascú comenta en quin moment vàrem sentir tristesa. Comença D., que no vol parlar; continua la seva companya. En D. li dóna una puntada de peu perquè diu que li ha sentit dir “asco de niño”, però ella no ho ha dit. Es crea una situació tensa i una noia comença a dir: “Échalo ya, señor. Cállate ya, niño, calla!”. Està obsessionat amb la idea que sempre el miro a ell, per tranquil·litzar-lo explico que no és cert, que he mirat a... (i començo a anomenar totes les companyes i els companys als quals he mirat en començar la classe). A poc a poc es va tranquil·litzant. Comento a la companya que ha rebut injustament la puntada de peu si vol comentar-li alguna cosa, ella respon que no; insisteixo dient-li si ni tan sols vol comunicar-li que no li agrada que li faci això, i torna a contestar que no.

Finalment D. es calma i iniciem la segona part de l’activitat prevista: posar en comú una part de l’activitat del dia anterior.

Comencem compartint els nostres sentiments de tristesa. La majoria de casos fan referència a pèrdues de familiars, alguns de molt propers com el cas d’un noi que va perdre el seu besavi, un altre el seu pare o el d’una noia que va perdre la seva mare. En cada intervenció, jo anava fent preguntes per aclarir més la situació. Quants anys tenies? I com et sents ara? No va faltar qui va manifestar molt dolor per la mort del seu gos i vam aprofitar per parlar de com els animals ens despertaven sentiments de molta proximitat i afecte i com la seva pèrdua podia constituir un fet molt dolorós. Les dues professores també vam participar en la roda compartint els nostres sentiments de tristesa. Per acabar vam comentar que dels sentiments se’n pot entrar i sortir, que representen el lloc per on s’ha de transitar. Vaig preguntar: “I què podem fer quan experimentem tristesa?” Les respostes van ser molt encertades: “Hablar con los amigos”, “Llorar también ayuda”, “Pensar en cosas bonitas...” Vam acabar els comentaris parlant de la conveniència de compartir els sentiments amb la gent com a forma d’entendre’ns i de crear lligams afectius.

Finalment, vam passar fotografies de les sessions que havíem anat fent i amb les quals després vam confeccionar un mural.

En acabar-se la sessió, se'm va apropar un noi que a la roda havia dit que després m'explicaria per què estava trist, i em va dir a cau d'orella i amb llàgrimes al ulls: "Estic molt trist perquè els meus pares es divorcien". Li vaig comentar que ja ho sabia per boca de la seva mare, ja que és una de les que assisteix al taller de les famílies, li vaig fer una abraçada i tinguérem una petita conversa en la qual vaig tractar de dir-li que sabia com se sentia i que era normal que estigués trist.

6. 5. Valoració de les sessions

Per valorar les sessions hem tingut en compte les anotacions del diari de l'alumnat, les nostres pròpies observacions i les produccions escrites. En finalitzar el crèdit, es va passar una fitxa de valoració, de la qual reproduïm un extracte amb els aspectes més significatius.

6. 5. 1. Valoració per part de l'alumnat:

1.- He triat aquest crèdit perquè.....

Volia informar-me sobre aquest tema.

Volia aprendre més coses sobre la sexualitat.

Volia aprendre coses sobre anticonceptius, sobretot per no agafar enfermetats.

Perquè era el que més m'agradava de tots els que havia.

Per aprendre més coses del tema per un futur.

2. - Ara que acaba penso que....

Aquest tema és molt extens i no hem fet més que començar.

Ha valgut la pena, he après moltes coses.

Sé més de la sexualitat que abans.

He après moltes coses, però encara tinc alguns dubtes.

Hauria d'haver durat més, perquè m'agradava i a més he reflexionat sobre algunes coses.

M'ha agradat molt, i les professores.

Ara no em costa tant parlar d'aquestes coses.

He après bastant de lo bàsic i ha estat divertit.

És una llàstima, perquè hi ha coses que no ens ha donat temps de fer.

He après més del que m'imaginava.

He après moltes coses que no sabia d'abans i volia saber des de fa temps.

3.-He après....

Moltes coses, no només de l'amor, del sexe o de les parts del cos, sinó coses com els sentiments, l'amor...

Coses sobre la pubertad, les coses que agraden a les noies i les que opinen elles sobre els nois.

Coses sobre la menstruació, ejaculació, igualtat entre homes i dones, etc.

Coses útils i interessants com per exemple valorar-me a mi mateixa, divertir-me una mica parlant d'aquest temes i també he après a parlar una mica més.

Moltes coses bones per la meua vida i per altres nois i noies també.

Moltes coses com per exemple tenir que usar el preservatiu, les parts dels nostres òrgans com els ovaris, per què una dona es pot quedar embarassada, també de l'expressió de sentiments, els canvis de la pubertat...

Que hi ha que respectar les persones homosexuals i tenir relació sexual quan estigui ben segura.

A respectar les persones que estan al meu costat i més coses de com funcionen els aparells reproductors, també he conegut l'aparell de l'altre sexe.

A respectar els companys, també sobre la masturbació i per què ho fem i també sobre l'ejaculació i la pol·lució nocturna.

4.- Del contingut del crèdit el que m'ha semblat més interessant és.....

Els sentiments i l'amor.

Els canvis de la pubertat.

Que tenim que saber que les coses són iguals tant pels homes com per les dones.

Veure els vídeos, perquè eren molt guais i fer les classes de relaxació, perquè em van ajudar a pensar.

Com cuidar-nos quan tenim relacions sexuals i les parts genitals de l'home i de la dona.

En realitat tot m'ha semblat interessant, però si hagués d'escollir, em quedaria amb què pensen els companys de la igualtat d'homes i dones.

Els vídeos i la relaxació.

5.- El que menys m'ha interessat és.....

L'estudi de les parts del cos.

Els mites sobre homes i dones (dos nois).

La menstruació i l'ejaculació, perquè no m'interessa.

Dibuixar i fer les posades en comú, perquè dibuixar no és el meu fort i a les posades en comú acostumo a tenir la resposta contrària a les altres noies.

Tot m'ha interessat.

Tot m'ha interessat, però no sé..., l'homosexualitat perquè ja sabia una mica. I ja està.

L'exercici de relaxament.

La masturbació.

6.- Crec que el crèdit és podria millorar si....

Hi haguessin més vídeos i menys explicació.

Es fessin menys exercicis escrits.

Tenir més informació sobre els riscos a l'hora de practicar la sexualitat i més informació sobre anticonceptius i tot això.

Si hi hagués més comunicació entre nosaltres.

Que tots els alumnes fossin responsables i que hi hagués la mateixa quantitat de noies i nois (guapos).

Que tothom hagués participat més i hagués donat la seva opinió, perquè molta gent no ha parlat, no ha dit res.

7. Valoro (amb Insuficient, Suficient, Bé, Notable, Excel·lent) els següents apartats:

Aspecte a valorar	Autoavaluació
Puntualitat	
Assistència	
Participació en els debats	
Col·laboració amb el grup	
Treballs a casa	
Presentació del dossier	
Nota global de crèdit	

Les valoracions de l'alumnat són força variades en els diferents apartats. Sovint algunes alumnes són conscients de les seves mancances i es qualifiquen d'insuficient en la puntualitat, treball a casa o presentació del dossier. Cap persona, però, no se suspèn en la nota global del crèdit, coincidint en aquest punt amb les qualificacions de la professora responsable del crèdit.

8. - Valoro la professora en els següents aspectes:

- Indicacions per al desenvolupament de les activitats:
- Material elaborat:
- Ajuda a l'organització i desenvolupament de les sessions:
- Relació amb l'alumnat:

Les qualificacions a la professora han estat entre el bé i l'excel·lent en els tres primers apartats i d'excel·lent en la relació amb l'alumnat.

9.- Valoro el fet que hi hagi participat una altra professora :

Avantatges:

Tothom coincideix a valorar positivament el fet que hi haguessin dues professores a l'aula, en algunes sessions, perquè "podíem preguntar més coses i ens ajudaven més".

Inconvenients:

L'inconvenient més apuntat és el fet que hi havia més "control" a la classe.

6. 5. 2. Valoració per part de les professores:

Les dues professores valorem molt positivament l'experiència, ja que ens ha premés treballar conjuntament i intercanviar punts de vista respecte a la dinàmica de la classe i el desenvolupament de les activitats. Aquest aspecte resulta força novedós en el nostre institut i esperem que repercuteixi positivament tant en la dinàmica posterior del departament de Ciències Naturals com en la del claustre, que el curs vinent comença un projecte d'innovació educativa en la temàtica de coeducació.

Respecte a l'adequació dels instruments i la dinàmica d'aula considerem:

Les activitats més vivencials, com les sessions de relaxació o la comunicació de sentiments, són les que resulten més acceptades i obtenen una millor resposta, a més

d'afavorir un clima d'integració i d'implicació en la tasca, que repercuteix positivament en la dinàmica d'aula.

Altres activitats que han estat molt ben acceptades per l'alumnat han estat el visionat d'un vídeo sobre els canvis en l'adolescència i un altre sobre "la primera vegada". La manca de material audiovisual adequat és una de les limitacions amb què ens hem trobat.

Respecte al diari de classe, ens ha semblat un instrument molt útil per fer el seguiment diari de les activitats, però la manca de temps per desenvolupar les sessions limitava la qualitat dels escrits. Els dies que deixàvem temps per fer la ressenya en el diari durant la sessió de classe, aquesta aportava molta més informació, però quan la tasca restava pendent per fer a casa, la qualitat i validesa dels relats baixava molt. Vam haver d'insistir molt en el fet que no es tractava de repetir l'activitat sinó que volíem saber com s'havien sentit, si els havia agradat. En aquest sentit hi va haver una diferència significativa entre els diaris de les noies, més plens de matisos, d'impressions i valoracions que no pas els dels nois, que es limitaven a anotar "Avui hem fet...".

Sobre la participació

Si bé al començament la participació de l'alumnat estava limitada per sentiments de vergonya i timidesa, a poc a poc el clima afable i de respecte es va anar generalitzant, fins a arribar a una veritable comunicació.

Els debats proposats tenien més èxit quan el tema despertava un viu interès. Així, per exemple, les diferències de gènere i els mites sobre homes i dones va ser un dels que van generar més participació, tant per part de les noies com dels nois. Un noi va apuntar la següent reflexió en el seu full de treball: *"Respecte si les qualitats han de ser diferents segons el sexe de les persones, la meua opinió és que tenim moltes coses en les que podem ser iguals com per exemple la tendresa, no necessàriament tenim que destacar en alguna modalitat per ser d'un sexe o d'un altre. Al grup s'ha dit que tenen qualitats diferents, però jo crec que no. En conclusió jo crec que tenim moltes coses semblants, però la gent creu que no"*.

El treball en petit grup afavoreix la comunicació i l'aflorament de les idees prèvies de l'alumnat.

És fonamental un clima d'acceptació de totes les persones de l'aula per part del professorat, ja que aquest constitueix un model a imitar en aquesta activitat.

La participació de les professores en les activitats ha afavorit un clima obert i comunicatiu; quan en algunes activitats hem fet comentaris implicant-nos personalment, les respostes de l'alumnat han estat més obertes i espontànies.

La segregació per sexes a l'hora de tractar determinats temes ha estat fonamental per trencar les reserves per part de les noies. En el cas dels nois no ha estat igual, qüestió que hem atribuït a la manca d'una figura masculina.

Sobre les diferències de gènere

Aquest ha estat un aspecte que hem considerat en totes les sessions. La seva aplicació s'ha tingut en compte a l'hora d'analitzar les produccions de les i els alumnes, en la crida a la participació, en l'estudi del cos, en els canvis puberals i en els agrupaments diferenciats per sexes quan l'activitat així ho demanava. L'objectiu era doble: per un costat teníem interès que l'alumnat prengués consciència de les diferències socials derivades de la diferència sexual i, per l'altre, volíem afavorir una actitud crítica envers els rols de gènere atribuïts a cada sexe.

En la continuïtat de les sessions se'n van dedicar tres a analitzar les idees que l'alumnat tenia sobre els rols socials atribuïts als sexes, els mites que normalment es fan servir per designar les conductes que són adequades per a l'un o l'altre sexe i la valoració de qualitats segons el sexe. Totes elles han estat molt valorades, especialment per les noies.

Altres consideracions

- Hem pogut constatar que partir de les idees de l'alumnat no sempre resulta fàcil i moltes vegades requereix una certa perícia per part del professorat a l'hora de conduir el debat o orientar la tasca. Amb molta freqüència l'alumnat adreça els seus esforços a trobar la resposta "correcta" i s'inhibeix o té por d'expressar les seves opinions. De tota manera, considerem que els aprenentatges realitzats sota aquesta línia de treball poden resultar molt significatius, ja que sovint requereixen qüestionar-se les pròpies certeses.
- Els diaris de classe s'han manifestat com una eina molt potent per establir un seguiment de les valoracions de l'alumnat i tenir la possibilitat de reconduir o modificar les sessions. En la nostra experiència, les anotacions al diari s'han portat a terme amb més eficàcia quan s'ha facilitat un temps a l'aula per a la seva redacció, qüestió que no sempre ha estat possible. Quan la tasca ha restat per fer a casa, les noies han aportat millors relats que no pas els nois. També hem constatat que les noies tenien una tendència més clara a parlar dels seus estats d'ànim o a fer valoracions de la tasca realitzada, mentre que els nois es mostraven més esquemàtics o formals i es limitaven a ressenyar què havien fet.

- La major dinamització i el més alt grau de participació s'ha aconseguit amb la dinàmica de treball en petits grups i les posades en comú posteriors. Moltes vegades el grup servia per acabar de perfilar, en una segona explicació, com s'havia de realitzar la tasca, i també com a primer gresol de les idees de l'aula. Això no obstant, també en aquest punt les noies han destacat per sobre dels nois en aspectes com l'ordre en parlar, el respecte pels membres del grup, l'absència de baralles. En nombroses ocasions els nois trigaven a posar-se d'acord sobre com fer la tasca, qui parlava en nom del grup o qui ho feia primer, i moltes vegades arribaven al final de la sessió sense tenir unes conclusions consensuades. En tot moment, la dinàmica dels grups formats per noies ha marcat la pauta, tant per la seva adequació al mètode com per l'esforç en la realització de la feina. Un altre aspecte que va millorar la dinàmica dels grups va ser la llibertat per formar les agrupacions, tot i que les dues professores érem conscients dels inconvenients que comportava perquè limitava les relacions dins del grup. Quan en una sessió vam intentar modificar-los, establint-los per mitjà d'un sorteig, van sorgir nombrosos problemes de relació que ens van fer tornar als grups inicials.
- L'agrupament segregat per sexes a l'hora de realitzar determinades tasques també s'ha manifestat com una eina adient en tractar temes que toquen vivències íntimes o experiències molt diferenciades per a cada sexe, com poden ser la menstruació o l'ejaculació.

6. 6. Anàlisi de les idees sobre l'amor

Un altre material que vaig tenir l'oportunitat d'analitzar van ser les produccions d'històries d'amor en format còmic (Veure l'annex 3 on estan reproduïdes) realitzades per alumnat de primer del curs anterior, que se'ls havia encomanat amb la finalitat de conèixer les seves idees sobre les formes de relació amorosa, a la llum dels enfocaments teòrics sobre el tema. Les aplicacions del treball d'anàlisi pot rendibilitzar-se en futures activitats, ja que la reflexió sobre els models d'atracció i les eleccions en l'amor constitueixen un element important en les expectatives vitals del jovent.

Resulta d'especial interès comparar les concepcions sobre l'amor i el desig de nois i de noies i esbrinar, en cada cas, quins models estan presents. El dolor, el conflicte, la immediatesa, l'aventura, la subjecció al desig de l'altra persona o la pressa d'iniciativa en iniciar la relació, poden estar més o menys presents en ells o en elles depenent dels rols de gènere interioritzats.

6. 6. 1. Descripció de l'activitat

El treball es va realitzar en un crèdit variable d'educació afectiva i sexual, amb un grup de primer de l'ESO durant el curs acadèmic anterior. Eren les primeres sessions del crèdit i se n'havien dedicat algunes a l'autoconeixement i al coneixement del grup i també a indagar les concepcions de l'alumnat sobre la sexualitat i l'afectivitat. Per tal de motivar la tasca, es va explicar al grup que amb les històries faríem un llibre i que l'analitzaríem un grup de professores que estàvem reflexionant sobre l'educació sexual. Els còmics els van fer a casa i van trigar una setmana a realitzar-los; només una persona del grup no el va presentar, a causa de les seves mancances i limitacions en el terreny acadèmic. Posteriorment, vaig confeccionar un llibre amb tots els còmics.

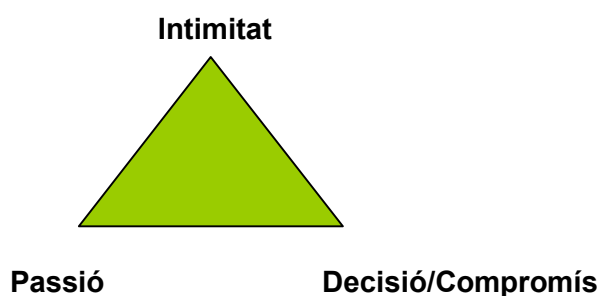
6. 6. 2. Marc teòric per a l'anàlisi

Per analitzar les històries vaig tenir dos treballs com a referents: el que analitza el sentiment amorós i els seus components, seguint en aquest cas els estudis de Robert J. Sternberg, citats per M^a Paz Calatayud i Emilia Serra Desfilis (2002), i, a més, el plantejament que fa Jesús Gómez (2004) sobre l'atracció i les eleccions amoroses. També vaig considerar la metodologia proposada per Charo Altable i el Col·lectiu Harimaguada per a la dinàmica d'aula i les seves reflexions sobre la coeducació.

6. 6. 2. 1. Les concepcions de Sternberg

Començaré plantejant com entén el sentiment amorós Sternberg i quins components estan presents en l'amor. S'ha de considerar que l'autor pren com a referent les societats modernes del món occidental i les relacions heterosexuales; els seus estudis es fan amb poblacions d'aquestes característiques. En aquesta teoria estan implícites les seves concepcions sobre la naturalesa multifactorial de la intel·ligència humana.

Segons Sternberg (1989, a Calatayud i Serra, 2002:41-75) en el sentiment amorós estan implicats tres components bàsics: intimitat, passió i compromís, que representa per mitjà d'un triangle equilàter com a manifestació de l'equilibri que han de tenir els tres elements implicats:



Convé recordar el sentit que Sternberg concedeix a cada un dels termes implicats:

Intimitat: promoure el benestar de la persona estimada, experimentar felicitat en estar prop d'ella, respectar-la, comptar-hi en moments de necessitat, tenir-ne un coneixement profund, sentir el desig de lliurament a la persona estimada, tant personal com de tot allò de què es disposa, rebre'n suport emocional, establir-hi una comunicació íntima i honesta, i valorar la persona.

Passió: estat d'intensa unió amb la parella, manifestat per l'expressió de desitjos i necessitats, com poden ser la necessitat d'autoestima, de lliurament, de pertinença, de submissió i de satisfacció sexual. La passió tendeix a interactuar amb la intimitat i ambdues, a alimentar-se entre si. De vegades els dos sentiments poden oposar-se, ja que algunes relacions només busquen la satisfacció sexual.

Decisió i compromís: és el component que manté la relació amorosa en els períodes difícils i reforça la confiança per retornar a temps millors. Segons Sternberg, abasta dos aspectes, l'un té lloc en el temps immediat (la decisió d'estimar una persona) i l'altre a llarg termini (el compromís de mantenir aquest amor).

Tant la decisió com el compromís interactuen amb la passió i poden sorgir de la combinació d'ambdós o a l'inrevés. Sempre segons Sternberg, cada component mostra diferents propietats: mentre el compromís i la intimitat tendeixen a ser estables, la passió tendeix a fluctuar de forma imprevisible. Conclou que tenim cert control conscient sobre els nostres sentiments -si és que en som conscients-, però poc control sobre la passió. Finalment, de les seves reflexions pot inferir-se que la passió juga un paper important en les relacions de curta durada, especialment les romàntiques, mentre que la intimitat i la decisió-compromís són molt importants en les relacions estables.

Formes d'amor, segons la teoria triangular de Sternberg

Partint d'aquestes premisses, Sternberg fa una classificació de les *diverses formes d'amor* en la parella, segons tinguin més o menys dels tres components abans esmentats:

Afecte (sols intimitat)

Sentim proximitat, unió, calidesa cap a l'altra persona, sense sentiments d'intensa passió o de compromís.

Amor insensat (només passió)

És l'amor a primera vista, que manifesta un alt grau de despertar psicofisiològic, i també símptomes físics com taquicàrdia, palpitations i, fins i tot, augment de les secrecions hormonals i erecció dels genitals.

Amor buit (només decisió-compromís)

Aquest tipus d'amor contempla la decisió i el compromís d'estimar una persona, però no té ni la intimitat ni la passió. Es pot trobar en les relacions de llarga durada que han perdut la intimitat i no han gaudit mai de la passió. A la nostra societat, és possible contemplar aquest tipus d'amor en les relacions llargues, en el seu tram final, mentre que en altres societats es pot donar en el començament de la relació, en la qual pot aparèixer, posteriorment, la intimitat i la passió.

Amor romàntic (intimitat més passió)

Es tracta d'un afecte amb un ingredient afegit: l'atracció física. Hi ha atracció física i unió sentimental. Aquest tipus d'amor correspon a la visió romàntica de les obres clàssiques de la literatura, com Romeu i Julieta de Shakespeare.

Amor va (passió més compromís)

S'associa aquest amor amb els romanços llampec o com els de Hollywood, en els quals la parella es coneix, es compromet i es casa de seguida. Aquest tipus d'amor és també insensat en el sentit que la parella es compromet basant-se en la passió i el compromís, el qual –a causa de la passió– es pot desenvolupar gairebé instantàniament, però no succeeix el mateix amb la intimitat. Sense aquest element, la relació no pot durar gaire temps.

Amor consumat (intimitat més passió més compromís)

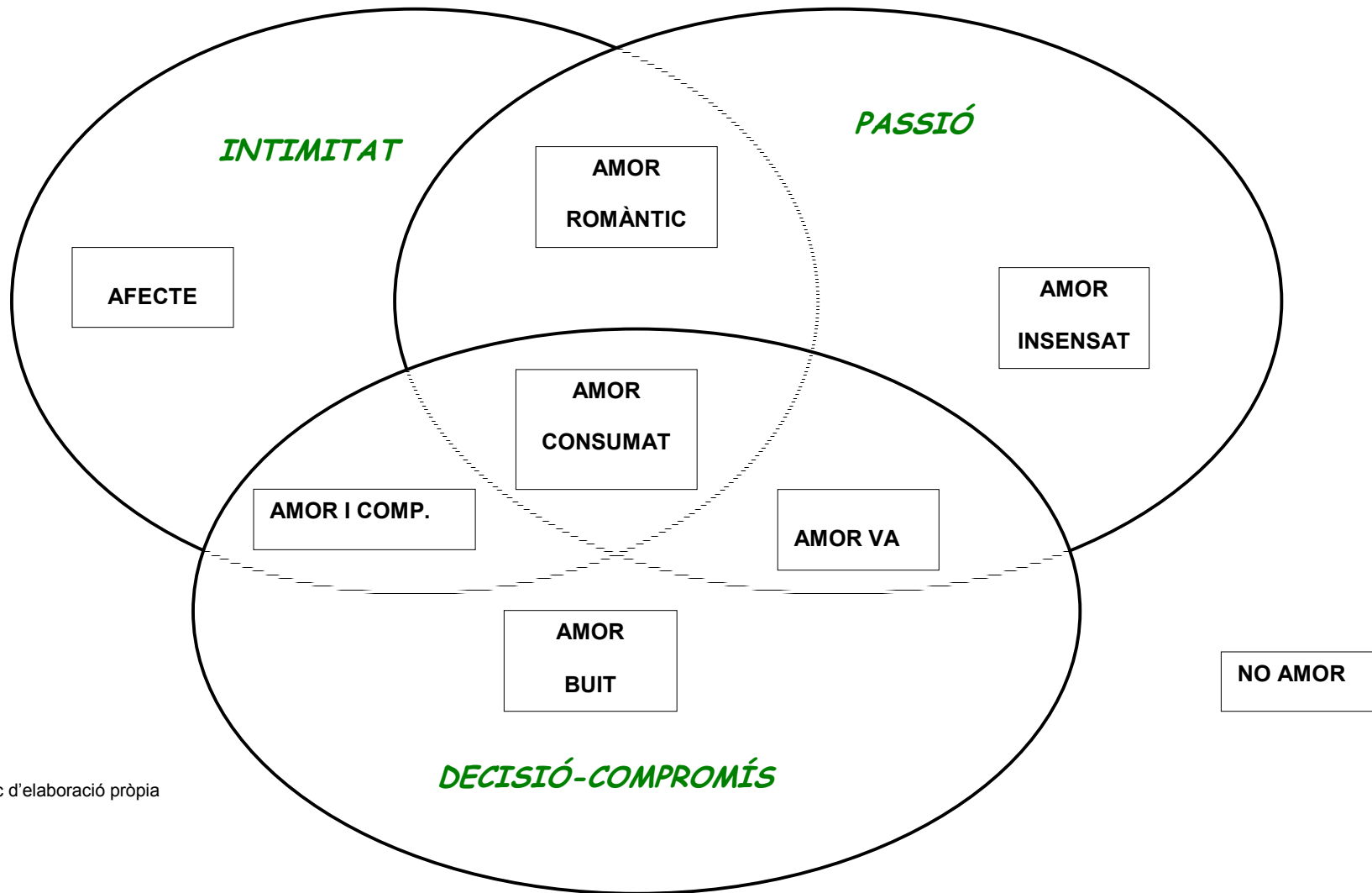
Aconseguir aquest tipus d'amor és més fàcil que no pas mantenir-lo i no és pas garantia que duri. Segons Sternberg, l'amor consumat, igual que altres coses de valor, deu ser acuradament preservat.

El no amor (l'absència de tots els components)

Aquest tipus d'amor caracteritza la majoria de les relacions personals que són simplement interaccions casuals que no participen ni de l'amor ni de l'afecte.

Segons Calatayud i Serra (2002: 65), aquesta teoria triangular de l'afecte i de l'amor recull totes les teories anteriors formulades sobre l'amor i s'aplica a totes elles.

REPRESENTACIÓ DE LES DIVERSES FORMES D'AMOR, SEGONS LA TEORIA TRIANGULAR DE STERNBERG



Gràfic d'elaboració pròpia

6. 6. 2. 2. Les concepcions sobre l'atracció i les eleccions en l'amor

Per tractar aquest aspecte he tingut en compte el treball exposat per Jesús Gómez en el seu llibre *El amor en la sociedad del riesgo*.

És l'amor necessàriament cec?

Comencem per considerar l'atracció. Què motiva l'atracció? És una química dels cossos? És fruit d'una influència social? Giddens (1995:144) s'interroga sobre per què un home bo no pot ser *sexy* i per què un home *sexy* no pot ser bo i es respon: "Ésta és una manifestación del corazón, no un rechazo quijotesco femenino de la aceptación plena de las implicaciones que tiene la igualdad de los papeles sexuales."

Gómez (2004:22) fa una revisió crítica d'aquests plantejaments i formula que els valors internalitzats dominants socialment són els que condicionen les representacions dels homes que resulten atractius, els quals responen a un model d'home dominant, líder, que decideix i que, a la vegada, assenyalen com a poc atractiva la figura masculina bondadosa, que s'entrega, que es col·loca en posicions igualitàries. L'autor planteja que si motivació i emoció van unides, i aquesta última és objectivable i, per tant, depèn de la raó, es pot parlar d'una influència social sobre les emocions. El problema resideix en el fet d'enfrontar-se a les motivacions i desmotivacions, en el fet de canviar i transformar els models que s'han interioritzat. És aquest aspecte el que l'autor troba a faltar en les reflexions de Giddens, ja que, planteja, cal transformar "lo que sale de dentro" i que, evidentment, abans ha hagut d'entrar.

Continua, Gómez (2004:89), proposant un model alternatiu amorós contraposat al tradicional, en el qual l'amor i la passió estan dissociades i fins i tot es col·loquen dintre i fora de la parella estable; l'amor correspondria a la parella, mentre que la passió s'ubicaria en les relacions d'amants, fora de la parella. Per a l'autor es tracta de desaprendre els valors que s'han anat introduint a poc a poc a través del model de socialització i que s'han acabat convertint en models d'atracció *naturals*, com si tinguessin una base biològica o antropològica.

La nova proposta de Gómez es basa en l'acció educativa que pren com a metodologia l'acció i l'aprenentatge dialògic.

6. 6. 3. Un nou model de relacions

El nou model de relacions està contraposat al tradicional, conservador i masculista, i es formula en els següents termes: "Se trata de que nuestras emociones más íntimas no se alimenten de aquellos valores tradicionales que buscan incorporarse a nuestro ser como si de algo biológico o antropológico se tratara, sino que lo hagan los valores alternativos que

transforman el modelo de atracción para hacer posible el ideal de la pasión romántica”. Per aquest autor, és possible unir “en la misma persona ternura y excitación, amistad y pasión, estabilidad y locura.” (Gòmez, 2004:99).

En aquesta mateixa línia es pot considerar l’aportació de Charo Altable sobre l’educació sentimental i eròtica del jovent (2000:20): “Es necesario cambiar la imagen de hombres y mujeres en la sociedad, en los medios de comunicación y en la mente de varones y mujeres. Este cambio va unido al cambio de valores, actitudes, sentimientos, presupuestos de una renovación o revolución ética y sentimental de la sociedad.” Continua, la mateixa autora, cridant a un canvi d’actituds mentals, emocionals i corporals de la relació entre els sexes i entre les persones. “Para mejorar las viejas relaciones, establecidas sobre un modelo de dominación, y construir otras, basadas en un nuevo modelo, paritario, participativo y solidario, se hace imprescindible, pues, deconstruir los mitos y tabúes existentes en nuestra sociedad acerca de lo que significa ser varón o mujer, así como las correspondientes actitudes corporales, emocionales, sexuales y mentales, proporcionando nuevas experiencias que contribuyan a construir nuevas relaciones entre los humanos.” (Altable, 2000: 52).

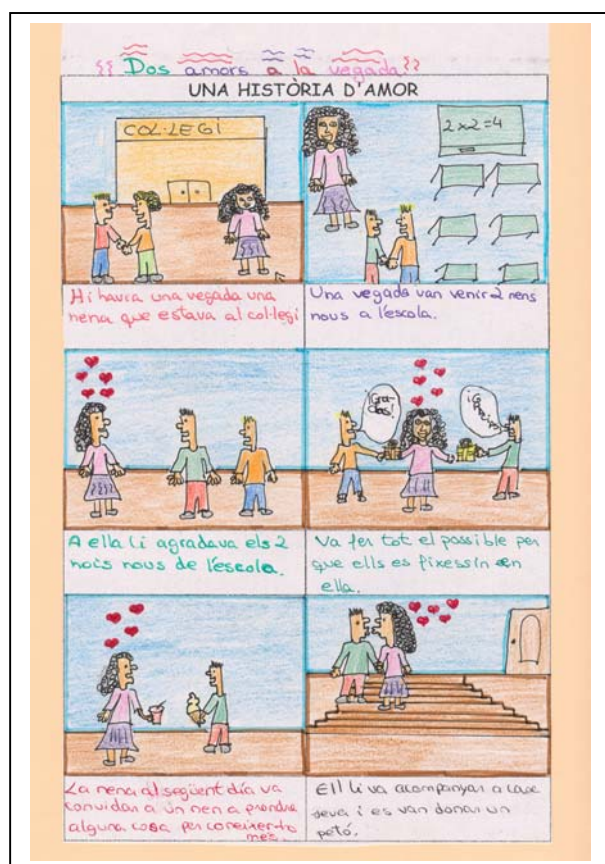
6. 6. 4. Anàlisi de les històries d'amor produïdes per l'alumnat

S'ofereix a continuació un resum de les diferents històries:

6. 6. 4. 1. Resum dels relats

Dos amors a la vegada (noia)

A una noia li agraden dos nois que han arribat nous a la classe. Els fa regals perquè es fixin en ella. Per saber qui li agrada més, els convida "a prendre alguna cosa per conèixer-los més". A tots dos els fa petons i finalment, "Va triar el que més li va agradar". El noi que ella rebutja, troba parella i acaben sortint junts tots quatre.



Dos enamorats al bosc (noia)

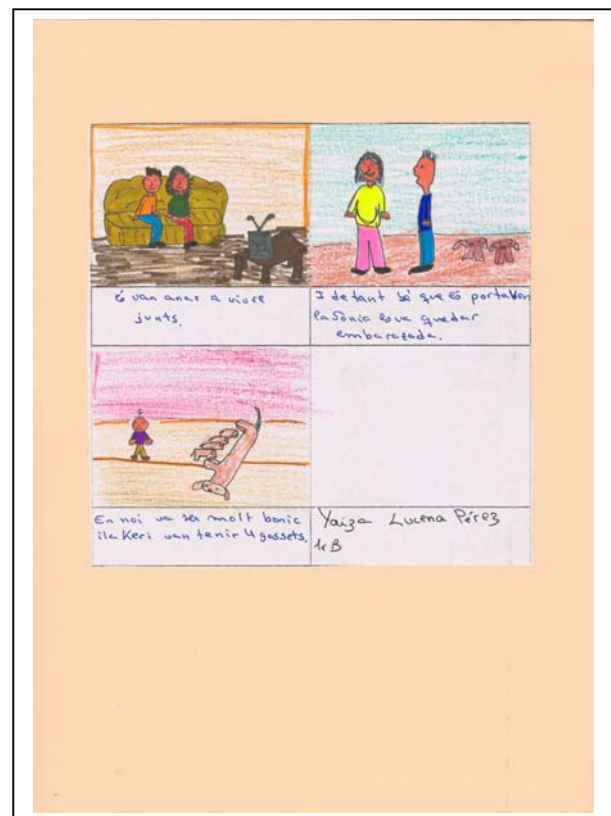
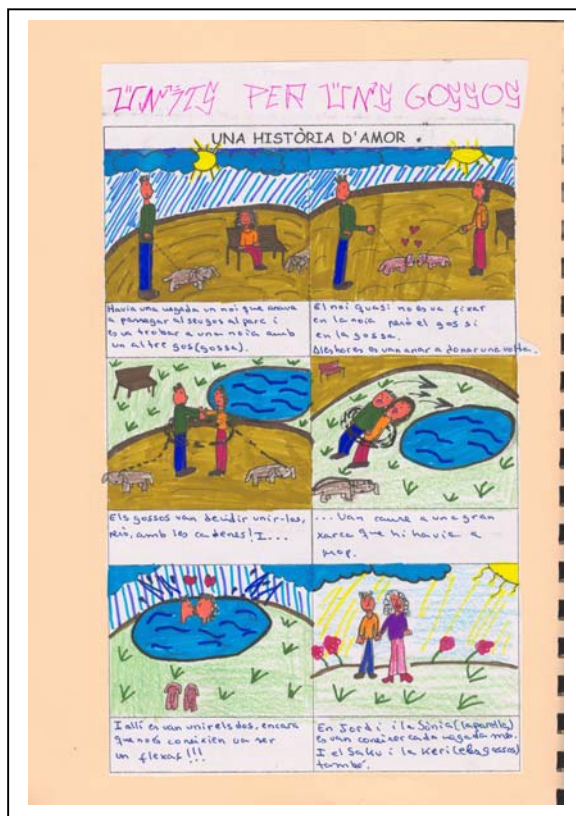
Una mena de conte en el qual hi ha un cert ingredient màgic, materialitzat en el bosc on es troben un noi i una noia perduts, els quals passen la nit junts en una casa deshabitada i, poc després, se'n van a viure plegats ja que, casualment, les seves cases eren a prop l'una de l'altra. No hi ha sexe, només la necessitat de trobar algú amb qui viure. [El fet que l'autora de la història patís una situació de desatenció per part de la seva família potser ens ajuda a entendre la necessitat d'escapar i provar de fer la seva pròpia vida sentimental.]

L'amor a primera vista (noia)

Història realista: hi ha un grup de nois, una discoteca, alcohol... Es destaca en aquesta història el fet que, tot i que resulta tradicional que sigui el noi qui demana per ballar, per sortir i qui convida a les consumicions, la noia té una actitud activa pel que fa al sexe, reflectida en el fet que el noi no li agrada, però igualment vol "rotllo". "La Lola dijo que no, porque no le gustaba, que solo [quería] rollo", "I él la besó". L'autora, emigrant de República Dominicana, representa un col·lectiu on el sexe és present molt més d'hora que en la nostra cultura.

Units per uns gossos (noia)

L'atzar, la màgia i l'harmonia predominen en aquesta història. Un noi i una noia es coneixen pel fet que les cadenes dels seus gossos els lliguen per casualitat. Les seves vides i les dels seus gossos resten unides. "I de tan bé que es portaven la Sònia es va quedar embarassada. El noi [el fill] va ser molt bonic i la Keri [la gossa] va tenir 4 gossos".



Quan t'agraden dues noies (noi)

Un noi que té xicoteta es fixa en una altra noia, aquesta última rossa (és casualitat o hi intervé l'estereotip de “dona rossa igual a dona maca, atractiva, desitjable”?). Per saber quina era “la de veritat” demana un petó a cadascuna i, d'aquesta forma, arriba a saber amb quina se “li posa la pell de gallina”, que és la forma de distingir “la de veritat”. Va tallar amb l'altra noia, la Laia: “La Laia tampoc l'estimava”. Sembla que, en aquest cas, també hi ha preocupació pels sentiments de la noia. Crida l'atenció, igualment, en aquesta història, com l'atracció “a primera vista” és determinant i s'identifica clarament amb l'amor veritable.

Amor a primera vista (noia)

En aquest cas, la noia es fixa en el noi i espera que aquest prengui la iniciativa, tornant al mateix lloc: “Al dia següent la nena esperava asseguda a un banc més o menys per on es van trobar [la primera vegada] per parlar amb ell”. És el noi qui pren la iniciativa de parlar, de demanar-li a la noia si vol sortir amb ell... La resta de la història és molt convencional: surten junts, es prometen i, finalment, es casen “als 21 anys”.

La chica aburrida (noia)

Una noia bonica, però “aburrida”, és salvada per un noi ros i maco que es fixa en ella. Li diu “que era muy bonita” i, a partir d'aquest fet, canvia la vida de la noia. Ja no se sent avorrida. Sembla que la noia esperava que algú la descobrís i la valorés, i això la fa feliç. La història resulta romàntica i tradicional: “noia a l'espera del príncep blau”; però hi apareixen, també, mostres d'iniciativa per part de la noia: “Al día siguiente, ella no dejaba de pensar en él y decidió llamarlo para conversar en un parque. Él le llevó un ramo de rosas y le dijo que si quería ser su novia y ella no dudó en aceptar”.

Dos nois enamorats (noia)

Només el títol ens indica que el noi i la noia estan molt enamorats. La seqüència de fets és que s'avorreixen, mengen a un *McDonalds* i fan el coit sense preservatiu. La noia és l'única que es mostra preocupada per aquest fet i pensa “Què em passarà?” i “Uns mesos després, la noia ha tingut un fill”. Apareix la noia sola en una vinyeta amb la criatura, aquesta sembla ser la representació que es fa la noia sobre tenir cura de les criatures.

Potser l'al·lusió a l'amor del títol és una forma d'explicar i justificar el sexe.

Sense títol (noia)

En aquesta història, el noi i la noia es coneixen a través d'Internet, en un *chat*. Decideixen trobar-se a iniciativa del noi. Quan fan un passeig, el noi “es decideix” i li fa un petó, i

“acaben enamorats”. En aquesta història és el noi qui proposa, qui es decideix i, fruit de les seves iniciatives, “acaben enamorats”.

El matrimoni de la prehistòria (noi)

És una història convencional relatada en el marc d'un altre temps, “la prehistòria”. L'home arrossega llenya, caça i rosteix la peça de carn. La dona pregunta “t'ajudo, amor meu?” i l'home li contesta que no cal, perquè “no pesa molt” i afegeix, “ràpid, posa el foc”. La divisió de papers és, sorprenentment, actual. La dona diu -quan l'home li proposa fer l'amor- “vale, a veure si ja tenim fills que és el meu somni.” Alguns aspectes que contrasten amb aquesta visió tradicional són: l'home rosteix la carn, la dona està a sobre de l'home fent el coit i l'home agafa la criatura en braços en el moment del naixement.

Els carros de la sort (noi)

L'atzar és qui mou les peces. El noi xoca al supermercat amb el carro de la noia, li demana perdó i, alhora, la convida a sopar. El noi li demana que es casi amb ell, amb anell i tot. Es van casar i van ser feliços.

Quan s'enamora a primera vista (noi)

Un noi s'enamora a primera vista, posteriorment la noia es fixa en ell, es casen, fan l'amor i, al cap de nou mesos, tenen un fill i una filla.

Sense títol (noi)

Un noi salva d'una violació una noia molt maca (“*todas las personas la querían*”, sembla que vol dir que la desitjaven) quan aquesta sortia de ballar d'una discoteca. La noia s'enamora d'ell. El noi sol·licita la seva mà, però el pare li demana diners per provar que pot “*cuidar*” la seva filla. Per aconseguir els diners, s'ha de barallar amb un noi molt forçut. Quan torna, el pare de la noia li diu que havia estat una prova i que es poden casar. Aquesta història conté elements molt tradicionals. La noia és víctima i passa de ser propietat del pare a pertànyer al noi. Els valors del noi estan associats amb la valentia, la força, i també en la perseverança.

El caffè (noia)

Un noi s'adreça a una noia en un cafè i li demana per seure. La casualitat fa que sigui la seva nova veïna. Surten a passejar i “es van adonar que s'estimen i es van fer un petó”. Després de molt temps de sortir junts, el noi “li va *pedir* matrimoni” i la noia va acceptar. Es van casar i van tenir fills.

Amor en el camino (noi)

Una parella s'estima, surten junts i van a ballar. Un dia van a un hotel i fan l'amor. El noi demana la mà de la noia, però el pare de la noia "le ignora". Quan la noia explica al seu pare que han tingut relacions sexuals, el pare es mor d'un infart i la noia es pot casar amb el noi. Tenen dues criatures.

Tot i que la història és molt simple, l'expressió de sentiments és de la noia, la sorpresa per l'embaràs, del noi.

Sense títol (noi)

Història molt simple on un noi i una noia es coneixen, ell la convida a sopar a casa seva i després li demana matrimoni: "Vols casar-te amb mi?", i ella contesta il·lusionada "Vols de veritat? Doncs, sí". En canvi, és la noia qui manifesta els sentiments: "T'estimo molt!" ; "Jo també"- contesta ell. Quan la noia li diu que està embarassada és ell qui manifesta sorpresa en dir: "De veritat?, no puc creure't!".

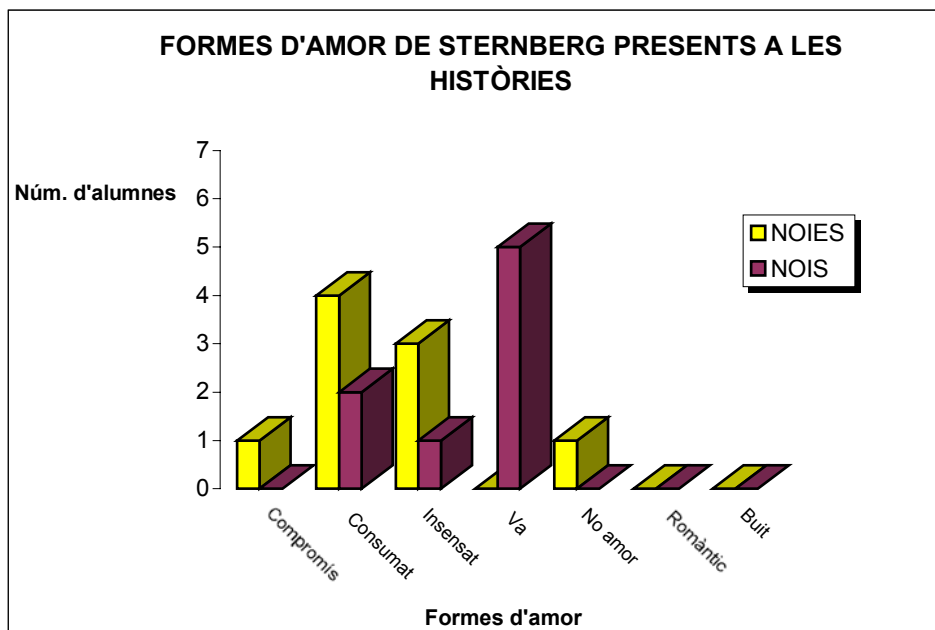
La decisión (noi)

Un noi no acaba de saber com dir a una noia que surti amb ell. Finalment, tot prenent un gelat li ho demana i la noia respon que sí. Després de dues setmanes tenen "relacions sexuals". Un any més tard es casen, fan el viatge de nuvis i al cap de nou mesos tenen un fill.

6. 6. 4. 2. Els models i les formes d'amor presents en els relats

Seguint els plantejaments de Sternberg, classifiquem i comptabilitzem els relats d'amor. Observem (veure gràfic adjunt) que la forma més freqüent d'amor entre les noies és *l'amor consumat* (combina passió, intimitat i compromís), seguida de *l'amor insensat* (combina passió i compromís); menys representatives resulten les formes d'*amor compromís* i *el no amor*. En canvi, els nois destaquen en la forma d'*amor va* (combina passió i decisió-compromís), seguit de *l'amor consumat* i, en menor mesura, *l'amor insensat*.

Amb aquestes dades que, evidentment, no podem extrapolar a altres situacions, podem concloure que, en les seves projeccions, les noies tenen un ventall d'opcions més ampli que no pas els nois. Les seves preferències es mouen entre *l'amor consumat* i *l'amor insensat*, essent palesa l'absència d'*amor va* en els seus relats, mentre que en el cas dels nois predomina aquesta última forma.



6. 6. 4. 3. Una altra forma de mirar els relats

S'ofereix, a continuació, una última mirada sobre les històries, tenint en compte alguns elements de les relacions interpersonals com són: quin sexe pren la iniciativa en la relació o les manifestacions de la sexualitat i la seva relació amb la reproducció.

Tal com es veu en la taula adjunta, un 53% de les històries són de noies, mentre que els nois representen el 47% restant. Els relats relacionen explícitament amor i sexe en un 35% dels casos, amb igualtat entre nois i noies; sexe i embaràs o criatures en un 47%, essent majoritaris els nois, els quals representen un 29%; sexe sense amor un noi i una noia. L'amor a primera vista, o "fletxàs", representa el 35% del casos, en els quals predominen els nois amb un 23%. Per al matrimoni, el qual representa un 53% del total, només comptem amb un 17% de noies, mentre que les dues històries de convivència que es manifesten provenen de noies. Prendre la iniciativa en les relacions és adjudicat en un 59% dels casos als nois (dels quals, un 23% són nois i un 35% són noies) i només en un 12% es concedeix a les noies i en un únic cas és conjunta. Els models de prínceps blaus estan presents en dos casos: un noi i una noia.

TÍTOL DE LES HISTÒRIES D'AMOR	CATEGORIES ANALITZADES															
	AUTORIA		SEXE /REPRODUCCIÓ				ORIENTACIÓ		RELACIÓ				PODER		INICIATIVA	
	NOIA	NOI	SEXEAMB AMOR	SEXE SENSE AMOR	EMBARÀS/FILLS	PETONS	HETEROSEXUAL	HOMOSEXUAL	FESTEIG	"FLECHAZO"	MATRIMONI	CONVIVÈNCIA	PARE/NUVI	PROVES/DIFIC.	NOI	NOIA
1-Dos enamorats al bosc	X						X					X				X
2-L'amor a primera vista	X			X		X	X								X	
3-Units per uns gossos	X		X		X		X		X			X				
4-Dos amors a la vegada	X					X	X		X	X						X
5-Quan t'agraden dos noies		X					X		X	X					X	
6-Amor a primera vista	X						X		X	X	X				X	
7-La chica aburrida	X		X		X		X		X	X	X				X	X
8-Dos nois molt enamorats	X		X				X									
9-Sense títol I	X					X	X								X	
10-El matrimoni de la prehistòria		X	X		X		X				X				X	
11-Els carros de la sort		X					X			X	X					
12-Quan s'enamora a primera vista		X	X		X		X			X	X					
13-Sense títol II		X					X			X	X		X	X	X	
14- El caffè	X				X	X	X		X		X				X	
15-Amor en el camino		X	X		X		X		X				X	X		
16-Sense títol III		X			X		X				X				X	
17-La decisión		X		X	X		X		X		X				X	

Un dels aspectes a considerar és l'absència d'històries en les quals l'orientació sexual dels personatges protagonistes sigui homosexual¹-tot i que aquest aspecte és esperable-; un altre és la manca d'iniciativa en l'inici de les relacions per part de les noies. Sembla que les noies concedeixen als nois més poder o criteri en l'inici de les relacions; una altra interpretació possible és que les noies es representen elles mateixes com a objecte de desig, mentre que els nois serien subjectes que se senten cridats a triar. Per contra, els nois en cap cas concedeixen a les noies la possibilitat de triar parella, d'assumir la iniciativa en les relacions o de prendre decisions respecte a com continuar el vincle amorós. Per altra part, el sexe continua tenint com a referent prioritari la reproducció; la reproducció -l'embaràs o tenir criatures- predomina sobre altres finalitats de la sexualitat, com el plaer, i amb una freqüència molt més elevada que altres manifestacions com els petons o el coit. Només en dos casos es practica el sexe sense fer al·lusió a l'amor (en un cas especificant la manca d'ell) i el vincle entre sexe i amor és igual de rellevant per tots dos sexes.

L'oposició per part dels pares al matrimoni només apareix en el cas de dos nois immigrants. L'un procedent de l'Equador i l'altre del Pakistan. Potser siguin elements incorporats del seu univers cultural o responguin a la percepció que poden ser rebutjats com a parella per la família de la noia a causa de la seva condició d'immigrants.

En general, les històries són molt lineals, estan mancades de nus, hi ha una primera part de coneixement, fortuït o no i, de seguida, un desenllàs feliç. No hi ha cap història que tingui un final de ruptura o d'infelicitat. Els únics conflictes que es plantegen són els assenyalats anteriorment, de l'oposició paterna i del dubte d'elecció entre dues persones.

Els elements de reflexió que plantegen aquestes històries ens porten a considerar la relació amorosa com un eix educatiu de primer ordre si volem qüestionar i subvertir els models de relació que actualment emmarquen les relacions entre les persones, en un sentit més democràtic i lliure de prejudicis sexistes, racistes i homòfobs.

¹ És aquest un aspecte que convé compartir amb l'alumnat, ja que pot ser un element de reflexió col·lectiva i, també, de treball alternatiu. Fa uns quants anys, quan abordava el concepte d'orientació del desig sexual, i després de presentar a la classe un conte publicat pel col·lectiu Lambda (*La Mariona viu amb l'Eric i en Marti*), l'alumnat va elaborar històries en les quals els personatges protagonistes sentien atracció per persones del seu mateix sexe. L'activitat va presentar nombroses oportunitats per a comentar diferents aspectes i desmitificar els estereotips que sovint es verteixen sobre aquesta forma de relació sexual i les persones que la practiquen.

6. 7. Descripció del taller amb les famílies

6. 7. 1. Programació de la Sessió I

Objectius del taller

- Facilitar canals de comunicació entre el centre i les famílies en la temàtica de l'educació sexual.
- Afavorir la comunicació entre les famílies i els fills i filles.

Amb el taller es pretén proporcionar un espai per a la reflexió conjunta sobre un aspecte que generalment preocupa les famílies, però que moltes vegades no saben com abordar. El taller es planteja esbrinar les inquietuds i neguits de mares i pares, les dels seus fills i les seves filles, i intentar proporcionar respostes.

Activitats previstes

Presentació de les persones presents en una roda col·lectiva

Temps: cinc minuts

Formar grups de dues persones i presentar-se mútuament: país d'origen, nombre de fills o filles, si algú o alguna està a l'institut, en quin curs, per què ha vingut al taller, què n'espera, etc..

Després es fusionen els grups de dos en dos i cada persona presenta la seva companya. Progressivament, els grups es van ampliant, fusionant-ne dos, tres, etc..., fins arribar a la presentació final, en la qual cada persona es presentarà a ella mateixa. Depenent de la composició del grup, es poden fer servir papers o etiquetes per posar els noms i tenir-los a la vista.

Formulació dels objectius del taller per grups

Temps previst: trenta minuts

- Per què i per a què educació sexual?
- És convenient una educació sexual, a quina edat?
- On s'ha de rebre educació sexual?
- Quin paper ha de jugar l'escola?
- Quin paper ha de jugar la família?
- Com educa l'escola?
- Com educa la família?

Idees a tenir en compte en la posada en comú:

- ✓ Som éssers sexuals des que naixem; la nostra sexualitat va canviant però està present i es manifesta de forma diferent depenent de l'entorn social i cultural.
- ✓ S'educa de moltes formes: amb l'exemple, els silencis, les coses que es parlen i les que es callen, les quals són tabú... Hi ha d'haver complementaritat entre família i escola.
- ✓ L'exemple i la conversa són les millors formes. Altres formes poden ser els llibres, les pel·lícules, les visites a pàgines d'Internet..., però res no pot suplir el diàleg.
- ✓ Si vosaltres i nosaltres no eduquem ho fan les amigues i amics, els mitjans de comunicació, les revistes. No podem eludir la nostra responsabilitat, ja que la joventut viu immersa en un món erotitzat on missatges sobre determinades actituds cap al sexe estan a l'ordre del dia en els vídeos i pel·lícules, propaganda, Internet...
- ✓ Hem d'acceptar que les i els adolescents són persones amb drets sexuals. No reconèixer això no condueix a res més que a la separació i trencament de la confiança i a la seva desprotecció.
- ✓ No és cert que l'educació sexual sigui contraproductiu o inciti a l'activitat sexual primerenca. S'ha demostrat que major informació i formació en aquesta temàtica prepara, responsabilitza i protegeix d'abusos.
- ✓ La joventut, com la resta de la gent, no aprèn per sermons, sinó per mitjà d'activitats d'anàlisi de les seves idees i actituds i posant-les en contrast amb altres de diferents.
- ✓ No podem evitar que les nostres filles i fills creixin i experimentin en la vida. La nostra responsabilitat és que ho facin el més informats i formats possible perquè puguin exercir la seva sexualitat de forma satisfactòria.

El meu desig secret

Temps previst: trenta minuts

La dinamitzadora demanarà al grup que guardin un minut de silenci i que reflexionin sobre els següents aspectes:

- En quin moment de la teva vida has necessitat orientació o t'hagués agradat tenir més informació o conèixer més aspectes sobre el teu cos o la sexualitat?
- Quins temes voldries comentar en el taller?

Posada en comú en grups de quatre persones i, posteriorment, en gran grup.

Fer el buidatge de les qüestions plantejades i contestar una última pregunta.

Posteriorment, proposar les nostres, a les quals s'hauran d'afegir les d'aquells que no siguin presents i el grup consideri importants.

6. 7. 2. Sessió I

Assistència

Van assistir-hi dotze mares i un pare. Tres eren membres de l'associació AMPA de l'institut i la resta havien estat convocades per mitjà d'una invitació que es va cursar a cada família a través de l'alumnat.

- Sis mares eren d'alumnat de tercer d'ESO
- Tres mares i un pare d'alumnat de segon d'ESO
- Una mare de 1r de Batxillerat
- Cinc mares d'alumnat de primer d'ESO

Dues mares tenen alumnes en dos cursos. És per això que en la suma total surten dues persones més.

Tot i que es va fer seguint un model que requeria la seva comptabilització posterior, no hi ha constància que s'hagin recollit a les aules ni que l'alumnat l'hagi lliurada a casa. Per tant, la convocatòria es pot considerar un petit èxit.

Respecte de la procedència de les famílies, només una mare és originària de la República Dominicana; la resta és d'origen espanyol.

Desenvolupament de la sessió

La sessió es va desenvolupar tal com estava programada, amb lleugeres variacions.

Presentació

La presentació es va fer tal com estava prevista i va servir per trencar el gel entre la gent assistent.

Vivències de les mares quan elles eren joves

El resum de les vivències i dels comentaris dels grups van ser els següents:

La totalitat de la gent assistent no va rebre cap tipus d'educació sexual, ni a l'escola ni a la família. Gran part de la gent assistent té experiències molt negadores de la sexualitat procedents de l'entorn familiar, com les que apuntem a continuació:

En el cas de la gent més gran (al voltant dels seixanta anys)

- ✓ No parlar mai de la regla ni referir-se a ella.
- ✓ No parlar mai dels embarassos.
- ✓ No fer mai preguntes sobre temes sexuals.

Entre la gent més jove no hi van haver grans variacions, ja que la majoria mai no havia parlat a casa seva de cap experiència o vivència entorn de la sexualitat. Només una mare jove comenta que ella sí que en parlava amb la seva mare, amb qui tenia una comunicació molt fluida.

Moments en els quals van trobar a faltar informació

- ✓ Quan van tenir la primera regla, cap als tretze anys.
- ✓ Quan van començar a sortir amb les seves parelles.
- ✓ La informació la van rebre dels seus amics i, en alguns casos, dels seus pares.

Temes proposats

Com poder abordar el tema per parlar amb els seus fills. No saben com enfocar-ho.

Els canvis a la adolescència i els ritmes diferents entre nois i noies.

Els sentiments en les relacions.

Les fonts d'informació sobre la sexualitat.

L'homosexualitat.

Dificultats manifestades

La major part de les mares presents plantegen que tenen dificultats per parlar amb els seus fills i les seves filles. Una mare comenta que al seu marit no li va agradar gens quan la seva filla va anar a visitar el CAP i va venir parlant dels preservatius, però que a ella li sembla bé que es facin aquestes coses a l'institut, ja que ella no té cap experiència i no sap com fer-ho. Una mare comenta: "Jo voldria parlar amb els meus fills, però quan es presenta l'ocasió no sé com fer-ho. Per exemple, si estem veiem una pel·lícula i surt una escena de sexe, no sé on ficar-me. Sé que podria aprofitar el moment, però em moro de vergonya, no puc."

Cloenda de la reunió

Es tanca la primera reunió recollint algunes de les idees primeres i parlant dels tòpics sobre la conveniència o inconveniència d'una educació sexual amb el jovent. Concloem parlant de la necessitat de trencar el cercle comunicatiu familiar, encara que som conscients que no és una tasca fàcil. Les mares demanen orientacions concretes per iniciar l'intercanvi amb els seus fills. Es fixa la propera reunió.

Comentaris informals:

En acabar la reunió tinc l'oportunitat de parlar informalment amb algunes mares de nois a la sortida. Expressen la seva preocupació perquè les noies joves vagin vestides de forma provocativa i tinguin conductes amb molta iniciativa, conductes que havien observat sobretot en les noies immigrants llatinoamericanes. Consideren que no han de venir vestides d'aquesta forma a l'institut perquè "distreuen" els nois dels estudis. A més, una mare manifesta la seva preocupació envers el seu fill perquè "no l'agafi una d'aquestes". D'alguna manera hi ha una concepció tradicional del noi "innocent" que pot ser seduït per una noia "espavilada". També es van fer comentaris en la línia "després volen que no els hi fiquin mà". Vaig intentar parlar d'alguns aspectes positius que hi veia en l'acte de portar robes atrevides: el fet de viure el cos positivament, cosa de la qual no vam gaudir nosaltres. Però la seva insistència feia referència al fet que l'institut no era el lloc per venir vestides d'aquesta forma.

Aquesta xerrada m'ha suggerit un seguit de temes que es poden considerar per debatre, encara que no sé si tindrem temps d'incorporar-los enguany.

- ✓ Viure el cos positivament.
- ✓ Diferents formes de vestir, diferents cultures.
- ✓ El respecte al cos de les altres persones, independentment de com vagin vestides.

6. 7. 3. Programació de la sessió II

Objectius

- Intercanviar entre les famílies les diferents concepcions sobre la sexualitat.
- Arribar a incloure les diferents dimensions del fet sexual: eròtica, afectiva o relacional, i reproductiva.
- Formular desitjos comunicatius respecte als seus fills i filles i establir intercanvis amb altres famílies.
- Facilitar a les persones assistents l'expressió de les seves pors i les seves inquietuds.

Activitats previstes

Primera part

Les mares i pares, en petit grup, intentaran definir què és per a elles i ells la sexualitat.

Explicitar aquelles qüestions que els agradaria comunicar a la seva canalla.

Posada en comú dels grups. Arribar a una definició conjunta que contempli totes les dimensions de la sexualitat. S'intentarà incorporar les aportacions dels diferents grups.

Definirem la sexualitat com una dimensió humana que ens permet la relació íntima i plaent amb nosaltres i amb altres persones, per mitjà de carícies, intercanvi d'emocions, sentiments, i que permet, quan es vol, també, la reproducció de l'espècie. Contràriament al que es diu sovint, no és una funció "natural" sinó que està molt condicionada per la societat i el temps en el qual es viu. Podem parlar, llavors, de "sexualitats" en plural, potser de tantes com persones hi ha al món.

Igualment, es farà el buidatge dels desitjos comunicatius que hi hagi en cada família respecte de les seves filles i els seus fills.

Segona part

- Xerrada –debat: "Família i sexualitat adolescent"
- Visionat del vídeo *De buen rollo. Identitat Individual i coeducació*.

Sexualitat. Sexisme i joves (sense data), elaborat per Joves per la Igualtat i la Solidaritat, de L'Hospitalet.

Sessió II

Assisteixen a la reunió vuit mares.

Primera part:

Es formen dos grups de discussió en els quals han de intentar donar resposta a les següents qüestions:

- ✓ Què és per vosaltres la sexualitat?
- ✓ Quines qüestions voldríeu comunicar als vostre fills i les vostres filles sobre la sexualitat?

Resum de les respostes dels dos grups

Concepte de sexualitat:

Grup A

“Conocimiento del propio sexo y del sexo contrario.”

“Confianza entre la pareja.”

“Disfrutar de la relación sexual.”

“Respetarse.”

Grup B

“Necesidad del cuerpo.”

“Forma de comunicarte.”

Comentaris:

Escric les aportacions dels grups a la pissarra i establim un debat en el qual parlem de la necessitat de presentar la sexualitat des del plaer, com una necessitat de relació i de comunicació en la qual la confiança i el respecte mutu són necessaris. Presento l'aproximació al concepte de sexualitat assenyalat anteriorment i reprenem el treball en grup.

Què voldríem comunicar als nostres fills i filles

Grup A

“Que hagan el amor con cabeza, con respeto.”

“Que no lo hagan por obligación, sino por respeto.”

“Que lo hagan con prevención.”

Grup B

“Que en el momento que tengan una relación, que estén seguros.”

“Hablar de los medios de prevención, dudas.”

“Explicarles cómo todo lo que sale en los medios de comunicación no es verdad.”

Comentaris

El respecte i la reflexió sobre les relacions són els elements que es volen que els i les joves tinguin més presents en les seves relacions.

Constatem que una part important de les preocupacions estan relacionades amb la prevenció per tal d'evitar embarassos no desitjats i contagi de malalties.

Constatem l'absència de comunicació respecte al coneixement del seu cos i de les formes de sentir plaer.

No es menciona la masturbació, que ja havíem comentat que era una activitat molt freqüent entre el jovent i que, de vegades, podia provocar neguit.

La preocupació que es fa més manifesta és com dur a terme les converses, com iniciar la comunicació, ja que gran part de les mares no han tingut aquesta experiència en les seves famílies d'origen i senten molta vergonya a l'hora d'abordar aquests temes.

Xerrada

Tot seguit començo la meva intervenció. Faig servir els textos elaborats en la fonamentació teòrica (Veure punt 2, Marc teòric), tant en l'apartat de la sexualitat com en el de l'adolescència, seguint aquest ordre:

- ✓ Canvis físics i psíquics en l'adolescència.
- ✓ Model dominant de sexualitat i model alternatiu.
- ✓ Les diferències per raó de sexe a nivell social i familiar.

Continuo la meva intervenció fent més incidència en la manera d'orientar la intervenció familiar i faig servir de guia el següent text:

La comunicació familiar: Què, com i quan

Seguint les recomanacions d'Eva Bach (2004), ens podem plantejar un seguit d'interrogants que resulten pertinents per facilitar la reflexió sobre la comunicació amb les filles i els fills:

- Quins aspectes em preocupen de la vida sexual de les meves filles i fills?

- Quins valors voldria transmetre?
- Quines dificultats tinc per portar a terme els meus objectius?
- Quines ajudes puc demanar? On?
- Quan és oportú oferir ajuda?

Com planificar la nostra intervenció? Com fer-ho per parlar?

Cal tenir present que les conductes més freqüents entre les i els adolescents són, per aquest ordre: les xerrades amb amistats sobre aspectes relacionats amb el sexe, la lectura de revistes, la masturbació, els petons, les carícies i, en últim terme, les relacions coitals, que estadísticament estant augmentant entre la població més jove, la de quinze anys.

Eva Bach (2004) fa un seguit de recomanacions a les mares i pares en el sentit que en les nostres interaccions amb el jovent no ens podem manifestar ni neutrals ni infal·libles: “*Tenim valors a defensar com són el respecte i la dignitat de totes les persones*”. També hem de considerar que existeixen tantes sexualitats com persones i totes tenen dret a voler que la seva opció sigui contemplada i respectada; cal, per tant, fomentar la tolerància envers les diferents opcions. Aquest model implica una relació on no hi ha lloc ni per a la imposició, ni per a la coacció, ni per a la violència.

A més, la igualtat entre els sexes implica que no pot haver-hi una vara diferent per mesurar allò que és permès a l'un i l'altre sexe. Tots dos, tant nois com noies, són subjectes de desig i tenen, per tant, dret a interrogar-se sobre aquest aspecte, a planificar, a prendre iniciatives i a equivocar-se.

Resulta difícil planificar la nostra intervenció sense revisar críticament quina és la relació que mantenim amb els nostres fills i les nostres filles. Recordem que l'estil de relació que resulta més convenient és aquell que té en compte les opinions i la realitat de les criatures i que contempla les seves necessitats. Cal fugir, per tant, d'un estil impositiu i normatiu i decantar-se per un model dialogant o democràtic.

Segons Eva Bach, hi ha un seguit d'aspectes que es poden tenir en compte per incidir i tractar de millorar les comunicacions amb la finalitat que siguin més interactives i menys discursives:

Quan?

Resulta interessant abordar molts d'aquest temes abans que es produeixin, però mai és tard per començar. Una bona pràctica seria aprofitar l'existència del taller o la trobada per començar a plantejar algunes qüestions.

El moment més interessant és quan ens formulin una pregunta, però de vegades, pel fet d'haver tallat aquesta iniciativa, les preguntes no es formulen mai. Convé, llavors, treure el tema a posta, a partir d'una notícia que hem escoltat o llegit, de la conversa amb una altra mare, del visionat d'una pel·lícula o vídeo, de la consulta d'un llibre, sobre un acudit, fent la crítica a un anunci sexista... Les oportunitats poden ser variades, només cal que ens ho proposem i que vencem la nostra por o la nostra vergonya inicial.

Com?

Manifestar els nostres problemes i les nostres mancances pot ser una bona forma d'apropament personal. No som infal·libles, però sí que som persones adultes i tenim una responsabilitat en aquest tema, que no volem obviar.

Aprofitar moments de comunicació informals -anant de compres, veient la televisió o una altra circumstància similar-, pot ser una bona forma de no crear barreres defensives, d'abordar els temes amb més naturalitat.

Es pot fer servir un llibre, un programa televisiu, una consulta a una pàgina d'Internet... però aquests ajuts no supliran mai la nostra implicació personal.

Hem de manifestar-nos sinceres i sincers, posant sobre la taula les nostre limitacions, les nostres pors, la nostra confiança. La informació ha de ser clara i intel·ligible i de la forma més natural possible. Es pot posposar una resposta per preguntar o documentar-nos, mai deixar-la sense contestar. Les informacions no han de ser exclusivament biològiques ni normatives. L'objectiu ha de ser que cada jove vagi construint el seu model i triï els valors que consideri més adients, nosaltres només hem d'acompanyar en aquest procés.

Igualment, cal tenir en compte el moment evolutiu que travessa l'infant, considerar les seves preocupacions, no oblidar els sentiments (por, vergonya, culpa, alegria...) que poden anar associats a les diferents temàtiques. Quanta més proximitat personal hi hagi al tema tractat, més implicació emotiva hi haurà. Les preguntes que es poden formular són: "Com et trobes?, com te sents?, sents vergonya?, et fa por?"

Convé sempre partir del que ja saben, del que han sentit a dir. Podem començar dient: "*Quines coses t'han explicat sobre...? Què saps de ...? Has sentit a parlar de ...? Què en penses de...? Heu parlat a classe de...?*" És una bona forma d'abordar els seus prejudicis, els seus mites i, partint d'aquesta realitat, fer la nostra intervenció, oferir el nostre punt de vista.

La mateixa autora també ens recorda que la millor forma d'encarar les converses i les respostes a les preguntes és ressaltant els aspectes positius; el que hi ha de saludable en la sexualitat i no els aspectes negatius i el que s'ha d'evitar.

Implicacions emocionals de les famílies

Parlar de sexualitat amb els fills i les filles ens implica personalment perquè suposa el reconeixement de la nostra pròpia sexualitat.

És també una forma de reconèixer que les nostres criatures ja han crescut, que poden tenir una vida independent de la nostra, que poden prendre decisions, que poden unir-se emocionalment amb altres persones.

Quan intentem preparar els nostres fills i filles per a futures relacions sexuals, Eva Bach aconsella que s'han de considerar les preguntes per aquest ordre: el què, per poder saber amb qui, i així conèixer com i quan.

Interrogar-se sobre "què", segons la mateixa autora implica reflexionar sobre diferents aspectes:

- ✓ Quina importància té per a mi la sexualitat?
- ✓ Quin paper té en la meua vida?
- ✓ Què n'espero d'ella?
- ✓ Quines necessitats espero i desitjo que cobreixi?

Fer previsions respecte a quines coses voldria tenir presents en les relacions sexuals obliga a fer una revisió dels aspectes que són necessaris, com el respecte, la protecció, l'estima, la valoració, la seguretat. Animar els i les joves a fer previsions té la virtut de reconèixer-los com a subjectes sexuals amb poder de decisió i previsió. No concedir-los aquesta possibilitat significa deixar-ho tot en mans de l'atzar, de les pressions del grup i de les modes.

Les respostes a aquestes preguntes i d'altres que es puguin formular poden ser molt diferents segons cada persona, només haurem de tenir en compte que les respostes siguin el més naturals possibles. El paper de les famílies i de l'escola serà el de fer-los recordar que els sentiments i el respecte han de ser sempre presents en les relacions.

Visionat d'un vídeo

Seguidament, es projecta el vídeo *De buen rollo. Identitat Individual i coeducació*.

El documental tracta la importància del rol de gènere en el desenvolupament afectiu i sexual. Tanmateix descriu el marc sociocultural en el qual les i els adolescents

construeixen el seu model de sexualitat. També proporciona elements per al reconeixement de la transmissió del sexisme en l'educació sexual. Ofereix, per mitjà de la gravació del desenvolupament de tallers amb alumnat, un ventall d'eines i recursos per incidir en una educació afectiva i sexual des d'un marc global, igualitari i no discriminatori.

6. 7. 5. Sessió III

A la tercera sessió es convida un grup de mares de l'Associació **AMPGIL** -Associació de Pares i Mares de Gais i Lesbianes-, ja que el tema havia despertat interès entre les mares assistents a les reunions.

El model de convocatòria que es va enviar a les famílies a través dels i les alumnes del centre va ser el següent:

Diversitat sexual i adolescència

XERRADA DEBAT

« Nosaltres els estimem. I vosaltres, els accepteu ? »

**A CÀRREC DE MEMBRES DE L'ASSOCIACIÓ DE PARES I MARES
DE GAIS I LESBIANES (AMPGIL)**

Dimecres, dia 2 de març

A les 6 de la tarda

Nom i signatura de la família: Pensem assistir-hi

SI NO

Desenvolupament de la sessió

Van assistir-hi dues mares, membres de l'Associació de Mares i Pares de Gais i Lesbianes (AMPGIL), per parlar de la seva associació i de com havien viscut com a mares l'homosexualitat dels seus fills. El testimoni va ser molt emotiu i molt exemplificador de les dificultats amb què sovint es troben els joves per poder acceptar i gaudir plenament de la seva sexualitat.

Hi van haver opinions oposades entre les mares presents: hi havia una mare que considerava que ja no hi havia cap problema amb el tema i que, socialment, ja era plenamet acceptat.

Es va manifestar que al centre, els insults i les actituds de rebuig, sobre tot en el cas dels nois, eren a l'ordre del dia i que aquestes actituds s'aprenien, no eren espontànies. També es va assenyalar la necessitat d'intervenir en aquest sentit des de les aules.

Es van posar exemples de casos en els quals els pares havien arribat a dir "En mi casa no quiero maricones" o "Prefiero un hijo muerto que maricón". Com s'aprenien aquestes actituds de la família, del grup d'iguals i de les imatges i els models dels llibres o del cinema. També es va comentar que l'absència de models amb els quals identificar-se podia afavorir que nois i noies amb orientació homosexual es trobessin desconcertats, la qual cosa podia fer augmentar les seves angoixes i inseguretats.

El testimoni de les dues mares, sobre com van reaccionar davant el coneixements de l'homosexualitat del seus fills i el procés que van seguir fins a la formació de l'associació, va ser de gran vàlua per afavorir un canvi d'actitud en el sentit del respecte a la diversitat.

Finalment es van remarcar algunes idees:

- ↳ La necessitat d'incidir en els valors de respecte a la diversitat en funció de l'orientació sexual de cada persona des de l'escola i des de les famílies.
- ↳ Com això era un procés i en aquests moments estem fent els primers passos.
- ↳ La necessitat d'oferir models i considerar les diferents opcions com a possibles.

Especialment a les classes d'educació sexual, cal incidir en les diferents opcions quan es posen exemples de parelles, en les històries o contes, en els conflictes a resoldre, per tal d'oferir models amb els quals el jovent es pugui identificar.

7. Valoració i continuïtat de l'experiència

El taller realitzat amb l'alumnat de quart de l'ESO es valora molt positivament com a complement de la visita al CAP i el taller sobre la SIDA, ja que comporta una implicació més activa del centre i un element de comunicació amb els agents externs, que veuen d'aquesta forma amplificada la seva actuació.

Respecte al taller de mares i pares, també es va considerar positiva la seva continuïtat, malgrat l'escassa resposta per part de les famílies, ja que el nucli inicial que es va a constituir pot ser un element dinamitzador per a la resta. La col·laboració amb l'Associació de Mares i Pares pot ser un element que ajudi a consolidar el treball amb les famílies. En aquest sentit, es preveu aprofitar les reunions inicials de curs per facilitar la connexió, ja que les notes enviades a través de l'alumnat no sempre arriben a mans de les famílies.

La valoració de l'experiència amb el primer cicle de l'ESO ha estat considerada com un element de reflexió, de formació i de reformulació de la programació i de les activitats d'aula.

Les reunions amb el professorat del departament ens han permès posar en comú els elements que aporten més dinamisme a les sessions d'aula i ens marquen els eixos de continuïtat de l'experiència. A més, també ens ha permès plantejar al departament de Ciències Experimentals una revisió de les programacions de Ciències Naturals de l'ESO per tal d'assegurar que al primer i al tercer curs s'incloguin els continguts d'educació sexual que assegurin una formació bàsica per tot l'alumnat d'aquesta etapa. Restava pendent una ampliació del pla d'acció tutorial del centre amb la finalitat d'encabir una part dels objectius de l'educació sexual en la programació de les tutories.

En la programació que es presenta en la segona part del treball estan continguts els elements que fonamenten la proposta pel primer cicle i que pretenen constituir una guia per a la seva implementació a les aules.

9. Reflexions finals i prospectiva

Quan al setembre de 2005 començava el meu treball, un fet va incidir en la seva orientació. Una alumna de l'institut, de quinze anys, es va quedar embarassada. Quan

les professores i professors comentàvem el fet, vam fer memòria de quants casos similars s'havien produït en els últims cursos. La xifra era important si teníem en compte exalumnes de l'ESO, es a dir, noies de setze i disset anys, que havien estat mares adolescents en els últims cursos. Vaig pensar que un treball com aquest no podia ser aliè a aquesta realitat ni podia deixar de banda aquest fet, tot i que no era l'eix fonamental que m'havia plantejat inicialment. Per aquest motiu, vaig programar dues actuacions en el centre que inicialment no tenia previstes: un taller adreçat a l'alumnat de quart de l'ESO i un altre adreçat a les famílies del centre.

He de confessar que un sentiment d'impotència em va envair quan la noia va decidir tirar endavant l'embaràs sense voler informar-se d'altres opcions que podia tenir al seu abast. La seva visió de l'avortament era molt truculenta i estava fortament influenciada per relats d'amigues i de persones adultes que equiparaven la interrupció de l'embaràs amb l'assassinat. Gràcies a la intervenció de la seva tutora es va aconseguir que continués escolaritzada una bona part del curs i que iniciés, després, una escolarització externa. Aquesta noia havia estat alumna del centre des de segon de l'ESO, quan va arribar a Catalunya procedent de la República Dominicana. No podia deixar de pensar que el centre no havia sabut oferir-li els mitjans adequats per encarar de forma menys lesiva per a ella l'exercici de la seva sexualitat.

Considero que sempre s'ha de respectar la voluntat de les adolescents respecte el seu cos, però també crec que una maternitat prematura tanca moltes portes i pot representar molts problemes per a les joves mares, socialment parlant. A més, no podem oblidar els riscos per a la salut de les noies que la medicina considera que comporten els embarassos en aquestes edats.

8. 1. Les limitacions de les famílies

Aquest succés m'ha fet pensar força sobre alguns aspectes que considero que la nostra societat no té resolts:

Les famílies no se senten capaces d'entaular un diàleg obert sobre la sexualitat amb les seves filles i fills, els sentiments de vergonya o la manca d'eines o formació solen ser els motius d'aquesta inhibició. Aquest fet no és exclusiu del nostre país, als països nòrdics, amb una llarga experiència en educació sexual a la xarxa d'ensenyament, els pares i les mares diuen sentir una mena de barrera o de límit que els impedeix parlar

obertament amb les seves filles i els seus fills de temes sexuals. Alguna gent estudiosa d'aquestes experiències, atribueix al tabú de l'incest l'existència d'aquesta limitació. Erik Centerwall (2000: 50-51) valora la trajectòria de l'educació sexual a Suècia des dels anys setanta i fa les següents reflexions a propòsit del tema :

“[...]En otras palabras, el tabú natural del incesto impone, en cierto modo, un límite al intercambio de intimidad sexual entre padres/madres e hijas/os. [...]. De modo que los padres y madres desempeñan un papel limitado en la educación sexual de sus hijos/as y no deben mostrarse demasiado indiscretos. Hay un límite a la intimidad, límite que la mayoría de padres percibe de manera instintiva.”²

Sigui per inhibició, per manca de formació o per la influència dels límits que imposa el tabú de l'incest, el cas és que aquesta manca d'intervenció de les famílies -que he pogut constatar en la meva experiència- fa encara més peremptòria l'actuació de l'escola i d'altres instàncies socials en l'educació de la sexualitat infantil i juvenil.

8. 2. Calen programes de suport a les mares adolescents

Malgrat tot, els programes d'educació sexual no són més que una mesura preventiva que no pot evitar la decisió d'algunes noies de ser mares a una edat primerenca. Així, és un fet conegut que no totes les cultures encaren el problema de la mateixa forma. Cada vegada són més el casos de mares adolescents, degut sobretot a la població immigrada amb altres visions sobre el tema. Mentre en el nostre país la maternitat s'endarrereix cada vegada més, en altres països amb menys recursos, la maternitat és considerada una de les opcions de més prestigi i realització personal per a una dona i l'edat que es considera convenient és la que, a la nostra cultura, anomenem adolescència.

A més de la informació i la formació sexual, existeixen altres condicionants socials o personals que poden influir en aquesta elecció de maternitat prematura, que afecten igualment a joves autòctones i immigrants i que resten fora de la nostra possibilitat d'influència, com són, per exemple, el desig de tenir independència, el d'engegar un projecte personal, el de disposar d'un entorn afectiu propi i segur quan la situació familiar no ho garanteix...; és previsible que aquesta situació persisteixi malgrat els

² CENTERWALL, Erik (2000). *El amor en la adolescencia. Hablando de sexualidad y de relaciones personales en la escuela*. Barcelona: Serbal.

esforços socials que es puguin dur a terme, i que les accions educatives no podran evitar que es continuïn produint.

Cal, per tant, tenir previst un pla de suport i de seguiment de les joves mares, que pugui ajudar-les a sortir endavant personalment, socialment i econòmicament parlant, que garanteixi que puguin exercir amb èxit la seva maternitat.

8. 3. Sobre la urgència de l'educació sexual

Els centres d'ensenyament no fan actualment aquesta tasca més que en comptades ocasions, i quan la fan o bé és puntual -com és el cas d'alguna sessió de tutoria- o no està adreçada a tot l'alumnat ja que la part del currículum on sovint s'encabeixen aquestes temàtiques és en la corresponent als crèdits variables i aquesta oferta no arriba a tothom. En moltes ocasions, les actuacions es fan massa tard, com per exemple les visites als Centres d'Atenció Primària o els tallers sobre la prevenció de la SIDA que es realitzen a quart de l'ESO. Sovint ens trobem amb el problema abans d'haver pogut actuar.

Cal implementar l'educació sexual als centres d'ensenyament des de l'escola infantil i primària, incorporant-la als programes d'educació emocional. La identificació de la sexualitat humana com quelcom que ens acompanya al llarg de la nostra vida, suposa el reconeixement dels drets sexuals de la infància i el jovent, entre els quals hi ha el de rebre una formació integral que contempli el dret a estimar, el de gaudir i tenir cura del propi cos i el de reconèixer i estimar el de l'altre. Una aposta ferma en aquest sentit, suposa trencar amb moltes inèrcies, dedicar esforços a la formació del professorat i trobar els espais adients per portar a terme els programes. No pot ser que una necessitat com aquesta resti sotmesa a la voluntarietat o al voluntarisme d'alguns centres.

Com encabir aquests programes a les aules?

Hi ha una tendència fortament consolidada en els centres a considerar la tutoria o els crèdits variables com a l'únic espai adequat per incorporar programes d'aquest tipus; sembla com si la resta d'àrees no poguessin incidir en aquests temes. Però la realitat ens mostra que no són suficients aquests àmbits d'actuació. És possible, també, tractar determinats temes, com per exemple les concepcions amoroses, els models d'atracció, l'orientació del desig sexual, les emocions, les relacions, des de les àrees

de Llengua, de Ciències Socials, de Ciències Naturals o de Filosofia, per posar alguns exemples.

Tal com he assenyalat en les sessions de treball amb l'alumnat, cal considerar una metodologia que possibiliti la participació, la reflexió i el contrast d'opinions a l'aula i fugir d'una actitud alliçonadora, que no contribuiria a res més que a generar rebuig i incredulitat. Partir de les idees presents a l'aula i, per mitjà del diàleg, avançar en la formulació d'idees consensuades, possibilita exercitar la raó dialògica, element imprescindible per a la construcció de subjectivitats respectuoses amb elles mateixes i les altres persones. El treball en petits grups i les posades en comú, s'han mostrat eines molt potents que faciliten l'expressió i el contrast d'idees.

Un aspecte que he pogut comprovar en la meua experiència és que els treballs d'aula de caire més vivencial i participatiu afavoreixen l'expressió de sentiments, el coneixement i l'acceptació mútua i generen un clima d'aula que millora sensiblement les relacions entre l'alumnat i les d'aquest amb el professorat, especialment quan les professores ens hem implicat en les activitats.

El respecte per les persones s'ha d'estendre a la consideració de les diferents cultures i subcultures presents a l'aula. És aquesta una qüestió que no sempre resulta fàcil de portar a terme ja que, en determinades ocasions, aquestes diferències culturals poden contenir elements discriminatoris per a les dones o per a la llibertat sexual. Cal partir sempre de la consideració que la crítica no ha de comportar desdeny ni menyspreu d'altres punts de vista o tradicions. Només cal recordar la nostra història recent o considerar la nostra situació actual, que encara és lluny d'haver aconseguit socialment les quotes de respecte i d'igualtat necessàries.

Finalment, un aspecte que vull ressaltar és la necessitat d'incidir en les concepcions amoroses de l'alumnat. L'ideal d'amor romàntic, l'enamorament a primera vista, o els models d'atracció presents entre les noies i els nois, estan fortament influenciats pels estereotips de gènere i contenen sovint elements que perpetuen alguns dels papers que tradicionalment s'han atribuït a dones i homes en l'amor i el sexe. Ajudar a trencar aquests models jeràrquics que generen malentesos, falses expectatives i patiment, tant entre les noies com entre els nois, constitueix un element cabdal de l'educació afectiva.

8. 4. Les noies, subjectes de desig sexual

Al llarg del treball he anat comentant com el reconeixement del desig sexual en les noies és cabdal per aconseguir que les seves subjectivitats s'expressin i deixin de tenir efectivitat els discursos en els quals les noies apareixen com a éssers asexuals, exposades a les irreprimibles apetències sexuals masculines. Aquesta forma tradicional d'encarar la vivència sexual de les noies no fa res més que deixar les adolescents indefenses, especialment aquelles que tenen nivells més baixos d'autoestima i que es mostren més inclinades a acceptar un rol tradicional.

A propòsit de la necessitat de dotar de poder sexual les joves adolescents, de reconèixer la seva subjectivitat, Michelle Fine (1999: 306 i 314)³, en un lúcid assaig sobre l'educació sexual de les adolescents incideix en aquest aspecte:

“[...] En las escuelas públicas, por ejemplo, las adolescentes continúan siendo educadas como si fueran las víctimas potenciales del deseo sexual (masculino). En contraste, la oposición ideológica sólo muestra a las mujeres adultas casadas como parejas totalmente consensuales. La distinción entre coerción y consentimiento se ha organizado de manera simple y en relación con la edad y la condición conyugal –lo que resuelve eficazmente cualquier complejidad o ambivalencia-.[...] “Protegida” de este menosprecio, la adolescente típica, según es representada en los programas de educación sexual, carece de cualquier subjetividad sexual. El discurso de victimización no sólo oculta menosprecio sino que además transforma las angustias repartidas en la sociedad acerca de la sexualidad femenina en un lenguaje aceptado, e incluso protector.”

Igualment, altres autors (Checa, 2003, pp 177-207) han incidit en els factors que incideixen i afecten la salut sexual i reproductiva de les adolescents i convenen en resaltar: la pertinença socioeconòmica, la correcta informació anticonceptiva, el nivell educatiu i les relacions de gènere, “que ubican a las mujeres en un lugar de dependencia de las decisiones masculinas”. Sembla, doncs, que retornar el desig i la subjectivitat a les noies en matèria sexual, podria revertir directament en un major grau de control sobre el seu propi cos i en la pràctica de sexualitats lliures de subjeccions als desitjos aliens.

8. 5. Sobre el respecte a la diferència per l'orientació sexual

El tractament de nous models de masculinitat comporta implícitament abordar el qüestionament de l'heterosexualitat normativa. Un dels nuclis durs de la masculinitat

³ FINE, Michelle (1999). "Sexualidad, educación y mujeres adolescentes. El discurso ausente del deseo". A BELAUSTEGUIGOTIA, Marisa i MINGO, Araceli (Eds). *Géneros prófugos. Feminismo y educación*. México: Paidós.

tradicional consisteix a contemplar l'heterosexualitat com a obligatòria i presentar l'homosexualitat com a perversa o anormal. En la meua experiència, contemplar l'homosexualitat com una opció possible, sempre ha provocat entre l'alumnat una actitud més oberta, de més acceptació. Per posar un exemple, aquest curs, quan vaig començar un crèdit d'educació sexual amb un grup de primer de l'ESO, en comentar els dibuixos que havien elaborat sobre què entenien per educació sexual, vaig fer observar que no n'hi havia cap que mostrés parelles homosexuals. Al dia següent, quan havien de definir l'amor, van aparèixer moltes definicions que mostraven relacions amoroses entre parelles del mateix sexe. Més endavant, en la confecció de les històries d'amor, dues noies van presentar històries en les quals les protagonistes, noies, s'enamoraven, es casaven i, més tard, adoptaven criatures. No és un fet casual.

En la mesura que a gran part dels centres les actituds homòfobes provoquen molts patiments a l'alumnat, aquest hauria de ser un contingut ineludible de qualsevol programa que es considerés integral, coeducatiu i respectuós amb les opcions sexuals. Actualment existeixen propostes d'educació sexual que obvien intencionadament aquest aspecte, però també d'altres molt encomiables que manifesten que *"[El hecho homosexual] Convertirlo en un aspecto susceptible de ser planteado en el terreno de la educación, supone despatologizarlo y solucionar en gran medida los conflictos y creencias negativas que surgen en el alumno o la alumna que vive su deseo respecto a personas de su mismo sexo."*⁴

Les persones tenim diferents formes d'encarar la sexualitat, fruit de la nostra diversitat. Les conductes sexuals diverses -l'homosexualitat, l'heterosexualitat o la bisexualitat- responen a aquesta diversitat personal, però no podem parlar en cap cas d'una sexualitat normal i d'una altra d'anormal, més aviat hauríem de parlar de sexualitats, en plural, ja que cada persona experimenta la seva de forma individual i aquesta no ha de coincidir necessàriament amb els models establerts.

Una gran part dels problemes que es generen al voltant de les opcions sexuals es poden veure minorats si considerem la sexualitat humana com un fenomen complex, si tractem de desmuntar els estereotips que presenten determinades conductes com a immorals, anormals o patològiques, i intentem normalitzar la representació social de l'homosexualitat femenina i masculina. Aquesta normalització ha de suposar oferir

⁴ Sampedro Díaz, Pilar (2002): "La sexualidad humana como proceso". A Alonso Elizo, Julián i altres *El respeto a la diferencia sexual por orientación sexual. Homosexualidad i lesbianismo en el aula*. Oviedo: Xente Gai Astur.

models diversos, parlar d'opcions diferents, contemplar la diversitat sexual humana en tota la seva amplitud sense invisibilitzar les opcions gais i lèsbiques.

8. 6. Una recerca inacabada

Aquests han estat alguns dels elements claus que m'han mogut a insistir en la importància de l'educació sexual de la infantesa i del jovent en el nostre context educatiu.

M'agradaria concloure aquest apartat reconeixent, en primer lloc, les limitacions pròpies d'aquest estudi - ho considero, en realitat, una recerca inacabada- , així com destacar la possibilitat que m'ha ofert d'obrir noves vies conceptuals i experimentals en aquesta temàtica.

Espero que el relat de les experiències portades a terme i la programació que s'adjunta en l'annex I tinguin la utilitat d'animar altres companyes i companys a iniciar aquesta gratificant tasca d'ensenyar a estimar i a estimar-se.

10. Relació de materials continguts en els annexos

- **L'annex I** conté una Programació d'Educació Afectiva i Sexual per al primer cicle de l'ESO, amb activitats dissenyades per experimentar a l'aula. L'estructura de les unitats és oberta , de forma que cada professor o professora pot seleccionar els aspectes que consideri més adequats per al seu grup i també decidir la seqüència. Cada unitat té la suficient autonomia per ser aplicada sense necessitat de fer referència a cap altra. Cada bloc conté uns objectius i una breu descripció del desenvolupament de cadascuna de les activitats que es proposen, el material i el tipus d'organització d'organització necessària, la temporalització indicativa i un model dels exercicis que es proposen per a l'alumnat. Aquesta informació està pensada per ajudar el professorat a desenvolupar les activitats d'aula. Els materials que s'han de proporcionar a l'alumnat expliquen detalladament què han de fer per tal de facilitar el seu treball autònom.
- **L'annex II** conté les transcripcions de les tretze entrevistes realitzades a alumnes de l'ESO.
- **L'annex III** conté una reproducció de les històries d'amor de l'alumnat

11. Bibliografía

ALONSO, Julián i altres (2002). *El respeto a la diferencia por orientación sexual. Homosexualidad y lesbianismo en el aula*. Oviedo: Xente Gai Astur.

ALTABLE, Charo (2000). *Educación sentimental y erótica*. Madrid: Miño y Dávila.

AUSUBEL, D.P, NOVAK, J.D., HANESIAN, H. (1983). *Psicología educativa: Un punto de vista cognoscitivo*. Mèxic: Trillas.

BACH, Eva (coord.) (2004). *Lo más cerca posible. Bases para una educación afectiva y sexual sana*. Madrid: Praxis.

BARGUÑÓ, Laura (2004). *La primera vegada*. Barcelona: Columna.

BARRAGÁN, Fernando (1991). *La educación sexual. Guía teórica y práctica*. Barcelona: Paidós.

BARRAGÁN, Fernando i BREDY, Clara (1993). *Niñas, niños, maestros, maestras: una propuesta de educación sexual*. Sevilla: Díada.

BARRAGÁN, Fernando (1996). *La educación afectiva y sexual en Andalucía: la evaluación cualitativa de programas*. Sevilla-Málaga: Instituto Andaluz de la Mujer.

BARRAGÁN, Fernando (coord.) (2001). *Violencia de género y currículo. Un programa para la mejora de las relaciones interpersonales y la resolución de conflictos*. Málaga: Aljibe.

BELAUSTEGUIGOITIA, Marisa i MINGO Araceli (eds) (1999). *Géneros prófugos. Feminismo y educación*. México: Paidós.

BISQUERRA ALZINA, Rafael (2000). *Educación emocional y bienestar*. Barcelona: Praxis.

BISQUERRA ALZINA, Rafael (coord.) (2004). *Metodología de investigación educativa*. Madrid: La Muralla.

BLÁNDEZ ÁNGEL, Julia (1996). *La investigación-acción: Un reto para el profesorado. Guía práctica para grupos de trabajo, seminarios y equipos de investigación*. Barcelona: Inde.

BOLAÑOS, M^a Carmen i altres (1993). *Guía didáctica del profesorado. Educación Afectivo-Sexual en la Etapa Secundaria*, Consejería de Educación del Gobierno de Canarias.

BOLAÑOS, M^a Carmen i altres (1993). *Carpeta didáctica de Educación Afectivo-Sexual I y II. Educación secundaria (12-18 años). Programa Harimaguada*. Consejería de Educación del Gobierno de Canarias.

BRUNET, Juan J. i NEGRO, José L. (1988). *Tutoría con adolescentes*. Madrid: Pío X.

CALATALYUD, M^a Paz i SERRA, Emilia (2002). *Las relaciones de amor en los adolescentes de hoy*. Barcelona: Octaedro.

- CARPENA, Ana (2001). *Educación socioemocional a primaria*. Vic: Eumo.
- CARRASCO, Cristina (2003) *Emocions i educació emocional: una perspectiva integradora*. <http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/200203/resums/ccarrasco.html>.
- CASADO, Maria (2002). *Document sobre salut sexual i reproductiva en l'adolescència*. Barcelona: Observatori de Bioètica i Dret de la UB.
- CHECA, Susana (comp.) (2003). *Género, sexualidad y derechos reproductivos en la adolescencia*. Paidós: Buenos Aires.
- CYRULNIK, Boris (2002). *Los patitos feos. La resiliencia: una infancia infeliz no determina la vida*. Barcelona. Gedisa.
- COHEN, L. i MANION (1980). *Research Methods in Education*. Londres: Croom Helm London.
- COLÁS, M^aPilar i BUENDÍA, Leonor (1992). *Investigación educativa*. Sevilla: Alfar.
- COLEMAN, Jhon C. i HENDRY Leo B. (2003). *Psicología de la adolescencia*. Madrid: Morata. (Quarta edició actualitzada).
- COLL, César i altres (1997) *Psicología de la Instrucción*. Barcelona: UOC.
- CONSEYU DE LA MOCEDÀ DEL PRINCIPÀU D'ASTURIES (2004). *Educación sexual y mediación*. Consejería de Salud y Servicios Sanitarios. Gobierno del Principado de Asturias.
- COMAS Domingo (coord.) (2003). *Jóvenes y estilos de vida. Valores y riesgos en los jóvenes urbanos*. Madrid: FAD e INJUVE.
- COSCOJUELA, Roser i altres (1990). *Sexualitat, una forma natural de comunicació*. Crèdit Variable: Generalitat de Catalunya.
- CUBERO, Rosario (1989). *Cómo trabajar con las ideas de los alumnos*. Sevilla: Díada.
- DEL CAMPO SÁNCHEZ, Amaia i LÓPEZ SÁNCHEZ, F. (1997). *Prevención de abusos sexuales a menores. Unidad didáctica para la educación secundaria (12-18)*. Salamanca: Amarú.
- DEL CAMPO SÁNCHEZ, Amaia i LÓPEZ SÁNCHEZ, F. (1997). *Prevención de abusos sexuales a menores. Guía para los educadores*. Salamanca: Amarú.
- DELGADO, Fidel i del CAMPO, Patxi (1997, 2na ed.) *Sacando jugo al juego. Guía para el autoconocimiento más divertido*. Barcelona: Integral.
- DÍAZ-AGUADO, M^a José i MARTÍNEZ, Rosario (2001). *La construcción de la igualdad y la prevención de la violencia contra la mujer desde la educación secundaria*. Madrid: Instituto de la Mujer.
- DÍAZ-AGUADO, M^a José (2002). *Prevenir la violencia contra las mujeres: construyendo la igualdad. Programa para Educación Secundaria*. Madrid: Instituto de la Mujer.

- DIO BEICHMAR, Emilce (1985). *El feminismo espontáneo de la histeria*. Madrid: Adotraf.
- DRIVER, Rosalind, GUESNE, Edith i TIBERGHIE, Andrée (1989). *Ideas científicas en la infancia y en la adolescencia*. Madrid: Morata.
- EPSTEIN, Debbie i JOHNSON, Richard (2000). *Sexualidades e institución escolar*. Madrid: Morata.
- FERNÁNDEZ-PEÑA, Liliana i SAMPEDRO, Pilar (s.d.). *Educación afectivo-sexual. Adolescencia y violencia de género*. Consejería de la Presidencia. Instituto Asturiano de la Mujer. <http://www.princast.es/salud/promociones/ESEXUAL/AFECTI-SEXUAL.pdf>
- FIGUERAS MAZ, Mónica (2004). *La imatge corporal en les revistes juvenils femenines*. Barcelona: Secretaria General de la Joventut.
- FINE, Michelle (1999). "Sexualidad, educación y mujeres adolescentes. El discurso ausente del deseo", a BELAUSTEGUIGOITIA, Marisa i MINGO, Araceli (Eds). *Géneros prófugos. Feminismo y educación*. México: Paidós.
- FONT, Pere (1990). *Pedagogía de la Sexualidad*. Barcelona: Graó.
- GARIZABAL, Cristina (2002). "Masculinidad", ponència presentada en *Jovencuentro*, Vitoria, Novembre. (Material no editat).
- GENERALITAT VALENCIANA (1998). *Adolescencia i salud. Jornada sobre atención a la sexualidad en el adolescente*. València: Conselleria de Sanitat de la Generalitat valenciana.
- GIANINI BELOTTI, Elena (1973). *A favor de las niñas*. Venezuela: Monte Ávila
- GIDDENS, Anthony (1995). *La transformación de la intimidad. Sexualidad, amor y erotismo en las sociedades modernas*. Madrid: Cátedra.
- GISMERO, Elena (1996). *Habilidades sociales y anorexia nerviosa*. Madrid: Universidad Pontificia Comillas.
- GÓMEZ, Jesús (2004). *El amor en la sociedad del riesgo. Una tentativa educativa*. Barcelona: El Roure. Colección Apertura.
- GÓMEZ ZAPIAIN, Javier (2004). *Programa d'educació afectivo-sexual para Asturias. Manual para el profesorado*. Oviedo. Gobierno del Principado de Asturias.
- GÓMEZ ZAPIAIN, Javier (2004). *Programa d'educació afectivo-sexual para Asturias. Actividades*. Gobierno del Principado de Asturias.
- GRAU, Núria (2001). *Implicat. Programes comunitaris de prevenció de la violència de gènere*. Col.lecció Guies Metodològiques, 3: Diputació de Barcelona.
- GUASCH, Òscar (coord.) (2002). *Sociologia de la sexualitat. Una aproximació a la diversitat sexual*. Barcelona: Pòrtic.

- GÜELL, Manel i MUÑOZ, Josep (1998). *Desconeix-te tu mateix. Programa d'alfabetització emocional*. Barcelona: Paidós.
- HARRIS, H. Robie (1994) *Sexo...Qué es?*. Barcelona: Serres.
- HORNO G., Pepa (2004). *Eduquem l'afecte. Reflexions per a famílies, professorat, pediàtres...* Barcelona: Graó.
- IZQUIERDO, Mercè i altres. "Implementación colegiada del Proyecto curricular *Ciències 12-16*". Ponencia presentada en las I Jornadas Estatales de Experiencias Educativas. (Material memografiat).
- IZQUIERDO, Mercè. 1997. ¿Qué sabemos actualmente sobre la construcción del conocimiento? *Xornadas sobre o ensino da química* , 1-24. Ed. Universidad de Vigo.
- IZQUIERDO, Mercè, SANMARTÍ, Neus, ESPINET, Mariona (1999). "Fundamentación y diseño de las prácticas escolares de ciencias experimentales. *Enseñanza de las Ciencias*, 17 (1).
- JULIANO, Dolores (2004). *Excluidas y marginales*. Madrid: Feminismos.
- JUÁREZ, Olga y DÍEZ, Elia (1995). *Pressec. Prevenció de la SIDA des de l'escola secundària*. Institut Municipal de Salut. Ajuntament de Barcelona.
- LAMEIRAS FERNÁNDEZ, María, i altres (2004). *Programa coeducativo de desarrollo psicoafectivo y sexual. Programa AGARIMOS*. Madrid: Pirámide.
- LATORRE, Antonio (2003). *La investigación-acción. Conocer y cambiar la práctica educativa*. Barcelona: Graó.
- LOMAS, Carlos (comp.) (2004). *Los chicos también lloran. Identidades masculinas, igualdad entre los sexos y coeducación*. Barcelona: Paidós
- LÓPEZ GÓRRIZ, Isabel (1997). *Experiencias de innovación pedagógica. Hacia la formación del profesor que pide la LOGSE*. Madrid: CCS.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Félix i FUERTES, Antonio (1989). *Para comprender la sexualidad*. Estella (Navarra): Verbo Divino.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Félix (1995). *Educación sexual de adolescentes y jóvenes*. Madrid: Siglo XXI.
- LÓPEZ SÁNCHEZ, Félix (2001): "L'adquisició de la identitat y del rol sexual: 0-6 anys". *Guix d'infantil*, núm 3.
- LÓPEZ SOLER, Nieves (2003). *Curso de Educación afectiva i sexual. Libro de teoría*. A Coruña : Netbiblo.
- LUKE, Carme (comp.) (1999). *Feminismos y pedagogías en la vida cotidiana*. Traducció de Pablo Manzano. Morata: Madrid.
- MACHARGO SALVADOR, Julio (1991). *El profesor y el autoconcepto de sus alumnos*. Madrid: Escuela Española.

MARINA, José Antonio (2002). *El rompecabezas de la sexualidad*. Barcelona: Anagrama.

MARÍAS, Isidre (2000). *Del biologisme a una educació sexoafectiva basada en l'entorn cultural*. Memòria no editada. Biblioteca del Departament d'Ensenyament, Barcelona.

MARTÍN CARRASCO, José i MARTÍN LÓPEZ, María Jesús (1998). "Prácticas sexuales de riesgo" (pàg.87-116) a :MARTÍN GONZÁLEZ, Antonio i altres (1998). *Comportamientos de riesgo: violencia, prácticas sexuales de riesgo y consumo de drogas ilegales en la juventud*. Madrid: Entinema. Dirección General de la Juventud.

MARTÍNEZ, Ana i MARROQUÍN, Manuel (1997). *Programa "Deusto 14-16"*. Bilbao: Ediciones Mensajero.

MATUD AZNAR, M^a Pilar i altres (2002). *Psicología del género: implicaciones en la vida cotidiana*. Madrid: Biblioteca Nueva.

McKERMAN, James (1999). *Investigación-acción y curriculum*. Madrid: Morata.

MEAD, Margareth (1983). *Sexo y temperamento en las sociedades primitivas*. Barcelona: Laia.

NOVAK, Joseph i GOWIN, Bob (1984). *Aprendiendo a aprender*. Barcelona: Martínez Roca.

LOMAS, Carlos (comp.) (2004). *Los chicos también lloran. Identidades masculinas, igualdad entre los sexos y coeducación*. Barcelona: Piados.

OCDE (1986). *L'educació del rol femení*. Barcelona: Aliorna.

OLIVA, Alfredo (1993). *Sexualidad y contracepción en la adolescencia: un estudio cualitativo*. Sevilla: Servicio Andaluz de Salud, Consejería de Salud.

OLIVERA, Mercedes (1998). *La educación sentimental. Una propuesta para adolescentes*. Barcelona: Icaria.

OSBORNE, Raquel (1989). *Las mujeres en la encrucijada de la sexualidad*. Barcelona: LaSal.

OSBORNE, Raquel (2002). *La construcción sexual de la realidad*. Madrid: Feminismos.

OSBORNE, Roger i FREYBER, G. Peter (1991). *El aprendizaje de las ciencias. Implicaciones de la ciencia de los alumnos*. Madrid: Narcea.

PERINAT MACERES, Adolfo (coord.) (2003). *Los adolescentes en el siglo XXI. Un enfoque psicosocial*. UOC: Barcelona.

PUJOL, M., Rosa i SANMARTÍ, Neus (1995). "Integració dels eixos transversals en el currículum". *Guix*, núm 213-214.

POZO, Juan, I. i GÓMEZ, Miguel, A. (1998). *Aprender y enseñar ciencia*. Madrid: Morata.

QUILES, M^a José i ESPADA, José P. (2004). *Educación en l'autoestima. Propuestas para la escuela y el tiempo libre*. Madrid: CCS.

RAICH, R. M. (2000). *Imagen corporal. Conocer y valorar el propio cuerpo*. Madrid: Pirámide.

RODET, Ana (2001). *La violencia a debat. Propostes per a un treball de recerca* <http://www.xtec.es/sgfp/llicencies/200001/resums/arodet.htm>.

RODRIGUEZ, Nora (2004). *Guerra en las aulas*. Madrid: Temas de hoy.

RODRÍGUEZ, Gregorio i altres. (1996). *Metodología de la investigación cualitativa*. Aljibe: Málaga.

RODRÍGUEZ ESPINAR, Sebastián (Coord.) (1993). *Teoría y práctica de la Orientación educativa*. Barcelona: PPU.

SALMURRI, Ferran (2004). *Libertad emocional. Estrategias para educar las emociones*. Barcelona: Paidós.

SASTRE, Genoveva i MORENO, Montserrat (2002). *Resolución de conflictos y aprendizaje emocional*. Barcelona: Gedisa.

STAKE, Robert E. (1998). *Investigación con estudio de casos*. Madrid: Morata.

STERNBERG, Robert J. (1989). *El triángulo del amor. Intimidad, pasión y compromiso*. Barcelona: Paidós.

SUBÍAS, Rafaela i GÓMEZ, Lucía . (1991). "Les agressions en les relacions entre nois i noies en el marc escolar", *Guix*, núm 161, 23-27.

SUBÍAS, Rafaela (2004). "Propuesta para la educación afectiva y sexual", *Aula*, núm 130, 80-96.

TOMÉ, Amparo (2001). *La investigación-acción coeducativa con el profesorado y las familias*. En RAMBLA, X. i TOMÉ, A. (Eds.), *Contra el sexismo. Coeducación y democracia en la escuela* (pp85-92). Madrid: Editorial Síntesis.

TOMÉ, Amparo i RAMBLA, Xavier (2001). *La coeducació de les identitats masculines a l'educació secundària*. Barcelona: ICE de la UAB.

TOFIÑO, Iñaki (coord.) (2004). *Gent com tu?. Adolescència i diversitat sexual*. Barcelona: Oxigen.

UNCILLA VILELA, Margarita i altres (1994). *La educación sexual en la adolescencia*. Principado de Asturias. Consejería de Sanidad y Servicios Sociales.

UNCILLA VILELA, Margarita i altres (1994). *La educación sexual en la adolescencia. Unidades didácticas*. Principado de Asturias. Consejería de Sanidad y Servicios Sociales.

URRUZOLA, M^a José (1991). *Aprendiendo a amar desde el aula. Educación secundaria*. Bilbao: Maite Canal.

VANCE, Carol (comp.) (1989). *Placer y peligro. Explorando la sexualidad femenina*. Madrid: Revolución.

VOPEL, Klaus W. (1995). *Manual para el animador de grupos. Teoría y praxis de los juegos de interacción*. Madrid: CCS.

VOPEL, Klaus W. (2001). *Juegos de Interacción para adolescentes y jóvenes. Separación de la familia de infancia. Amor y amistad. Sexualidad*. Madrid: CCS.

XAMBÓ, Rafael (1993). *Sexualitat provisional*. Valencia: Eliseu Climent, editor (CDJ).

Altres publicacions

- "Cambio conceptual". *Tarbiya*, núm 26, Setiembre-Noviembre 2001, ICE: UAM.
- *Com dir-ho als teus pares*. Associació de pares i mares de gais i lesbianes (AMPGIL).
- "Contra la violència de gènere. Informa-te'n més i millor". *Reflexions en femení*. Publicació bimestral de la Diputació de Barcelona, núm 7, novembre 2000.
- "Gènere i educació." *Reflexions en femení*. Publicació bimestral de la Diputació de Barcelona, núm 11, juliol, 2001.
- *Igualtat d'oportunitats noies i nois*. 1997. Departament d'Ensenyament, Generalitat de Catalunya.
- *Indicadors de salut maternoinfantil a Catalunya 1997-1999*. Informe del Departament de Sanitat i Seguretat Social, Barcelona, novembre de 2001.
- *Joves i sexualitat*. Dossier 31, Diputació de Barcelona, desembre 2002.
- *Les dones a Catalunya: dades estadístiques*. Informe de l'Institut d'Estadística de Catalunya, Barcelona, 2001.
- "Reforma educativa. Reflexió i propostes", monogràfic editat conjuntament per *Cuadernos de Pedagogia* i el Departament d'Ensenyament, Barcelona, 1990.
- *Relaciona: Una propuesta ante la violencia*. Serie Cuadernos de Educación No Sexista nº11. Instituto de la Mujer, Madrid, 2001.
- *Sexologia per a professionals de la salut*. (1998). Diputació de Barcelona.
- *Pla d'acció sobre el VIH/SIDA. Memoria 2002*. (2003). Comissió tècnica de la sida. Ajuntament de L'Hospitalet.
- *Taller de sexualita*. IES. *Portada Alta*: http://inicia.es/de/taller_de_sexualidad/

Material audiovisual:

Canviar i créixer. (1998). Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.

Té una durada de 13 minuts. Es recomana únicament la segona part titulada *Pubertat*. És adequada per al primer cicle de l'ESO. Il·lustra el procés de maduració sexual a la pubertat. Les i els protagonistes són noies i nois que es converteixen en joves. L'exposició se centra més aviat en el punt de vista biològic, tot i que també reflecteix alguns aspectes relatius als canvis que es produiran en la forma de pensar o de relacionar-se amb les altres persones.

És fonamental. Parlar l'homosexualitat a l'escola. (2001). Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.

Durada: 38 minuts. Adreçat al professorat, planteja el tractament de l'homosexualitat en el marc educatiu, amb l'objectiu de trencar amb els estereotips, els prejudicis i la discriminació existent envers les persones d'aquesta orientació sexual. D'acord amb les edats de l'alumnat, una sèrie d'educadors i educadores ens mostren diferents maneres de tractar aquest tema en l'àmbit escolar per tal de prevenir els prejudicis i la violència que aquests generen.

Famílies (2001). Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular.

Té una durada de 36 minuts. En aquest vídeo una sèrie de nens i nenes ens presenten les seves famílies, unes famílies "diferents" del model estàndard de família al qual habitualment ens referim, i que consta d'un matrimoni heterosexual i d'una o més criatures. La varietat de situacions que hi veiem reflectides inclou des de la viduïtat, l'adopció, la tutela de familiars, les famílies monoparentals, els segons matrimonis, fins les parelles formades per persones del mateix sexe, etc. Pretén ser un instrument per introduir els diferents models familiars, perquè són models cada vegada més presents en la nostra realitat.

Sexualitat . Sexisme i joves. Material didàctic per a professorat de secundària. (s.d.) Joves per la igualtat i la Solidaritat de L'Hospitalet.

El vídeo, adreçat al professorat, tracta el paper del rol de gènere en el desenvolupament afectiu i sexual. Tanmateix descriu el marc sociocultural en el qual les i els adolescents construeixen el seu model de sexualitat. També proporciona elements per al reconeixement de la transmissió del sexisme en l'educació sexual. Ofereix, per mitjà de la gravació del desenvolupament de tallers amb alumnat, un

ventall d'eines i recursos per incidir en una educació afectiva i sexual des d'un marc global, igualitari i no discriminatori.

Sexualitats. (2001). Barcelona: Fundació Serveis de Cultura Popular. Té una durada total de 22 minuts.

Planteja diferents aspectes de la sexualitat dels i de les adolescents, amb la finalitat de servir com a instrument dinamitzador per a treballar qüestions relacionades amb l'educació afectiva i sexual. Les situacions que es tracten tenen lloc durant una sortida d'un grup d'alumnes amb el seu professor i serveixen per plantejar el debat posterior amb l'alumnat. Està dividit en 4 parts:

La primera es titula *Fer-ho o no fer-ho?* i planteja alguns aspectes entorn de la decisió de tenir o no les primeres relacions coitals, i alternatives com el *petting*.

La segona es titula *Amor o sexe?* i en ella s'hi tracten els aspectes afectius de les relacions sexuals i la manera com viuen aquestes relacions els diferents personatges.

La tercera es titula *Amigues...* en ella es tracta l'homosexualitat protagonitzada per dues noies; els sentiments que l'envolten, així com el rebuig que el seu desconeixement pot ocasionar en algunes persones.

L'última part es diu *I ara què?*, planteja els riscos associats a la pràctica sexual, concretament la possibilitat d'un embaràs no desitjat en una noia adolescent.

Sentir que si, sentir que no (1997). Fundació Serveis de Cultura Popular

Ha estat traduït de l'original elaborat al Canadà. Presenta un seguit de situacions que permeten identificar amb claredat quan una conducta ha de ser acceptada o ha de ser rebutjada en funció del plaer o del desplaer. Sense voler crear malentesos en aquest aspecte, es pretén dotar la canalla d'eines que els permetin detectar i saber com actuar davant de conductes que suposin una amenaça a la seva llibertat sexual. A la vegada s'intenta proporcionar elements per tal que els nois i les noies sàpiguen com actuar davant d'aquests fets i com adreçar-se a les persones adultes de confiança per demanar ajuda. Incideix, igualment, en les conceptualitzacions de víctima i culpable en els casos d'agressions.

La cinta consta de tres parts: *El meu cos és meu*, *Les tres preguntes de l'estrany* i *Demanar ajuda*. En totes elles es plantegen escenificacions i diàlegs amb la canalla que tenen la virtut de clarificar el concepte d'agressió sexual. Es recomana dividir la projecció al menys en dues sessions o substituir les dues primeres parts per un diàleg clarificador a classe.

La guia didàctica que acompanya el vídeo i el propi documental ofereixen instruments que es poden adequar a les circumstàncies de cada aula.